

ШАХРИЁР

Қарақалпок
халк достони

Шахриёр

Қорақалпоқ халқ достони

Жуда қадим замонда,
Улуг Нүғой томонда,
Улуг Нүғой юртинда,
Хам ичинда, сиртинда
Элга суйгулик қараб,
Доврук солиб ҳар тараф,
Етти иқлим кишварин,
Тасарруф айлаб барин,
Дасти зүр Дарапшахон
Сурди кўп давру даврон.

Ўн иккига кирганда,
Мурти сабза урганда
Минди хонлик тахтига,
Эл бўйсунди шаҳдига.
Тўққнз марта уйланди,

Ҳеч бўлмади фарзанди.
Хон Дарапша қирқ ёшда
Айри тушди бардошдан;
Соч-соқолга қўнмиш оқ,
Ҳануз армонли бироқ,
Фарзанди йўқ ҳали ҳам,
Дили мунглуғ ҳали ҳам...

Хон бир куни ох чекди,
Кўздан қонли ёш тўқди:
«Фарзандсиз тахт — бепоён,

Зурёдсиз тахт, у — талон;
Моли курсин, бетайин,
Тахти курсин, кетайин.
Уғил-қиздан нишон йўқ,
Фам-гурбатдан омон йўқ,
Ўлсам, тожу тахтимни,
Молу мулким — нақдимни
Кимга кўргайсан раво,
Эй, дунеи бевафо?!

Мен тахтимдан безайин,
Енг-пешимни кесайин.
Бошима кулоҳ кияй,
Эгнима жанда илай,
Тожу тахтидан толдим,
Телба бўлмоғим қолди!..»

Фарзанд дея йиғлаб зор,
Тахтдан тушар ҳукмдор;
Бошига кулоҳ кияр,
Эгнига жанда илар.
Мол-мулкни қиласи тақсим:
Улушин олар ҳар ким,
Тўққиз заифаси ҳам,
Уттиз тоифаси ҳам...
Сўнг кўзига ёш тўлар,
Йўлга равона бўлар
Айни сахар вақтида,
Дарвишвашлик аҳдида.

У кун демай, тун демай йўл юрди, йўл юрса ҳам мўл юрди, ёқаси кўз ёшларидан гоҳ-гоҳ хўл юрди. Келар оқшом ҳам ўтди. Айни тун ярим бўлганда бир шаҳарга етди. Шаҳар оралаб бораётган эди, ҳовли-уйларга гоҳ-гоҳ қараётган эди, милтираб ёниб турган бир чироқ кўзига чалинди, хоннинг хаёли бўлинди: «Менинг мамлакатимда бундай бемаҳалда ким ҳам ухламай ўтиради? Бундай вақтларда чироқ ёқиб бедор ўтиргувчилар бўлмас эди, бу ким экан? Бу — ё учига чиққан ўғри, ҳамма ухлаган пайтда ўлжга ҳисобини килмоқда, ё одам ўлдиришдан ҳам тоймас бирон дили эгри сокин тун қўйнида ёмон режалар тузмокда, ё бўлмаса субҳи сахар чоғи худога нолаю илтижо қилаётган, гуноҳларнинг тагида қолган бирор дарвиш бандада... Нима бўлса ҳам бориб хабар олай»,— деб хаёлидан кечирди хон ва йўлини ўша ёққа бурди, чироқнинг ёруғига қараб юрди. Келиб секин деразадан караса, чироқининг нурида уч қиз чарх йигириб ўтирибди. Хон Дарапша кўриб, не қиларини, не деярини билмай ҳайрон бўлиб турар эди, уч қиз эса ўтган-кеттанлардан гапириб ширин суҳбат қуран эди.

- Эшитдингизларми?— деди қизларнинг каттаси.
- Йўқ, эшитмадик,— жавоб берди икки қиз.
- Мен бундай деб эшитдим:

Улуғ Нўгой юртинда,
Ҳам ичинда, сиртинда,

Элга сүйгулик қараб,
Доврук солиб ҳар тараф,
Етти иқлим кишварин
Тасарруф этган барин —

дасти зёр хон Дарапша бошига кулоҳ кийиб, эгнига жанда илиб Каъбага кетиб бормоқда экан.

Агар хон мени олса,
Суюкли ёри қилса,
Қўлимга, ҳеч нимарса,
Бир дона пилла берса,

тўққиз заифасини хизматимга қўйса ва бу қилган ишини яхшилика йўйса, қирқ минг лашкари бўлса ҳам барига етгулик чодир чаман тўкиб берар эдим!— деди тўнгич қиз.

— Опа, сен билмас экансан, андиша қилмас экан-сан.

Агар хон мени олса,
Севикли ёри қилса,
Қўлимга, ҳеч нимарса,
Бир дона арпа берса,

тўққиз хотинига сени қўшиб хизматимга солса, кўнглимни олса, қирқ минг лашкари бўлса ҳам етгулик озиқ-овқат, отларига эса ем топиб берар эдим!— деди ўртанча қиз.

— Сизларнинг ҳеч нарсадан хабарингиз йўқ экан, ҳамма нарсани хўп биламан, деб бекорга кўнглингиз тўқ экан, опалар!— гапга Гулсора аралашди.— Хон Дарапша сизларнинг озиқ-овқату от емингизга, чодир чаманингизга қўзи учиб турибдими! Хон битта тирноқ зори, ўшандан барча озори, фарзанди йўқлигидан шу кўйларга тушиб юрибди, бу савдони ўзиданмас, худодан кўрибди,

Хон агар мени олса,
Севимли ёри қилса,

тўққиз заифасига иккингизни қўшиб хизматимга қўйса ва бу қилган ишини эзгуликка йўйса, оҳим фалакка етса, худойим ёрдам этса,

Бир кокили олтиндан,
Бир кокили кумушдан,
Бир ўғилу бир қизни
Мен туғиб берар эдим!

Шунда хон Дарапша: «Менинг тилаганим фарзанд эди»,— деб кўздан оққан ёшини тиёлмай қолди, ўзини деразадан орқароқقا олди. Ўзича хаёл қилди, вақтни ғанимат билди. “Тез изимга қайтай, қайтиб тахтимга минай, совчи юбориб, бу қизларни никоҳлаб олай!”— деди-да, ортига қайтди. Суонгани шунчалик, қувонгани бунчалик, юраги тарс ёрилгудай, кўрингангага урил-гудай бўлиб, тап тортмас тоғ тойлоғидай қадамни унда-бунда бир босиб, бир босмай шахрига етди.

Дарапша келиб ётди,
Эрта билан тонг отди,

Тонг чўлпони тукқанда,
Кун сарғайиб чиққанда

хоннинг яқини — олтмиш икки амалдорнинг сардори бўлган бир вазири бор эди, ақлу фаросатда ягонаи замон эди, хон ундан доимо шодмон эди, Тўман вазир деб улуғлардилар, у кунда азонда хон қошига саломга келар эди, ана ўша хоннинг яқини Тўман вазир мана бугун ҳам одати бўйича хон хузурига ташриф буюрди, Дарапшани тахт устида ниҳоятда хушнуду хурсанд кўрди.

Дарапша хон тахтида,
Айни чошгоҳ вактида,
Донишманд Тўман вазир,
Ул вазири беназир,
Олтмиш икки амалдор,
Ўттиз икки муҳрдор —
Барин йиғиб олади,
Шундай кенгаш солади:
«Қулоқ бернинг сўзима,
Қараб туриб кўзима.
Олтин тахтга мен миндим,
Даврондан хўп севиндим.
Қирқ ёшимга киргунча,
Олдим тўққиз гулғунча,
Сурдим айшу фароғат,
Топдим жонима роҳат!
Аммо толе бермиш панд:
Фарзанд кўрмадим, фарзанд!
Наҳотки шундоқ ўтсам?
Беному нишон йитсам?
Мендан зурёд қолмаса?
Кимса тахтим олмаса?
Бу кун армон ичра лол,
Бошимда бор бир хаёл:

Фалон шаҳарда Алибой, Донобой, Сарибой деган учта бой бор, учовининг ҳам биттадан уч париваш қизи бор, қиз эмас, юлдузи бор. Мен тарозининг бир палласига қизларни қўйиб, иккинчи палласига тилло, зар уйиб никоҳ қилиб олсан, дейман. Ким шу қизларга совчи бўлиб боради, у бойларнинг уйига бориб кўкрак керади?»

Ўтирганларининг ҳеч қайсисидан садо чиқмади. Совчиликни ўринлатса-ку, хўп-хўп, бўлмаса борганинг ҳолигавой, элда бош кўтариб юриб бўлмас, ҳой-наҳой. Ниҳоят, Тўман вазир жойидан жилди, ўзини совчиликка лойиқ билди: «Ижозат берсангиз, биз борсак, қизларини бермаса бош уриб ёлворсак», — деди. Тўман вазир хондан совчилик ваколатини олиб, бир қанча йигитга бош бўлиб, кўнгли ёш бўлиб, йўлнинг гирибонидан олмоққа чиқди. Талайгина йўл босишгандан кейин бойлар ўрдасига келиб етишди. Тўман вазир ўрда қошида тўхтаб, уйнинг эгаларини мақтаб, бир сўз айтиб турибди:

«Отлар чопдим дузларда,
Оқмасми ёш күзлардан,
Эй, хабар ол бизлардан,
Уйдамисан, бой буво?

Элни кезган элчиман,
Йүлни тузган йүлчиман,
Күшин солган овчиман,
Уйдамисан, бой буво?

Улдай күрган қизингга,
Дунёда ёлгизингга
Хондан келган совчиман,
Совчи дема, овчиман.

Хоннинг жойи қутлуғ жой,
Осмонўпар кенг сарой,
Бўз уйда, ҳой, ким бор, ҳой,
Ё кичиги Сарибой?

Хотирингиз жам бўлсин,
Шод қилгани келдик биз.
Сиз ғуурда мисли тог,
Эгилгани келдик биз.

Сиз кўкламги яшил қир,
Қир ошгани келдик биз.
Бизда ул бор, сизда — қиз,
Чирмашгани келдик биз.

Бизлар — кўмир, темир — сиз,
Эритгани келдик биз.
Сизлар — табиб, дардимиз
Аритгани келдик биз.
Лаълу маржон садафдир,
Хизматда багрим кабобдир.
Куда-анда, совчилик
Эскидан қолган гапдир.
Совчи юрмоқ орада,
Бизда эмас сира-да,

Хон бизни ишга солган,
Бизларни қутиб толган,
Совчилик урфи, билсанг,
Бурунгилардан қолган.

Минган бедов келганда,
Ҳақдан фармон бўлганда,
Совчи бўлиб юрмоқ ҳам,
Зору интиқ турмоқ ҳам,
Кудағайнинг пойига

Баланд бошни урмоқ ҳам,
Биздан қолган расм эмас,
Одам Атодан қолган.
Момо Ҳаво онамиз —
Ақли расодан қолган.

Той ёлини ўрасан,
Давру даврон сурасан,
Улдай кўрган қизингни,
Ўша кўрар кўзингни,
Кўз не, ёруғ юзингни,
Яккаю ёлғизингни
Хонимизга берасан!

Хоннинг жойи улуг жой,
Улуг жойга борасан.
Хоннинг адлу инсофин
Ўз кўзинг-ла қўрасан:
Тарозини қурад хон,
Қизинг бўлар бир томон,
Иккинчи палласига
Тилло солар бир жаҳон.
Ялтирайди тилло, зар,
Қизингни берма магар:

Қизинг турган паллани
Тилло босмаса агар!
Ёйдан чиққан ёлғиз ўқ
Каби бизга қайтмоқ йўқ.
Хондан келган совчига
Ажал етмай ўлмоқ йўқ.
Хон фармони тез фармон,
Фармон ўзингга аён.
Ўзинг билгил, бой буво,
Нима десанг, де, чаққон!»

Бу гапни эшитиб Алибой, Донобой, Сарибой учови бир-бировига маслаҳат солди, бир-бирови билан кенгашиб олди. Бойларнинг ичидаги каттаси, фахму фаросатда яктоси, ўйлаб иш қиласидигани Алибой:

— Қизларимизни хонга тўққиз хотин устига бергандан кўра, хонга қудағай бўлдик, деб кўкрак кергандан кўра бир гадо чўпонга берганимиз яхши эмасми?— деди. Ўртанчаси Донобой унга:

— Эй, бой ака, «ёмоннинг бошида бўлгандан, яхшининг пешида бўл», деган экан ахир бурунгилар!— деб Алибойга ёвқарашиб қилди. Буларни эшитиб турган Сарибой эса ялтоқланиб бундай деди:

«Хонга қизларни берсак,
Куда бўп кўкрак керсак,
Хоннинг бедовин олсак,

Хоннинг шунқорин солсак,
Ортиқ бизга не керак?»

Хуллас, икковининг гапи бирошининг гапини босиб кетди. Маслаҳат ҳам шунда пишди, учови ҳам қизларининг оқ билакларидан тутишиб хон ҳузурига бориб етишиди. Дарапшоннинг ваъдаси эсида эди.

Тарозини қурди хон,
Қизлар бўлди бир томон,
Иккинчи палласига
Тилло солди бир жаҳон.
Ёлғонмасми ваъдалар?
Кўз узмайди оталар.
Қизлар турган паллани
Босиб кетар олтин, зар!
Бедовини берар хон,
Бойлар суришар даврон
Хонга бериб қизларин,
Яккаю ёлгизларин,
Куда-андада бўлишар,
Хон шунқорин солишар;
Ичга сифмай шодлиги,
Кўнгиллар ободлиги,
Ёвлар йўли бойланиб,
Хон саройин айланиб,
Донобой ҳам Алибой,
Энг кичиги Сарибой
Кундай балқиб қайтишар,
Қалқиб-қалқиб қайтишар...

Уч қизни тарозига қўйиб, тилло, зар билан ўлчаб олгандан сўнг хон Дарапша бутун уламоларни саройга йиғдирди. Уч ҳурилиқога уч ерда учта ҳашаматли ўрда тикдирди. Элга тўй-томуша бериб, ош тортишдан чарчамади. Шундай қилиб, ҳар учови моҳпорани ўзининг ақди никоҳига олди, билганлар ўйин-кулгудан чарчашиб толди, билмаганлар армонда қолди.

Айни сахар замони,
Шайтон мудраган они,
Фаришталар эпкиндай
Кезганда ер-самони,
Хон охиста юради,
Ҳаваси барқ уради,
Тўнғич қиз ўрдасини
Қора қилиб боради.

— Қани, жуфту ҳалолим, соҳибжамолим, айт-чи,— деди хон Дарапша ўрдага қадам қўяркан.— Ваъдага вафо борми?

— Тўрам, «ваъда» дегани нима дегани? Кимнинг оти «Вафо» экан?— деди қиз.

— Эй, зангар!— деди хон тутақиб.— Эсингда йўқми:

Мен ўша борганимда,
Ховлингга кирганимда,
Дарчадан кўрганимда,
Мўралаб турганимда:

«Агар хон мени олса,
Севикли ёри қилса,
Қўлимга, хеч нимарса,
Бир дона пилла берса,

ўша пилланинг ипагидан қирқ минг одамга ва шунча отга етадиган чодир чаман тўкиб берар эдим», деган эдинг-ку?

— Эй, муруватли хонимиз! Хонда қирқ кишининг ақли, фаросати бўлади, дейишарди. Бу бекор гап экан-да. Ўзи бир дона пиллашшг ипаги бўлса, у бир чеварроқ аёлнинг қўлига тушганда ҳам бир игнага савоқликка ярамайдио!.. Шундай тахлити келишмаган, андоми беўхшов гапга ишониб ўтирибсизми, тўрам?— деб жавоб берди қиз. Хоннинг бағри тутаб, қаҳри ке-либ, заҳри қуюлиб, шу заҳотиёқ қизни ўрдадан чиқариб, ҳайдаб юборишга фармон берди.

Айни сахар замони,
Шайтон мизғиган они,
Фаришталар эпкиндай
Кезганда ер-самони,
Хон ўрнидан туради,
Ҳаваси барқ уради.
Энди ўртанча қизнинг
Ўрдасига боради.

— Қани, эй, ёстиқдошим, қаламқошим! Айт-чи! Ваъдага вафо борми?
Ўртанча қиз буни эшишиб ҳайрон бўлди:

— «Ваъда» деганингиз нима ўзи? «Вафо» дегани-чи?

— Эй, зангар!— деди хон аччиқланиб.— Эсинг-дами:

Бояги борганимда,
Ховлингга кирганимда,
Дарчадан кўрганимда,
Мўралаб турганимда:

«Агар хон мени олса,
Севикли ёрн қилса,
Бир дона арпа берса,

қирқ минг лашкари бўлса ҳам озиқ-овқат ва шунча отига ем ундириб берар эдим», деган эдинг-ку?

Эй қудратли хонимиз!— деди таажжубга тушиб ўртанча қиз.— Хонда қирқ одамнинг ақли, фаросати бўлади, деб айтишар эди. Бу айтганлари бекор гап экан-да!

Шу ақлингиз, фаросатингиз билан қандай қилиб тахтга миниб, юрт сүраб ўтирганингизга ҳайрон қоламан. Ўзи бир дона арпа бўлса, хирмоннинг бир четида ётган бўлса, бир сўфитўрғай учиб келиб уни еса, нафси қаноат топмайдн. ичагига юқ ҳам бўлмайди, устига яна бирон дон-дун топарманми, деб бошқа хирмон қидириб кетади. Энди айтинг-чи, ўша бир дона арпа қандай қилиб шунча одамга озиқ-овқату отига ем бўйлади, тақсирим?

Хон Дарапша тутоқди,
Тўлиб, тўлғаниб боқди.
Бундоқ маънисиз гапга
Кулок қоқмади-қоқди.

Шундай қилиб, хон Дарапша бу қизни ҳам ўрдадан чиқариб, жавобини бериб, қувиб юборишга фармон қилди.

Айни сахар замони,
Шайтон донг қотган они,
Фаришталар эпкиндай
Кезганда ер-самони,
Хон ўрнидан туради,
Ҳаваси барқ уради,
Энди энг кичик қизнинг
Ўрдасига юради.

— Эй, бир ёстиққа умид билан бош қўйганим, умр-дошим!— деди хон Дарапша.— Ваъдага вафо борми?
— «Ваъда», «вафо» деганингиз нима экан ўзи?— деб сўради кенжা қиз.
— Эсингдами:

Мен ўша борганимда
Ховлингга кирганимда,
Дарчадан кўрганимда,
Мўралаб турганимда:
«Хон келиб мени олса,
Севикли ёри қилса,
Бир кокили олтиндан,
Бир кокили кумушдан,
Бир қизу бир ўғлонни
Туғиб, сийлардим хонни»,
Деган эдинг ўша пайт,
Ёлғонмиди ёки, айт?!.
Шу заҳоти Гулсора,
Шодмон бўлиб бечора,
Сакраб туриб кетади,
Хонга таъзим этади:
«Ҳақ ярлақаб кун туғса,
Шуъла сочиб ой чиқса,
Талабингда бўларман,
Бирга ўйнаб-куларман!»

Хон Дарапша бу гапни эшитиб, хурсанд бўлиб, кўнгли тўлиб, кўклам момақалдириғидай қах-қах уриб, Жайхуннинг сувидай кўпирисиб, Гулсорани ўзининг меҳмонхонасига олиб борди. Қирқ кун элга тўй-томоша берди, тўй-томошани кўрган:

«Қандингни ур, валламат!» — дерди. Муллаларни чақириб Гулсорани ақди никохдан ўтказиб олди. Бир неча кун бош қў-шиб, қовушнб, даври даврон сурди.

Ойдан ой чопиб ўтди,
Кун кунни топиб ўтди.
Кечаларнинг айбини
Саҳарлар ёпиб ўтди.
Ойлар ойга суринди,
Кунлар кунга уринди.
Гулсоранинг бўйида
Ҳомиласи кўринди.
Бақти яқинлаб келар,
Бахти яқинлаб келпр.
Хон Дарапша ўйига
Шундайин бир гап келар:

«Қирқ ёшга киргунча бола дийдорини кўрмаган, бахти чопмаган, пешанасига фарзанд сиғмаган бир бечора эдим. Чақалоқнинг «инга»сини эшитиш ҳали-гача насиб этмаган бир bemurod бандаман. Бола туғилганда чинкириб йифлаб юборса, унинг йигисини эшитиб, ўзимдан кетиб, қувончим ичимга сиғмай, тўлиб кетганимдан юрагим ёрилиб ўлиб қолмай тағин. Эсим оғиб, йиқилиб, эл ичидагасхара бўлиб, тасқарам чиқишику, турган гап. Ҳар нима эса-да, боламнинг туғилар пайти мен йироқда бўлай, аниқроғи, тоғда бўлай.

Ақл измин тутанин,
Сабру бардош этайин.
Болам туғилар чоғи
Бунда бўлиб нетайин?
Шу сабабдан атайин
Чўлу даштга кетайин,
Шийдам саҳро қўйнида
Шаҳду шикор этайин!
Ичга сиғмай суюнчи,
Ким тиласа суюнчи,
Улли-қизли бўлдинг, деб,
Жоним ўшанга энчи!
Ҳоким қилай шаҳарга,
Ўраб-чирмайин зарга!
Хуллас, эрким берайин
Ҳам шикор, ҳам еафарга!»

Шундай ният билан хон Дарапша сакраб ўрнидан турди. Олтмиш иккни амалдор, ўттиз икки муҳрдорга саркарда тайин этди,— баланд тоғнинг бошига шикор қилмоққа жўнамоқ мурод эди. Фариба Гулсора ўрдада ётар экан, хоннинг ихтиёри шикор этганини билди, билиб қўзларидан ёши тўкилди. Шитоб ўрнидан турди. Кундошлиқ қайғуси бошига тушиб, отнинг жиловидан тутиб, тутиш нимаси, жиловни нозик бўйнига етти марта ўраб, хон Дарапшага караб, раҳму шафқат сўраб бир сўз деди:

«Мен йиғлайман фарёд чекиб зор-зор,
Фарзанд, дея бу бошимда ғам бисёр.
Сол қулоғинг, жон қулоғинг, султоним,
Олганингнинг сенга айтар арзи бор.

Мен билмайман бу дунёнинг ёлғонин,
Билдим фақат менга хизмат бўлғонин.
Мен ночорнинг сенга айтар арзи бор,
Арзим эшиш таҳт устида, султоним!

Ўн гулим бор, гулмисан гул, гулғунча,
Тоқатим йўқ, хоним, сизлар келгунча.
Суйганингнинг сенга айтар арзи бор,
Қулоқ солгил, Дарапشاҳон, бугунча.

Бедовингни тоғу тошда елдириб,
Шиддатингни шикорларда билдириб,
Ташлаб кетма кундошларнинг қўлига,
Кетсанг, кетгил ўз қўлинг-ла ўлдириб!

Шунқор қарап энди ўнгу сўлингга,
Лашкар тушар олдингдаги йўлингга.
Муштипарнинг сенга арзи шу фақат:
Ташлаб кетма тўққиз кундош қўлига!

Қатағон қилмагил шахру маъвони,
Эсингда сақлагил қодир худони.
Тўққиз кундошима мени ташлама,
Боламга кўрсатур жабру жафони.

Мен баҳти қорангни бари йиғлатур,
Кўздан ёш тўқдирур, кийнаб биғлатур.
Тўққиз кундошимдан қўрқаман, хоним,
Жигарим хун қнлур, бағрим тиғлатур.

Лашкарга ёв узра чопмоқ бўлсин ёр,
Менман йўлингизга интиқ-интизор.
Тўққиз кундошимдан қўрқаман фақат,
Ўлдириб қўймаса, деган хавфим бор.

Онадан туғилур бср инсон зоти,
Ёр бўлсин ҳамиша ҳақнинг имододи.
Кундошлар қўлига мени ташлама,
Агар керак эса зоти зурёдинг!

Сен бу кун шикорга майл қиласан,
Кун битса, бир куни сен ҳам ўларсан.
Тўққиз кундошимдан қўрқаман, хоним,
Бу ёғини энди ўзинг биларсан!»

Отланиб йўлга чиққан хон йўлдан қайтиши ўзича ор деб билди, атрофдагилардан ийманди. Хоннинг сирти кулди, нима ўтса, ичида ўтди, тўхтамай йўлга равона бўлди.

Хон Дарапша аъёнлари билан йўл юрди, йўл юрса ҳам мўл юрди, тогу қирлардан ошди, сойлардай кўпи-риб-тошди. Кунлардап бир куни қаршисидан:

Тили дилини бузган,
Дўпписи эса тўзган,
Икки бирдай тиззаси
Қулоғидан ҳам ўзган,
Чандир-томири тошдай,
Кўзи мисоли мошдай,
Етмишни уриб қўйган,
Барини кўриб қўйган,
Ажваликда ягона,
Ўзига ҳам бегона.
Орқа бўйни тиришган,
Эли билан уришган,
Ёмон тилин тиймаган,
Келин уйнга сиғмаган,

одам деса одамга ўхшар турқи йўқ, маҳлук деса маҳлукқа менгзар афти йўқ бир кампир чиқиб қолди.

Хон кампирни узоқдан кўрди, кўрди-ю, унга буюрди:

- Ҳой, момо! Йўлдан четроқ тур!
- Турмайман! Эй, хон, дастингдан дод, дейман.
- Арзинг бўлса, сўйла! Аммо сўйлашдан олдин яхшилаб ўйла! — деди хон.

Кампир гапини бундоқ бошлади:

— Арзимни мен айтай, сиз эшитинг, эшитинг-да, охи додимга етинг: ҳозир, хоним, сиз шикор қилиб кетиб боряпсиз, гарип Гулсора бўлса кундошларнинг қўлида қолди, уларнинг аччиқ-тирасиқларидан толди. Ёшлигимда кундошликтининг жабру жафосини кўра-кўра, кўп азиятлар чеккан бир момоман. Ижозат берсан-гиз, йўлимни шундоқ бурсам, борсам, Гулсора гарига кўз-кулоқ бўп турсам, бир энажонлик қилсан, ахир унинг ой-куни етиб турибди!

Хон Дарапша кампирнинг кўзда ёши билан гапирган бу гапини эшитиб кўнгли юмшади. «Ердан тилаганда кўқдан берди», деган экан бурунгилар, деб хаёлга берилди хон ва кампирга ҳисобсиз тилло, зар инъом этди-да, йўлига равона бўлди.

Хон Дарапшанинг инъом-эҳсонидая момонинг боши осмонга етди, ўзидан кетди, оғзи қулоғида, йўл юриб чарчаганини ҳам билиб-билмай Гулсоранинг ўрдасига кириб борди. Гулсоранинг кўнглига қўл солишга, кўнглини олишга уринди, ўти билан кирди, кули билан чиқди. Хон Дарапша бўлса баланд тоғнинг бошида күшини солиб, овини овлаб, дўст дилини хуш-лаб, ёв дилини ғашлаб юра берди.

Ойдан ой ўтди, кундан кун ўтди, бир куни эл ётарда Гулсорани тўлгоқ тутди. Тўлғоқ қаттиқ қийнаса ҳам лабларини қонагудай маҳкам тишлиб олди-ю, овози ташқарига чиқмади, ёт қулоққа етмади! Урф бўйича, кўмилган арча ёғочига олтин юган илиб қўйишидди. Гулсора бечора дам арча ёғочини маҳкам ушлаб олиб, дам олтин юганга осилиб тўлғоқ азобларини ўтказар эди. Хоннинг тўққиз хоними, ҳеч туғмаган золими: «Ўғил туққан, қиз туққан хотин қандай бўлар экан?» — деб эшик олдида тевалашиб, тирқишдан мўралашиб ичкарига қарашиб. Гулсора уларни кўриб шундай деди:

«Мен йиғлайман нолиш этиб зор-зор,
Фарзанд дебон бўлднм бунда бекарор.
Кулоқ солинг, кулоқ беринг, хонимлар,
Гулсоранииг сизга айтар арзи бор.

Минган бедов тоғу тошда сийлансин,
Душманларнинг танда жони қийналсан.
Мўраламанг, тўққиз бирдай хонимлар,
Мендай чўри бошингиздан айлансан!

Отлар чопмас баланд тоғда, демишлар,
Чопса агар қолар доғда, демишлар.
Гулсорангиз жони сизга садақа,
Мўраламанг, тўққиз бирдай бибишлар!

Хон билан мен сурдим завқу сафолар
Гоҳи топдим азоб, гоҳи жафолар.
Гулсорангиз бўлсин бир парвонангиз,
Мўраламанг, тўққиз бирдай ополар!

Отлар чопмас баланд тоғнинг пастида,
Аслим сўрсанг Биби Фотма наслидан.
Кундош деган етти душман биридир,
Мўраламанг ёмонлнкнинг қасдида.

Бошга солса, тортай ғамнинг заҳматин,
Суйган қули олар худо раҳматин.
Мўраламанг, тўққиз бирдай бибишлар,
Поймол қилманг хон фарзандин — давлатин.

Очилмаган баҳорий боғ лоласин,
Сиз бузарсиз хон Дарапша қальласин.
Мўраламанг, тўққиз бирдай хонимлар,
Ўлдирасиз хон Дарапша боласин.

Намоз ўқир уламою олимлар,
Айтган сўзга тушунингиз, золимлар.
Ўлдуурсиз хон Дарапша фарзандин,
Мўраламанг, тўққиз бирдай хонимлар!

Шиддат ила от белига минганда,
Замонида энди ўйнаб-кулганда,
Бир болага шунча қасдлик қиласиз
Не айтасиз хон Дарапша келганда?»

Айтиб тилин тийганча,
Эсган шамол тинганча,
Тўлғоқ ёмон ўрлади,
Тор манглайи терлади...
Беҳол тураг Гулсора,

Үзин уар Гулсора.
Түлғоқ түлиб келади,
Бўлиб-бўлиб келади.
Хиралашиб қўз олди,
Дард уюлиб келади.
Селдай оқар қўздан ёш,
Мунг тортади ёлғиз бош,
Инграр-синграр, тўлғанар
Гулсорадай қаламқош.
Ер айланиб кетдими?
Қиёматга етдими?
Гулсоранинг гул каби
Умри ўтиб битдими?
Арча ёғочни қучар,
Аъзолари увишар.
«Биби Фотма, мадад бер!» —

Деб зорланар муштипар.
Тавбаси қабул бўлди;
Холи танглигин билди,
Биби Фотма — мададкор
Шу онда етнб келди.
Дарров белидан олди,
Қучди, қўлидан олди,
Туққанда белдан олмоқ
Биби Фотмадан қолди...

Энди кўринг, тушунинг
Биби Фотма ишини:
Бир кокили олтиндан,
Бир кокили кумушдан,
Бир ўғил — бургут қўзни,
Бир қизни — ширинсўзни,
Йиглаб-сиқтаб бечора,
Туғиб олди Гулсора.
Ўғлоннинг тарз, сиёғи
Даралшага менгзайди.
Қизнинг сулув чехраси
Гулсорага менгзайди...

Бола йиғлаб тушганда,
Дармони қуриб танда,
Ўзин билмай Гулсора
Эси оғиб қолганда,
Эшитиб йифи сасин
Тўққиз хоним ҳаммаси,
Ўзларини йўқотиб,
Кумдай тўзиб, тош қотиб,

Гувлаб уйга киради,
Эгизакни күради.
Бир кокили олтиндан,
Бир кокили кумушдан
Үғил-қизни күрар-да,

Боши гангиб турар-да,
Душманликка боради...

Болажонлар зўрдан-зўр,
Юзларидан ёғар нур,
Кўриб, тўққиз хонимдан
Кетди ҳаловат-хузур:
«Қандай бунга чидайик?»
«Дардни ичга ютайик?»
«Йўқ, тўхтангиз! — дер бири,
Момо қўлин тутайик!»

Бари борар момога,
Ичи қурум-қарога.
Ялмоғизни ямлаган
Бир балойи худога:
«Айланайин, хон момо!
Хон момою жон момо!
Доим юрар йўлингда
Ёр бўлгур имон, момо!
Гапни эшит аввало:
Кулиб турган шу бола
Кунлар келиб, бўлгуси
Бошга битган бир бало!
Пул чўт эмас, моможон!
Пул — хору ҳас, моможон,
Икки бирдай болани
Йўқотсанг бас, моможон!»

Шундай дегач, хонимлар —
Дийдаси тош золимлар,
Узатишди момога
Бир ҳамёнда олтин, зар.
«Олтин кўрса фаришта
Йўлдан чиқар ҳар ишда!» —
Бу эскидан бор гапдир.
Момо-ку, бир қарғишига —

Қолган кампиршо, холос.
Порага мук тушди, рост.
Хонга берган лафзини
Эсдан чиқарди паққос.
Ёниб, ёнгандан бағир,
Гулсора ётар оғир,

Гулсорага шу вақти
Дам солади шум кампир:
Құлидан юган кетар,
Күзларидан нур кетар,
Дунё бўлиб қоронғи,
Беҳолу бежон ётар.
Тортаб олиб боласин,
Икки гули — лоласин,
Айирдилар онадан,
Ўрлатганча ноласин.
Момо шумлнк бошлайди,
Кўнгилларни ғашлайди,
Норасталарни тутиб,
Инсофни ҳам унутиб,
Қора рўмолга ўртиб,
Ховуз бўйига элтиб,
Шартта сувга ташлайди.
Момо қараб туради,
Қараб, юзин буради.
Икки бегуноҳ гўдак
Сувга чўкиб боради...

Момо икки бегуноҳ гўдакни сувга ташлаб юборганидан кейин, қайдандир ҳали кўзини очмаган кучукча ва бир мушукчани топиб қайтди. Гулсора эса бехуду бехуш бўлиб, кўзлари ҳолсиз юмилиб, ўзини билмай-билиб, қадди икки букилиб, тут мисоли тўкилиб олтин саройда ётар эди. Момо кучук билан мушук боласини аста Гулсоранинг қўйнига солди, тўққиз хонимнинг ўчини ана шундай олди.

Зар олдида қум момо,
Қув момою шум момо,
Караганни қўрқитар
Бамисли тулум момо.
Гулсоранинг бошида,
Минг ўргилиб қошида,
Гўё меҳр кўргизар,
Бошин суяб тургизар.
Бир тебранди Гулсора —
Ғам даштида овора,
Турфа хил, турли-турли
Балолар кўриб шўрлик,
Тухматлар ичра сарсон,
Ғурбатлардан бағри қон...
Бир оз келар ўзига,
Ишонмайди қўзига:
Чап кўксида кучукча,
Ўнг кўксида мушукча
Фингшиб-сингшиб сут тилар,
Мамма сари интилар.
Кўриб, қолмайин сабот,

Бўзлай берди паризод:
«Ҳақдан тиловдим бола,
Ҳақ бериди бир боло.
Энди менда шаҳд қани?
Худо берган баҳт қани?
Одамлигим қайдадир?
Яшашдан не фойдадир?
Жоним менинг омонат,
Килмай тағин хиёнат?
Тангрим, шафқат қил энди,
Омонатинг ол энди!»

Хон Дарапша қула майдон чўлларда шикор этиб, балки шикорни ихтиёр этиб юра берди, ов билан банд бўлса-да, кўзи йўлда эрди. Интизорлигидан кун ўтса ой ўтгандай, ой ўтса йил ўтгандай бўлар эди. «Гул-соранинг ой-куни этиб қолди, қайси бир омади чопган, эпипи топган суюнчи сўраб келар экан?»— деб ойдай йўлга қараб юра берди.

Кунлардан бир кун сахар вақти ғафлат уйқусида ётар экан, хон Дарапша нохуш бир тушдан сесканиб турди. Тушидан кўрқиб ҳамма одамларини йиғдирди. Отга миниб жўнамоқка довул чалдирди. Хон қадами-ни равон, йўлларни қатағон этди. Кўзи йўлда интизор эса-да, ҳеч ким суюнчи сўраб пешвоз чиқмади. Йўлнинг ярмини босса ҳамки, суюнчи тилагувчи йўқ, бирорнинг қораси кўринмади, шарпаси сезилмади.

Хоннинг хаёлларичувалашиб ўз шаҳрига этиб келди. Хоннинг тўққиз хоними, ҳеч туғмаган золими хон қайтганини билди. Чўгалашиб унинг истиқболига чиқишиди, гапни бундек килиб тўқишиди:

«Қошин қоқиб, кўз сузган,
Лабин қимтиб, соч ёзган,
Кўнглига қўл солганинг,
Сайлаб-суюб олганинг,
Биздан ортиқ кўрганинг,
Бино қўйиб юрганинг
Туғиб берди бир кучук,
Унга қўшиб бир мушук!
Суюнсанг-чи, суюн-чи
Суюнчи чўз, суюнчи!»

Хон буни эшитиб оғир қайгуга чўмди. Сирти кулди, нима ўтса ичида ўтди, бирорга билдирамади. Отдан тушиб, бориб тахтига минди. Бошида минг хил ўй бор, нима чора қилишига ҳайрон, бу ҳайронликдан кўнгли вайрон эди. Ярим кеча бўлганда: «Ҳар нима бўлса ҳам Гулсора менинг суюкли жуфту ҳалолим эди, бир бориб ҳолидан хабар олай!»— деди ўзи ўзига. Гулсора олтин сарой ичида ғафлат уйқусида ётарди. Кучукча билан мушукча Гулсоранинг оппоқ кўксига ёпишиб, бир-бирларини қопишиб, ириллашиб-мириллашар эдилар. Хон буни кўриб оҳ-воҳ чекди, кўзидан қонли ёш тўқди. Гулсора хоннинг қаҳридан кўрқиб ўзини ухлаганга солиб ётганди, хон Дарапша уни уйғотиб бир сўз деди:

«Мен бўзлайман нолиш этиб зор-зор,
Фарзанд учун бўлдим берух, бекарор.
Кулоқ солгил, қулоғинг бер, Гулсора,
Дарашаман, айтар сенга арзим бор.

От чопмаган хон хон эмас, мўлтони,
Мадад бермас унга асло субҳони.

Тур жойингдан, Гулсора,
Келди юртнинг султони!

От чопганинг покизадир имони,
Мендай хоннинг битмади ҳеч армони.

Тур жойингдан, Гулсора,
Келди юртнинг султони!

Ўн гулим бор, гулмисан гул, гулғунча,
Дарашаман, ялинтирма сен бунча.

Тоқатим йўқ, Гулсора,
Жойгинангдан тургунча!

Боғнинг гул-гул лоласи,
Жойингдан тур, Гулсора!

Тургил, итнинг онаси,
Тур, мушукнинг онаси,

Шўринг қурғур, Гулсора!
Иту мушук туғибсан,

Гумдон бўлгур, Гулсора!
Бизни алдаб юрибсан,

Тур, занғарнинг боласи!
Ўзингдан кўр, Гулсора!»

Ер билан битта бўлиб,
Нозик қадди букилиб,

Гулсора маъюс, мунгли,
Зимиштон эди қўнгли.

Фарзандидан айрилиб,
Болу пари қайрилиб,

Зор эди, ночор эди,
Барчадан қочар эди.

Хонни кўргани заҳот
Сакраб турди паризод,
Дилини тўкиб-солди,
Хам узиб-узиб олди:

«Айланайин хон ота!
Кўз қароғим, жон ота!
Мен арзимни айтайнин,
Айтмай сизга қайтайин?
Қарчиғай қуш боласи,
Қайнда бўлар уяси.
Қайн тубин ел қокса,
Ғамга тушар онаси.
Ойдай кўлда ўлдими,
Бийдай чўлда ўлдими,

Ё кампирдан бўлдими,
Ё кундошдан бўлдими,
Ёки ўтга отдими,
Ёки сувга ботдими,—
Билиб бўлмас, қайдадир
Чўрингнинг дилпораси!
Йиғлаб қолди ортида
Мендай бахти қораси!

Итолғи қуш боласи,
Чаврада бўлар уяси.
Чавра туби емрилса
Қайғурмасми онаси?
Ойдай кўлда ўлдини,
Бийдай чўлда ўлдими,

Ё кампирдан бўлдими,
Ё кундошдан бўлдими,
Ёки ўтга отдими,
Ёки сувга ботдими,—
Билиб бўлмас, қайларда
Чўрингнинг дилпораси!
Йиғлаб қолди ортида
Мендай бахти қораси.

Япалоққуш боласи,
Жарда бўлар уяси.
Жарни ялаб сув оқса
Гирёнадир онаси.
Кўкка учса онаси,
Ерга тушса сояси,
Бўтадайин йиғласа,
Ерга томар кўз ёши.
Ойдай кўлда ўлдими,
Бийдай чўлда ўлдими,—
Билиб бўлмаса — қайда
Чўрингнинг дилпораси?
Йиғламайин не қилсин
Мендай бахти қораси?!

Йилқичи қуш боласи,
Жилғада бўлар уяси.
Сув олганда жилғани,
Қайғурмасми онаси?
Ойдай кўлда ўлдими,
Бийдай чўлда ўлдими,
Ё кампирдан бўлдими,
Ё кундошдан бўлдими,
Ёки ўтга отдими,
Ёки сувга ботдими,—

Билиб бўлмас, қайдадир
Чўрингнинг дилпораси.

Йифлаб қолди ортида
Мендей бахти қораси...
Одамзоднинг меваси —
Ширин-шакар боласи.
Боласига хавф етса,
Бирён бўлур онаси.
Ойдай кўлда ўлдими,
Бийдай чўлда ўлдими,
Ё кампирдан бўлдими,
Ё кундошдан бўлдими,
Ёки ўтга отдими,
Ёки сувга ботдими,—
Билолмайман, қайдадир
Чўрингнинг дилпораси?
Бўзламасми бўтадай
Мендей бахти қораси?

Гапимдаги сир-асрор,
Бўлдими сизга ошкор?
Йифлаб-сиқтаб деганим
Айларми тош дилга кор?
Ўлдирсангиз, ўлдиринг,
Гулдай тарзим сўлдиринг!
Дўст дилини қон қилиб,
Душманларни кулдиринг!
Ихтиёр ўзингизда,
Қаҳрли кўзингизда.
Айтиб бўлдим гапимни,
Интиқман сўзингизга!» —
Деб Гулсора йифлади,
Ит-мушукни олади.
«Ётгил, ўғлим-қизим!» — деб
Ухлатмоқчи бўлади.

Хон Дарапша Гулсоранинг сўзини эшишиб, ишонарини ҳам, ишонмасини ҳам билмади. Сакраб ўрнидан турди, олтин тахтига ўтириди. Олтмиш икки амалдор, ўттиз икки муҳрдорнинг барчасини жам қилди. Аъёнларига бўлган гапни айтиб, кенгаш солди. Аммо ҳеч кимдан садо чиқмади. Яна бояги Тўман вазир ўрнидан турди:

— Эй, улуғон! Ноҳақдан Гулсоранинг қонини тўкиб гуноҳга ботиб юрмайик. Фолга ишонма, фолсиз ҳам иш кўрма, деган бурунгилар. Бир қошиқ қонимдан ўтсангиз, кўнглимга келган тадбир-чорани айтсам.

— Айт! — деб, ижозат берди хон Дарапша.

— Бўлмаса, — деди вазир, — фолбин, мулла ва қуръачиларга амр этингким, фолбин фол очиб кўрсин, қуръачи қуръасини ташласин, мулла эса китобнни варакласин. Агар барида икки бирдай бола кўринса, тўққиз хонимни ўлдирайик. Кўринмаса, Гулсоранинг гуноҳини бўйнига қўйиб, жазосини берайик.

Бу маслаҳат хон Дарапшага маъқул тушди. Фолчи фолини очди, қуръачи қуръасини ташлади, мулла китобини вараклади: бир кокили олтиндан, бир кокили кумушдан, бири ойдай, бири кундай ўғил ва қиз сув тубида намоён бўлди. Бундан хабар топган

Хоннинг тўққиз хоними,
Тирноқقا зор золими,
Елди мулла қошига,
Таёқ солди бошига:
Дўқ қилишди қўрқитиб,
Қўрқитиб ҳам ҳуркитиб:
«Қариб ўнгмаган мулла,
Сен ҳам ўлимни ўйла!
Дарапшага сен қайсар
Ростини айтсанг агар,
Ўғил-қизинг бор, десанг,
Десанг эсинг есанг,
Жонингдан тўйдирармиз,
Кўзингни ўйдирармиз,
Бу ҳам етмай, оғзингга
Қўрғошин қўйдирармиз!
Борди-ю, оқил эсанг,
Ўғил-қизинг йўқ, десанг,
Сенга қирқ лаган тилла,
Фойдангни ўйла, мулла!»

Тўққиз хоним муллага шундай деб турганда, хон ясовуллари келиб қолишиди. Улар мулла жавобини хонга етказишлари керак эди. Қирқ лаган тилланинг дарагини эшитиб, эси кетиб, имонидан айрилган мулла ясовулларга шундай деди:

— Хонга бундай айтинглар: «Гулсора хотинингиз дуогўй-жодугар экан. Сизга ошику бекарор бўлиб, дийдорингизга интику интизор экан. Беш-үн кун сизнинг панохингизда давру даврон сурис қолмоқ учун дуо билан қорнига шамол қамаб, ел бўғоз бўлган экан. Сиз шикорга кетгандан сўнг, яна дуо билан шамолни қорнидан чиқариб ташлаб, кучукчаю мушукчани ўзим топдим, деб ҳийлаю найранг қилибди!»

Буни эшишган хон дарғазаб бўлди:

— Жаллод! Гулсоранинг бошини танасидан жудо қил!—деб буюрди. Хоннинг тўққиз хоними: «Гулсоранинг бошини олса, осонгина ўлади-кетади. Ундан қўра, ўлса, азоб билан қийналиб-қийналиб ўлсин!»—дейишиб, баҳти қаронинг қонини жаллоддан сўраб олишди.

Лаъли маржон садафдир...
Шундоқ олди жавобни
Хоннинг тўққиз хоними,
Суюб олган золими.
Хоннинг тўққиз бувиши,
Шип-шип қилиб кавуши,
Кўлга қамчи олишар,

Белга арқон солишар,
Шаҳдам-шахдам юришар,
Гувлаб уйга боришар.
Бири очар эшикни,
Бири пойлар тешикни;
Қочиб кетмасин яна,
Бало етмасин яна!
Лорсиллабон гавдаси,
Босиб кирап биттаси,
Гулсорадай ғарибни,
Ранги ғамдай сарығни
Уйдан тортиб чиқади,
Нозик қаддин букади.
Зарбоф түнин ечдирап,
Ғурбат майин ичдирап;
Икки құлини бойлаб,
Бечорага жабр айлаб,
Қамчи солар бўйнига
Қонлар оқар қўйнига.
Қамчи тегар бошига,
Қонлар томар сочига.

Кам экан бу кўргани,
Абгор бўлиб тургани,
Энди кўчага ҳайдар,
Бири-биридан баттар,
Бири-биридан золим,
Тўққиз зоти паст хоним.
Шўрлик кўзин ёшлади,
Бир ён қилиб ташлади.
Фарзандидан айрилиб,
Майишиб ҳам майрилиб,
Сўз очади Гулсора,
Шафқат қилса, деб, зора:

«Мен йиғлайман айриликда зор-зор,
Ҳақдан ўзга аягувчи кимим бор?
Топиб беринг ўғлим билан қизимни,
Урмай ҳайданг, сўкмай ҳайданг, хонимлар.

Жон кундошлар, тингланг айтар сўзимни,
Термилтирмиш оллоҳ менинг кўзимни,
Урмай ҳайданг, тўққиз бирдай хонимлар,
Топиб беринг ўғлим ила қизимни!

Етдим бори ўн тўрт, ўн беш ёshima,
Қайғу билан оқлар тушди сочима:
Кундошларнинг феъли ёмон кўринди,

Ахир бориб етар менинг бошима.

Масту аласт зулфингизни ўрарсиз,
Ажал етса, сиз ҳам бир кун ўларсиз,
Топиб беринг икки бирдай боламни —
Киёматда азобини кўрарсиз.

Иккиси ҳам Дарапшага тенг ҳақдор,
Ҳарна бўлса, тангри эрур мададкор.
Сизлар қандай қутуларсиз гунохдан,
Азоб учун охиратда сўров бор!»

Буни эшитиб ҳам кундошлар, бағритошлар Гулсорага азоб бериб, калтаклашдан тўхтамадилар. Гулсора яна уларга қараб бир сўз деди:

«Тўққиз бирдай хонимлар,
Уйинг қуйгур золимлар!
Ура берманг, бувишлар,
Ҳақдан бўлур ҳар ишлар.
Гапимга солинг қулоқ,
Зора етиб борса ох.
Неки сизларга десам,
Ишонинг, рост бари ҳам.
Ҳозиргидек эсимда:
Етти ёшлик кезимда,
Ҳақдан бўлдию вожнб,
Туш кўрибман ажойиб!

Рухи поклар, чилтонлар,
Дили мисли бўstonлар,
Биби Фотма онамиз,
Мунглуғга парвонамиз,
Бари бошимда турмиш,
Хонга муносиб кўрмиш...
Хуллас, барча йифилди,
Никохимиз ўқилди;
Ўқидилар чилтонлар,
У покиза имонлар,
Сўнг дедилар: «Билингиз:
Сиз кўрарсиз ўғил-қиз!»

Сўнг тушимда эранлар,
Равшан дилли мардонлар
Чап қўлимга гул берди:
«Бу — сен кўрар қиз! — деди.—
Отин Анжим қўярсан,
Суйиб-суймай суярсан!»
Она сутига тўймай,
Ҳам меҳр қўйиб-қўймай,
Улгурмаган нойибим,

Кўндоғида ғойибим,
Қидирарман изингни.
Топиб беринг қизимни!

Сўнг тушимда эранлар,
Ёруғ дилли мардонлар
Ўнг қўлимга гул берди:
«Буниси ўғил!— деди.—
Шахриёр деб атарсан,
Суйиб-суйиб ўтартсан!»
Она сутига тўймай,
Ҳам меҳр қўйиб-қўймай
Улгурмаган сойибим,
Кўндоғида ғойибим,

Равон қилдинг ноламни,
Топиб беринг боламни!»
«Мана сенга Шаҳрнёр!
Мана Анжим, эй бадкор!»—
Деб ёприлди ғанимлар,
Тўққиз бирдай хонимлар.
Ишонишмай сўзига,
Қарашмайин юзига,
Икки қўлин бойлашиб,
Жонига жабр айлашиб,
Паймонаси тўлсин, деб,
Азоб билан ўлсин, деб,
Ситамли Гулсорани,
Бечора оворани
Ҳайдадилар чўлларга,
Аlam солиб дилларга...

Бувишлар Гулсорани, ғаму ғурбат даштида оворани шундоқ қилиб чўлларга ҳайдаб юбордилар. Шу билан тинчib ўтирамай, бутун юртга жар ҳам солдирдилар:

«Кимда-ким эсини еб қувғин бўлган Гулсорага бир тишлам нон, бир култум сув берса, моли жони талонда, додини худога айтсин!»

Бу хабарни эшитган одамлар Гулсорага ҳеч нарса бермадилар, аввал билганлар ҳам энди ўзини билмаганга олдилар, таниганлар танимагандай унинг ёнидан ўтиб кетаверишди. Гулсора уриниб у эшикка борди, суриниб бу эшикка борди, кирмаган ҳовлиси қолмади. Охири шаҳардан бош олиб чиқиб кетди. Очликдан силласи куриган, ташналиқдан томоғи қақраган Гулсора: «Ана ўламан, мана ўламан!»— деб юриб, бир пайт қараса, осмонўпар тоқقا етиби. Тирмасиб тоғ бошига чиқиб, теварак-атрофга кўз солиб қаради. Тоғнинг этагида ястаниб катта бир ҳовли кўринди. Гулсоранинг ўлган умиди тирилиб, бир оз керилиб шу томон юрди. Ҳовлида тандирга нон ёпаётган бир неча канизни кўрди. Одамзоднинг орсизликлари ичида учтасига тараф йўқ; бири — кулгу, иккинчиси — нафс, учинчиси — уйку. Гулсоранинг ҳам нафси ғолиб келди-ю, тандирга яқин борди.

Кийгани йиртиқ-ямок,

Тақиллайди оч томоқ.
Ошиб-тошиб алами,
Қолмай күзида нами,
Нигохини тикади,
Мағрур бошин эгади.
Баён этиб ахволин
Қаландарлар мисоли,
Сўйлар эди бечора,
Гиря килиб Гулсора:
«Яратмишдир бизни ҳақ,
Сўймас банда ўтар тоқ.
Шум фалакнинг дастидан,
Кундошларнинг қасдидан
Икки кушин олдирган,
Қараб кўзин толдирган,
Толеи қаро бўлган,
Хон элида тул қолган
Бир ғариб девонаман!

Очилган пайти сўлган
Пешанаси тор бўлган,
Шум фалакнинг шиддати,
Кундошларнинг ҳиддати
Толеига чанг солган,
Ёшлай эрдан тул қолган,
Иши ўнгдан келмаган,
Мехр нима, билмаган
Бир гариб девонаман!

Сарғайибдир қизил юз,
Киртайибдир қора кўз,
Шум фалакнинг шиддати,
Кундошлар хусумати
Бутун ҳолдан толдирган,
Қўзичоғин олдирган,
Кўзи ёшу дили қон,
Чорасизу нотавон
Бир ғариб девонаман!

Ажаб бўлди бу ишлар,
Қолди қушдай юришлар.
Хайр қилингиз сизлар,
Нон ёпгувчи канизлар!
Бор эди ўсган гулим,
Гулдан учди булбулим,
Учди, бедарак кетди,
Мени жонсарак этди,
Бир ғариб девонаман!

Кезиб юрдим тоғларда,

Аlam ила доғларда,

Ажраб икки күзимдан,

Күрар икки күзимдан,

Шүрим қайнади-колди,

Ҳаловатим йўқолди.

Кўрарманми дийдорин —

Анжиму Шахриёrim?

Оҳ, ғариб девонаман!

Эллар айландим сарсон,

Тополмадим тишлам нон.

Кўз ёшим оқди дув-дув —

Ичолмадим қултум сув.

Ким тинглар арзи ҳолим?

Кимга менинг малолим?

Бир қултум сув берингиз.

Бир бурда нон берингиз,

Бир ғариб девонаман!

Қирқингиз бирдай пари

Гулпари, моҳпайкари,

Ҳақ йўлида хайр этинг,

Мурод-мақсадга етинг!

Қирқингиз бирдай каннз,

Гул каби ғунчалабсиз

, Айлангиз нон садақа,

Айлайин жон садақа!

Бир ғариб девонаман!

Тиласанг дуруст тила,

Дил ила имон ила.

Кучу ёшга тўлганда

Менинг каби ҳеч бандা

Фарзандидан айрилиб,

Қанотлари қайрилиб,

Саргардон бўлмасин-эй!

Сочларин юлмасин-эй!

Бир ғариб девонаман!»

Гулсора хўп ялинди,

Боши қуи солинди,

Канизак қнзлар бироқ,

Гапга солмади қулоқ,

Парво ҳам қилишмади,

Инсофни билишмади.

Нонни дарров узишиб,

Бир-биридан ўзишиб,

Чувиллашпб шу замон

Жүнадилар уй томон.
Күкка учиб фарёди,
Хаққа етмайин доди,
Гулсора мунгли турди,
Бошин тошларга урди.

Бу ҳовли Тўман вазирга қарашли ҳовли эди. Вазир олтин саройда танҳо ўтиради. Бир пайт фифонли сас унинг қулоғига етди. «Шундай вақтда ким фарёд қилмоқда экан?» — деб ташқарига чиқиб қараса, ўша ўзи ўртада туриб, совчи бўлиб бориб, хонга олиб берган шўрлик Гулсора: «Шахриёрим, Анжим қизим!»—деб нола қилаёттир.

Вазир яқин боради,
Ҳайрат ичра туради;
Гулсоранинг чор-ночор
Аҳволини кўради.
«Совчи бўп борган ўзим,
Никоҳда турган ўзим,
Ёрдам этмасам бунга
Сўқир бўлмасми қўзим?
Буни билса агар хон,
Зуғум қилғай бегумон.
Умрим шаъми липиллаб.
Омонатда қолгай жон.
Бошим тандан олгуси,
Ўлим созин чолгуси.
Насл-насаб, зотим ҳам
Маломатда қолгуси!
Майлига, имон ҳаққи,
Раҳмону раббон ҳаққи
Иккн бегуноҳ гўдак,
Норасида жон ҳаққи,
Унга кийим-бош берай,
Нон-сув берай, ош берай.
Кейин эса, не келса —
Бор-борига дош берай!»

Шундай хаёл қиласи,
Ҳақдан мадад тиласи
Сўнг вазир Гулсорани
Етагига олади.
Унга келтирас шитоб
Зеру забар ва кимхоб
. Гулсора-чи, киймади
Бўлса-да усти хароб...
Ёзиб тўкин дасурхон,
Таом қўяр, қўяр нон.
Аммо емас Гулсора

Бўлса-да оч, бедармон.
Ўғлим, қизим, деб йиғлар,
Ёруғ юзим, деб йиғлар,
Анжимим, Шахриёrim,
Кўш ўлдузим, деб йиғлар.
«Анжим қизим, бергил сас!
Менга кимхоб керакмас!
Керакмас ошу нон ҳам,
Шахриёrim бўлса бас!»
* * *

Хоннинг тўққиз хотинига хизмат қиладиган бир чўри бор эди. Унинг отини Ширвон чўри деб атардилар. Ширвон ҳовуз бўйига тез-тез чиқиб турап эди, ҳар чиққанида ҳовуз бўйини айланиб юрар эди, ўзини сувда қўрап эди. Бир куни ҳали тонг отиб-отмай, ўлдуз ётиб-ётмай, ой ботиб-ботмай чўри ўрнидан турди-да, ўз-ўзига шундай деди:

«Чиқайин-да, сув бўйига борайин,
Ҳалақамни¹ сал баландроқ ўрайин.
Чамбарагим баландмикан, пастмикан,
Хушрўймикан ёки хушрўймасмикан?!

Ойнам бўлса қўрап эдим,
Боқиб-боқиб турап эдим.
Ҳар замонда ҳусним кўриб,
Хурсанд бўлиб юрар эдим.
Ойна олар пулим борми,
Олиб берар қулим борми?
Сувдан ортиқ кўзгу қайдা,
Ажал етмай ўлим борми?»—

Ширвон чўри шундай деб, сарҳовуз бўйига борди. Рўмолини чамбарак қилиб, баландроқ ўраб, сувга термилиб қараб турди. Ширвон чўри ой каби балқиб сув юзини олган бир шуълани кўрди. У ўзи ўзига: «Агар бу шуъла менинг шуълам бўлса, унда пешанамдан ёзгириб, кўнглим чўкиб, маъюсланиб юрганим бекор-ку. Мешда сув ташиб юриш ҳам менга ярашмайди. Ҳай-товур, яхши-яхши йигитлар ортимдан жилмайишиб, кўз узишолмай кулиб қолишар эди-я! Улар менинг покиза, оқ юзимга қойил қолишиб табассум қилишар экан-да!»— деб ўзидан кетди. Фурурланиб, қўлидаги мешни ҳам нарига отиб юборди. Энди чўрини роса худо урди: «Рўмолимни бошқачароқ ўраб кўрайин-чи, қандай бўлар экан?» — деб рўмолини қайтадан ўраб, бошига чамбарак қилиб сувга қаради. Қараса, сув тагида бир кокили олтиндан, бир кокили кумушдан, ҳар бир туки зар тусли бир ўғил билан қиз ўйнаб юришиб-ди. Кўриши биланоқ, чўри эсига Гулсора, Гулсора эмас, балки афсус-надоматдан юрак-бағри пора-пора тушди. «Бечора Гулсора, ўғлим-қизим, деб йиғлагани йиғлаган эди. Бу ўшанинг болалари чиқар. Агар бу болаларни кўрдим, деб хонга суюнчи сўраб борсам, қаҳри қат-тиқ хон ҳеч нарса бермаси ҳам мумкин. Ундан кўра тўққиз хонимга борайин, кўп суюнчи сўрайин, нима берса олайин!» — деб хаёлидан кечирди Ширвон чўри, манглайида шўри. Шу ондаёқ хонимлар қошига етиб, кўрганларини бир-бир баён этди:

«Мен йиғлайман нолиш этиб зор-зор,
То ўлгунча бўлай сизга хизматкор.
Қулоқ солинг, қулоқ беринг, бувишлар,
Ширвонингиз сизга айтар арзи бор!

Зулфимиз учидан танлаб ўрамиз,
Ажал етса, биз ҳам бир кун ўламиз.
Сувда кўрдим икки бирдай болани,
Бу ишларни энди кимдан кўрамиз?

От ёлин бошидан танлаб ўрибман,
То ўлгунча мен хизматда юрибман.
Мен борибман сув бўйига, опалар,
Сув тагида икки нурни кўрибман.

Ботирлар айлади кайдонда талаб,
Гулсора кетганди худо деб йиғлаб.
Сув тагида кўрдим икки нури пок,
Кокили зардану ўзи сулув зап!

Очилмаган баланд тоғнинг лоласин
Тинглайдиган банда борми ноласин?
Сув тубида кўриб қайтдим, опалар,
Гулсоранинг икки бирдай боласин.
Қулоқ солинг чўрингизнинг сўзина,
Ғубор инмиш фарзандларнинг юзина
Сув бўйига бориб қолдим, бувишлар,
Тушди дарҳол норасталар кўзима.

Ўприлади сувдан дарё қирғоғи,
Тошга тегиб чатнар бедов туёғи.
Сув тагида икки нурни кўрдим мен,
Дарапшага менгзар ўғил сиёғи.
Ким эдийкин Гулсоранинг чин ёри?
Сув тубида кўрдим икки нури пок,
Гулсорага менгзар қизнинг рухсори.

Очилмаган баланд тоғнинг лоласи,
Қабул бўлғай бечоранинг тавбаси.
Сув тубида икки нурни кўрдим мен,
Бўлса шулдир Гулсоранинг боласи.

Ўн гулим бор, гулмисан гул, гулғунча,
Тоқатим йўқ болажонлар келгунча.
Айтиб бўлдим айтаримни сизга мен,
Бувишларим, бизга беринг суюнчи!»

Хонимлар чўрининг гапларини эшлишиб, гап бояги болалар хақида эканини билишди. Қаттиқ аччиқлари келди, чўри шўрликни ётқизиб ҳам дўппослашди, турғизиб ҳам. Ураверишиб Ширвоннинг энтактентагини чиқариб юборишиди: «Яшишамагур девоначалиш!— дейишди хонимлар унга зуғум этишиб.— Нега у болаларни Гулсоранини деяпсан? Билмайсанми, сувда кўрганинг сафар ойининг

боласи бўлади-ку? Сафар ойининг боласи сувга тушиб қолипти, сен уни кўра солиб бунда келибсан. Бунинг хабарини хонга етказсак, хон бу ёққа келади, каллаварам!! Тағин хонга кўриниб, шарманданг чиқиб, шўрингга шўрва тўкилиб қолмасин? Ёлғон гапирганингни билса, хон буни яхшиликка йўядими, сени ўлдирмасдан қўядими? Кўйиб бўпти! Нега шу бўлмағур гапни айтиб, мени овора қилдингиз-лар, деб бизни ҳам омон қолдирмаса керак, сенинг касофатинг бизга ҳам уради, э, эсини еган тентак!» Хонимлар бири уриб, бошқаси туртиб, Ширвон чўрини роса абгор қилишди.

Ширвон чўри лақиллаб,

Олди жанжални тилаб.

Таёқ еб тошдай қотди,

Суюнчига хўб ботди.

Бағри эзилиб қолди,

Ерга чўзилиб қолди:

«Вой-вой, бас, кўзим тинди!

Урманг, айтмайман энди!

Айтсам, тилим кесилсин!

Бўлди, раҳмингиз келсин!»

Болаларнинг дарагини эшитиб хонимларнинг тоқати қолмади, ҳеч қайсиси жойида ўтиrolмади. Йиғилишиб момо қошига етиб боришиди:

— Ҳой, моможон, сиз доноий замон, ўзингиз бизга меҳрибон! Бояги жувонмарг болалар ҳали тирик эмиш-ку?

Кампир уларга шундай деди:

«Ўликми ё тирикми,

Қирқ чилтоннинг бирими,

Ховузга отдимвордим,

Сув ила лойга қордим.

Икки мунглуг болани,

Гунохи йўқ болани

Ўлдирай деганим йўқ,

Эсимни еганим йўқ!»

Хонимлар бу гапни эшитиб дарғазаб бўлдилар:

— Икки болани ўлдирсанг ўлдир, бўлмаса олганингни қайтиб бер, кейин тошингни тер!

Киссага тушган тилланинг» чиқиши осонми? Момо тўққиз хонимга бундай маслаҳат берди:

— Эй, болаларим! Бундан борсангиз Қоратоғнинг бошига етасиз. У ерда хоннинг қирқта тужкаш қули бор. Алдангиз, аврангиз, ўти билан кириб, суви билан чиқинг. Ҳар қалай болаларни ўлдирса, ўшалар ўлдиради.

Бу гап хонимларга ёқиб тушди. Бари чўгалашиб Қоратоғнинг бошига кетди, тезда манзилга етди. Хоннинг хотинлари келганда азалдан ҳам қул ўзини қаерга қўярини билолмай қолади. Келганлар йиғилиб келди, келмаганларини чақириб олишди, маслаҳат баъдаз шу ерда пишиди.

— Не хизмат бор, эй хонимлар!— деди қуллар.

— Ховузнинг тубида бола бор, дейишяпти, боламас, бало десанг-чи. Шу болаларни ўлдирганни қулликдан озод қиласиз, ўзини кўчамизга ҳоким қилиб тайинлаймиз! Қани, ким шу ишнинг уддасидан чиқади?— дейишди хоннинг тўққиз хоними.

Кулларнинг ичida Қодир деган бир кул бор эди, у ҳар балога ҳам тайёр эди.

Бесўнақай ҳам қўпол,
Ёвуз ният ва баттол,
Гапининг ҳеч рости йўқ,
Ёлғон-яшиққа тўлиқ,
Ўзини ўзи алдар,
Сўзини сўзи алдар...

Қодиркул хонимларнинг гапини эшишиб қолди, бошини қашиб, хаёлга толди:
«Агар қулликдан озод қилишса, ўзимни ҳоким этиб тайинлашса, бундан ортиқ нима
ҳам керак?»

Лаъли маржон садафдир,
Хизматда бағрим кабобдир...
Айни чошгоҳ вактида
Қодир олди жавобни.
Белига арқон бойлар,
Қўйнига лаш-луш жойлар;
Қўрқув тушмай дилига,
Ханжар олар қўлига.
Лимиллайди сарховуз...
Ҳовуз сари у ёвуз
Шитоб юриб боради,
Сувга қараб туради.
Икки бирдай гўдакни,
Хокисори мурғакни
Сувдан тортиб олади,
Катта қопга солади.
Сўнг елкага ортмоғлаб,
Қора дилини чоглаб
Йўлга равона бўлар,
Йўлни йўлларга улар...

Бир кун тамом йўл юрди,
Чарчамади йўлидан,
Иккинчи кун мўл юрди,
Чиқолмади элидан.
Учинчи кун йўл юрди,
Туриб эрта сахардан.
Тўртинчи кун мўл юрди,
Чиқолмади шаҳардан.
Кунлар кунга улашди,
Озгинамас, мўл ошди.
Етти кечаю кундуз
Йўл ошдию йўл ошди.
Дарбанд йўлига етар,
Дам олмоқни майл этар.

Ерга қўяр қопини,
Ечиб ташлар ипини,
Болаларни суғурар,
Ханжарига қўл ураг.
Дили тошдан-тош бандада
Ханжар урай деганда,
Йўлдан бир овоз келар.
Гуркираб рўй-рост келар:
«Падарингга минг лаънат!
Менинг устимда минбаъд
Тега кўрма болага!
Икки бирдай лолага!

Йиглатма ёр-жўрасин,
Икки бахтикорасин!
Агар устимда сўйсанг,
Яъни жонингдан тўйсанг,
Зор йиглатсанг ортинда
Ота-она, юртинг-да,
Турган жойингда, абллаҳ,
Ютиб юбормасам нақ,
Йўл отим бошқа бўлсин!
Йўл отим бошқа бўлсин!»
Йўллар сўйлай беради,
Кул атрофга қаради:
Биронта тирик жон йўқ,
Сўйлагувчи забон йўқ.
Ҳеч кимни қўрмай ҳайрон,
Аланглар у ҳар томон,
Ўз-ўзига кул деди:
«Бола эмас бул,— деди.—
Бизга етган балодир!»
Қайтиб қопга соладир—
Йўлга равона бўлар,
Йўлни йўлларга улар...
Кетаверди кетганча,
Бир манзилга етганча.
Дарёлар қолиб кетди,
Саҳролар қолиб кетди.
Тинмай юрди етти кун,
Етти кундуз, етти тун,
Охир етди бир жойга —
Айқириб оққан сойга.
Ерга қўяр қопиии,
Ечиб ташлар ипини,
Ичига қўл солади,
Анжим қизни олади.
Оёқ-қўлини боғлаб,
Бегуноҳ дилин доғлаб,

Сувга отмоқчи бўлар,
Отиб кетмоқчи бўлар.
Дийдаси тош кушанда,
Энди отдим, деганда,
Сойдан бир овоз келар,
Шовиллаб рўй-рост келар
«Отма хоннинг боласин!
Бузма хоннинг қалъасин!
Отсанг хоннинг боласин,
Бузсанг хоннинг қалъасин,
Қон йифлатсанг ортинда,
Онасин ҳам юртин-да,
Турган жойингда, занғар,
Ютиб юбормасам гар,
Сой отим бошқа бўлсин!
Сой отим бошқа бўлсин!»
Барин эшишиб Қодир,
Дилга тушиб хавотир,
Ён-верига бўйлайди:
Ажаб ким ҳам сўйлайди?
Қараб-қараб лол қолар,
Аста қопни орқалар.
Йўлга бўлар равона,
Йўлга улар йўл яна...

Кетаверди кетганча,
Тоғу тошга етганча.
Баланд токқа чикар қул,
Чикиб қопин кўяр ул.
Ўғлонни олар қопдан,
Шошилмайин шу топда,
Ханжар тутиб кушанда
Сўяман, деб турганда
Тоғдан бир овоз келар,
Гумбурлаб рўй-рост келар:
«Сўйма хоннинг боласин!
Бузма хоннинг қалъасин!
Сўйсанг хоннинг боласин.
Бузсанг хоннинг қалъасин,
Зор йифлатсанг ортинда,
Онасин ҳам юртин-да,
Турган жойингда, зангар,
Эзиб юбормасам гар,
Тоғ отим бошқа бўлсин!
Тоғ отим бошқа бўлсин!»

Қодир қоп оғзин боғлаб,
Елкасига ортмоглаб
Бораркан, сўйлаган ким,
Кет, деган, қувлаган ким,—
Аниғин била олмас,
Ёки дўқ қила олмас,
Топа олмас бир чора...
Не бўлса ҳам бечора
Бир балога қолди-да!
Боқса, шу вақт олдидан
Жанда кийиб турфаҳол,
Чиқиб қолди битта чол,
Бошида бор салласи,
Устида бор малласи.¹
Қодирқулни гангитиб,
Сўкиб кетди чангитиб:
«Эй, падари лаънат, ит!
Иш қилма жинни тахлит!
Бу ерлардан кет бадар!
Сен борар манзил қадар
Қирқ кунлик йўл бордир,
Тоғ, ўрмону чўл бордир.
Шу кетишида кетасан,
Дарбанд йўлга етасан.

Болаларни омон қўй!
Сўймоқ фикрин тамом қўй!
Дараپшадир отаси,
Гулсорадир онаси.
Икки бирдай мубтало,
Ғамгузор, бахти қаро,
Бағри қонлар хурмати,
Мехрибонлар хурмати
Болаларни омон қўй!
Сўймоқ фикрин тамом қўй!
Икки гўдак роҳатин,
Орзусин, фароғатин
Кўролмаган она деб,
Онаи гирёна деб,
Болаларни тезда элт:
Тириклиайн ташлаб кет!
Икки бирдай нораста,
Мисли гулдай орастা
Гўдакларнииг ҳаққи деб,
Мурғакларнинг ҳаққи деб,
Тириклиайн ташлаб қайт!
Ўлдирдим, деб, ёлғон айт!»

Қодирқул гапни зшитиб бўлиб атрофига қараса ҳеч ким йўқ. Чол қўкка учдими, ерга кирдими — бир лаҳзада ғойиб бўлган эди. Сарсон-саргардон Қодирқул неча кунлар йўл юриб Дарбанднинг йўлига чиқди. Чолнинг айтганини қилиб, болаларни ўлдирмади. Ўғилни йўлнинг ўнг тарафига қўйди, қизни йўлнинг сўл тарафига қўйди. Келишда ҳар иккисининг кўйлагини ечиб олди, гўдаклар яланғоч қолди. Қул болаларни ташлаб, балодан ҳазар, деб, қутулганига суюниб қочиб борар эди, тоғнинг орасидан бир кийик чиқиб ура қочди. Қодирқул бир тошни зингиллатиб кийикка отди. Тош кийикка тегдими, тегмадими, ҳар қалай, кийик ерда сулайиб қолди. Қодирқул югуриб бориб кийикни миниб олди.

Кул ноумид қолмади,
Келди, мана, омади:
Кийик бошини бурав,
Ханжарини сугурар,
Қаркиратиб солар сўнг!
Икки бирдай боланинг
Кўйлагин шартта-шартта
Ботирап неча марта,
Ботирап, конга бўяр,
Бўяру қараб қўяр.
Сўнг яна уриб ханжар,
Кийикни ёрап занғар,
Олади керагини:
Ўпкаю юрагини,
Жигарини олар бот,
Ёвуз дилин айлаб шод.

Шундай қилиб, Қодирқул неча майдон йўл юриб, юртлар ошиб хон Дарапша элига етиб келди. Хоннинг тўққиз хоними унинг қандай хабар келтиришини кутар эдилар. Қодирқул Шахриёр билан Анжимнинг кийик қонига бўялган кўйлагини тўққиз хонимга бериб, болаларни қандай қилиб ўлдирганини айтди. «Мана уларнинг ўпка-жигари, юраги, мен қоринларини ёриб олдим»,— деб кийикнинг ўпка-жигару юрагини тўққиз хонимга узатди. Тўққиз хоним Қодирқулга ннма ваъда килган бўлсалар, бари бажо бўлди: қул озод бўлди, ўзи ҳокимликка тайин этилди. Тўққиз хоним эса ўша куниёқ бир қоронғи хонага кирдилар-да, Шахриёр билан Анжимнинг кўйлакларини ўтга ёқишиб, унинг оловида исиндилар. Ўпка, жигар ва юракни тездан козонга ташлаб, обдан қовурдилар, сўнг эса иштаҳа билан еб, кундошликтининг ҳасратини ёздилар, пешаналарига роҳатбахш шабада теккандай бўлди, шундай қилиб қўнгиллари тўлди.

Икки чақалоқ бийдай сахрода иссиқда куйиб йиғлаб ётганда бир парча булат уларнинг тепасида тўхтаб соя бериб турди. Сал овунган гўдаклар энди шамолдан тўниб йигладилар. Бошқа бир булат шамолни тўсиб иккисига пана бўлди. Бу сафар Шахриёр билан Анжим оч қолиб, зор-зор йигладилар. Қаёқдандир бир кийик пайдо бўлдию ҳар иккисини эмизди.

Бу даштдан қирқ кунлик йўл нарида Шахсувор деган хон даврон суриб яшар эди. Унинг Қаҳрамонқул отлиқ исми жисмига монанд саркардаси ҳар йили Дарбанд йўлига келиб, саксовулларни бир жойга йиғиб ўт ёқар эди. Шундай қилиб жуда кўп саксовулдан қўмир олиб қайтар эди. Бу сафар ҳам унинг карвони Дарбанд йўлига

күнди. Қахрамонқул сахар туриб қараса, ажойиб мұйжиза юз берибди: кунчиқиішдан бир кун, кунботиішдан бир кун чиқиб турибди!

«Эй, худойим! Кунчиқиішдеги кун-ку асил куннинг ўзи, хүш, шундоқ экан, кунботиішдегиси қайси кун бўлди?»—деди Қахрамонқул ёқасини ушлаб. Бу не сир-синоат экан, бир кўрайин, деди-да, Қахрамонқул тоғ томон кам-кам баландлаб борди, кунботиішдеги кун эса, ажабо, ўзини кам-кам пастга олар эди! Энди Қахрамоннинг дилига қўрқув тушди, нақ бўлмаса ҳуши бошидан учди. Шу топда туясига минибоқ қочмоқни ўйлади. Бироқ ўзига-ўзи: «Бало келса қайга қочиб қутуларсан, балонинг сиртида бўлгунча, ичидা бўл!»— деб дашном берди, дадиллашиб юра берди.

Қахрамондер: «Таваккал!
Олға юрдим хар маҳал!
Шу ердан қайтаманми?
Кўрқдим, деб айтаманми?..»
Кўлга олиб шу холда
Олтин дастали болта,
Чор-атрофга аланглаб,
Ҳар товушни жим тинглаб,
Аста олдинга юрди,
Яқин борганда кўрди:
Бир кокили олтиндан,
Бир кокили кумушдан,
Кийими йўқ, ялангоч,
Наҳори йўқ, қорни оч
Ётишар бир ўғил-қиз
Бийдай сахрова ёлғиз!
Кокиллари шу топда
Шуълаланар офтобда!

Қахрамонқул югуриб уларнинг олдига борди, уч мартаба айланиб пешаналаридан ўпди, эркалаб сүйди. Кўқдан тилаганимни ердан берди, деб икки болани қўйнига солиб, туяга миниб элига қайтди. Қахрамонқулнинг ўғил билан қиз топиб олгани ҳақидаги хабар, ҳали Қахрамон шаҳарга кирмаёқ, хоннинг қулоғига етди. Хон тез отланиб Қахрамоннинг истиқболига пешвуз чиқди. Қахрамоннинг қўлидаги икки бирдай болани кўриб, парвона бўлиб, уч мартаба айланиб-ўргилиб, манглайидан ўпиди сүйди.

Жигар-бағри эзилди,
Хоннииг қўнгли бузилди.
Нордай бели букилди,
Кўздан ёши тўкилди.
Уч мартаба эгилиб,

Тўрт мартаба букилиб,
Фарзанд учун ийғлаб зор,
Қул олдида бўлиб хор
, Кўкрагига қўл қўйиб,
Бола, деб, эриб, ийиб,
Қахрамонга тикиб қўз,
Болалардан очар сўз:

«Салом бердик, Қаҳрамон!
Садқа бўлсин ширин жон!
Қадимлардан урф бўлган,
Бурунгилардан колган,
Мен чиқарган йўриқмас,
Ё қоида эмас, бас:
Нима топилса йўлда,
Бари хонники бўлган.
Болаларни топибсан,
Топиб, бу ён чопибсан.
Фойиб бола хонники!
Хон аталган жонники!»

Қаҳрамонқул: «Йўқ!—деди,
Буни менга ҳақ берди.
Шундоқми, менда қолгай,
Олса, ҳақ ўзи олгай!
Зўрлик қилсанг нетарман,
Нима чора этарман?
Ҳақ инсоф бериб магар,
Зўрлик қилмасаиг агар,
Ўлим олсин ғайрингни,
Худо берсин хайрингни!»

«Яхшига бир гап айтсанг,
Гап маънисин англайди.
Ёмонга бир гап айтсанг,
Инонмасдан тинглайди.
Аҳмоқларга гап айтсанг,

Гап фарқига бормайди.
Нокасларга гап айтсанг,
Гап фарқига бормайди.
Йўлдош бўлсанг мард билан,
Йўлда ёлғиз қўймайди.
Болани бер, Қаҳрамон,
Бермасанг гар, бўлмайди!»
“Мен болани бермайман,
Ҳаққа қарши юрмайман.
Болалар менда қолгай,
Олса, ҳақ ўзи олгай,
Ажаб хаёл қилурсан,
Ўзинг ҳақдор билурсан.
Хон бўлсанг гар хонлик қил,
Элга меҳрибонлик қил!
Билгил, берса бергай жон,
Рози бўлмас Қаҳрамон!»
Хон Шаҳсувор йиғлайди,

Күз ёшини булайди.
Боши қуи солинар,
Энди қулга ялинар:
«Хой, Қахрамон, Қахрамон!
Фарзанд дөги күп ёмон!
Хой, Қахрамон, Қахрамон!
Бағрим күйіб бораман!
От ёлини ўрайин,
Сендан шуни сўрайин,
Мактаб-мақтаб юрайин,
Не истасанг берайин:
Болаларни инъом эт!
Кел, бир бор хушқалом эт!
Етти уйда зарим бор,
Тўрт тулик молим тайёр,

Шу гўдаклар туфайли,
Тўртдан бирин ол, майли!
Бунга қойил бўлмасанг,
Мутлоқ мойил бўлмасанг,
Қулликдан қиласай озод,
Озод этай умрбод!
Хон тахтига миндирай,
Бошингга тож қўндирай!
Ёқаси зар, енги зар,
Хон кимхобин кий, қайсар!
Хон шунқорин солсанг-чи,
Юрг ярмисин олсанг-чи!
Фойиб бола хонники,
Хон аталган жонники!»
Қахрамон дер қаҳрвор:
«Оting ўчсин, Шаҳсувор!
Тўрт тулик молинг, айтсам,
Тўрт ошинингга сўйилсин!
Бизга берган тож-тахтинг
Тобутингга қўйилсин!
Бизга берган кимхоб тўн
Жасадингга ёпилсии!
Бизга берган зар, олтин
Устгинангга сепилсин!
Хон бўлибсан, тенглик қил,
Адлу инсофдан гапир
Мен бермайман болани,
Килма жонимга жабр!»

Катта кетди Қахрамон,
Хон кўзига тўлди қон,
Икки юзи буришди,

Пешанаси тиришди:
«Эй, Қаҳрамон, Қаҳрамон!

Лаънати ит, беимон!
Олғир чиқдинг тоза сен!
Эс-хүшиңгдан озасен!
Бир камликка камол ёр,
Манманликка завол бор,
Манманликка бордингми?
Ҳимматимдан ҳордингми?
Ола кўзим олайтсан,
Бошиңгга ёгилиб ғам,
Қизил юзинг, баччағар,
Заъфарондай сарғаяр!
Не хаёлга бординг, қул?
Қул ҳаддингни энди бил!
Фойиб бола хонники,
Хон аталган жонники!
Майли, айлайин инсоф,
Қилайин шундай хисоб
Сен ўғилни бизга бер!
Бизга беру кўкрак кер!
Қизалоқни ўзинг ол!
Хоннинг дўсти бўлиб қол!
Қаҳрим келмасдан қаттиқ,
Эс борида этак йиф!»
Бундай боқса Қаҳрамон,
Аҳвол чатоқ, иш ёмон:
Қаҳри ошиб қирғоқдан
Хон тутақиб бормоқда.
«Айланайин хон ота!
Ўргилайин жон ота!
Узрим эшит, қулоқ сол!
Назарингни нари ол!
Катта кетсан — қайтдим мен,
Гожлик этсан — қайтдим мен!
Чечан бўлсан, соқовман,

Бошин эгган бедовман.
Гуноҳимни кечиргил,
Ҳазил этган эдим, бил!
Улуғ оға, хон оға!
Жонлар сенга садоға!
Ўғилни ҳам ўзинг ол!
Қизни ҳам ол бемалол!
Шунчаки гап, дедим-да,
Ҳазиллашиб эдим-да!
Фарзандлар қутлуғ бўлсин!
Умри бой, қутли бўлсин!»

Шундай қилиб, Қахрамон икки гүдакни хоннинг қўлига тутқазди. Шахсувор хоннинг қувончи ичига сиғмай, ўғил билан қизни олиб келиб заифаси Оқдавлатга берди. Оқдавлат ҳеч кимга билдирилмаг болаларни кўйлагининг ичига солди-ю, юклидай бўлди, четдан қараганда қорни тўмпайиб кўринар эди-да. Хонлар солган ўрдада хоннинг хотини ирим-сирим қилиб арча ёғочини қоқдирди ва унга олтин юган илдирди. Етти қун гўё тўлғоқ тутди-ю, ёлғондан икки болани туғиб олди. Билганлар, топиб олди, дейишди, билмаганлар, ўғиллик-қизлик бўлди, деб суюнишди. Хон мамлакатга қирқ кеча, қирқ кундуз тўй-томуша қилиб берди. Оқдавлат тўйга келган қарияларга: «Болаларимнинг отини қўйиб беринг, кейин мана буни бўлишиб олинглар»,— деб қирқ лаган тиллани уларнинг олдига қўйди. Одамлар уч кунгача от қидиришди, ном излашди. Аммо топилган отларнинг ҳеч бири Оқдавлатга ёқмади. Ҳамма от топишдан чарчаб, охири такбирларидан адаша бошлаган эдики, шу пайт бошига кулоҳ кингаи, эгнига жанда илган, ортида қирқ одами бор бир қаландар келиб қолди. Оқдавлат, болаларимнинг отини қўйиб бер, деб қаландарга мурожаат этди:

«Дайдиб юрган дарвишсан,
Мисли мулқдан айрилган.
Ҳаммага бегонасан,
Қанотларинг қайрилган.
Отин қўйгил боламнинг!
Кимхоб сайлаб, кумуш ол!
Отин қўйиб боламнинг,
Шунқор сайлаб, ол, қуш ол!
Отин қўйиб боламнинг,
Югрик сайлаб, тулпор ол!
Отин қўйиб боламнинг,
Хазинадан дур, зар ол!»

«Хато қилма, жон болам!
Манман бўлма, жон болам!
Кийим нечун, мен учун
Даркор эмас кимхоб тўн.
Тўн агар бўлса ҳалол
Яланғочга бера қол!
Инъом этяпсан тулпор,
Менга тулпор не даркор?
От агар бўлса ҳалол
Пиёдага бера қол!»

«Болам отин қўйсангиз,
Яхшиликка йўйсангиз,
Бир қўйим бор — бўрдоқи,
Буни ҳам олиб боқинг!
Гар кўнглингиз тўлмаса,
Дилдагидек бўлмаса,
Сизга бўлсин ширин жон,
Жонни берай, бобожон!»

«Жон болам, құлма хато,
Керак эмас мол-дунё.
Бизга берган молингни,

Моли бемалолингни,
Бўлса гар бари ҳалол,
Подачига бера қол!
Бизга берган түяңгни
Сарбонингга бера қол!
Бизга берган норингни
Карвонингга бера қол!
Бизга берган зарингни
Заргарингга бера қол!
Бизга берган таҳтингни,
Тахту пойтаҳтингни
Икки бирдай фарзандинг —
Гавҳарингга бера қол!

Бизга жонинг берибсан,
Жоним ол, деб турибсан.
Қўлдан келмас жон олмоқ,
Умрингга завол бўлмоқ.
Жон олмоққа бўп мойил
Келганида Азоил,
Пайпаслаб бирин-бирин
Олтмиш икки томиринг
Бандига қўл солганда,
Эс-хушиңгни олганда,
Бўлса гар жонинг ҳалол
Азоилга бера қол!

Даркор эмас зар, олтин!
Қўяй болангнинг отин!
Қирқ кунлик йўли бор,
Тоғу ўрмон, чўли бор —
У ерда сурар даврон
Дасти зўр Дарапшаон!
Сенга ростин айтайнин,
Айтмай энди қайтайин?
Дарапшадир отаси,

Гулсорадир онаси.
Тортиб зори меҳнатин,
Кўролмаган роҳатин,
Ортида йиғлаб қолган,
Бағрини тиғлаб қолган
Оворанинг ҳурмати,
Бечоранинг ҳурмати.
Фарзандидан айрилиб,
Ковургаси майрилиб,

Кўл чўзса, кўл етмаган,
Йўл юрса, йўл етмаган
Мубталонинг хурмати,
Дил қаронинг хурмати,
Боланг отин қўяйин,
Яхшиликка йўяйин.

Раҳму шафқат айлаган,
Дилда умид бойлаган
Қаҳрамонқул хурмати,
Паҳлавон қул хурмати;
У падари бузруквор,
Ўгай ота Шахсувор,
Ул онаи бадавлат,
Ўгай она Оқдавлат,
Ғамгузорлар хурмати,
Беозорлар хурмати;
Ҳали нимжону беҳол,
Икки бирдай навниҳол
Норасталар хурмати,
Вобасталар хурмати
Болангга от қўяйин,
Яхшиликка йўяйин!

Тингла энди ал-калом,
Ўғлонингга қўяй ном:
Етти юртнинг султони,

Етти иқлиминг хони,
Бўлсин, дея, элга ёр
Отин қўйдим Шахриёр!

Тингла энди ал-калом,
Қизгинингга қўяй ном:
Қолгай парининг бари,
Гулпарилар пайкари,
Паривашу паризод,
Анжим дея қўйдим от!»

Гапни тугатиб дарҳол,
Кўздан ғойиб бўлар чол.

Ойлар кетидан ойлар, йиллар кетидан йиллар ўтди. Болалар бирдан иккига чиқди, иккidan учга чиқди. Кам-кам ёшга ёш қўшилиб, мактабга боришиди. Мактабда ўқишиб, сабоқ олишиб, ақллари тўлишиди. Ўн тўрт ёшга етганда мактабни тамом қилишиди. Кўп билимга, хунарга эга бўлишиди. Ҳар иккисининг ҳам қўлидан катта-катта ишлар келар эди. Илму хунар уларга йўлдош, меҳнатда саботу бардош қўлдош эди. Уларнинг олимлиги, чаққонлиги, қўли гул эканлиги эл-юртнн ҳайратга сола бешлади, қўрганлар ёқасини ушлади.

Шахсуворхон Аижим қизига атаб бир шоҳона боғ барпо қилдики, унинг таърифи достонларда битилса арзир! Боғ теварагидан тўққиз қатор пахса девор анлантириди. Ховуз қаздирди. Боғ ўртасида:

Бўсағаси порлаган,
Пештоклари зарланган,
Дандондан бутун синчи,
Кумуш, тиллодан ичи,
Боққан айрилар хушдан,
Чангтароғи кумушдан.

Жилоланган кўзгудай,
Лаълу дурдай, инжудай,
Эшиги ҳам ярқироқ,
Нақшинкор ҳам зартабоқ

ғоят гўзал бир кўшк қурдирди. Бири-биридан сулув бири-биридан қув кирқ канизни Анжимнинг хизматига берди.

Кун ўтиб Шахриёр ҳам
Улғайди ботир, ўқтам,
Кучга тўлди билаги,
Завққа тўлди юраги.
Орзулари мўлдан-мўл,
Шижаоти тилар йўл.
Чўнг майдонлар ҳавоси,
От минмоқлик ҳаваси
Ҳаловатин олди-ю,
Хаёлларга толди-ю,
Онасига юзланди,
Юзланди-да, сўзланди:

«Ҳой онажон, онажон,
Сенсан менга меҳрибон.
Мен бир хонзода бўлсам,
Кучда зиёда бўлсам,
Остимда тулпорим йўқ,
Ҳам кушим, шунқорим йўқ.
Отамга айтиб бор сен,
Менга шунқор қуш берсин;
Дилимда яна мурод:
Берсин қўшиб югрик от,
Берсин қилич қўлимга,
Берсин камар белимга...
Сўнгра берса ижозат:
Этсам сайру саёҳат!»

Бу гапни эшитиб, ўзи туғмаса ҳам тўққандай кўриб юрган онаси Оқдавлатнинг юраги тарс ёрилишига бир баҳя қолиб, «Болагинам от минмоқчи бўлибди, қуш солмоқчи бўлибди!»—деб қувониб, қувончи кўйнига сиғмай, Шахсуворхонга бир сўз деди:

«Хақ худога мен йиғлайман зор-зор,
Хизматингиз учун бўлдим гирифтор.
Қулоқ солинг сўзларимга, хон эгам,
Олганингиз сизга айтар арзи бор.

Инсон эмас, бўлмаса меҳр-вафоси,
Ўтди фарзандингиз жабру жафоси.
Ёлғизингиз, от берсин, деб юборди,
Арзим тингланг, Шахриёржон отоси!

Қачонлардан юрт сўраган тўрасиз,
Ажал етса, жоним, бир кун ўласиз.
Ёлғизингиз, от берсин, деб юборди,
Ўғлингизга бедов сайлаб берасиз.

От кокилин бошдан танлаб ўрипти,
Бу майдонда бегам даврон сурипти.
Сизнинг каби улуғ хоннинг фарзанди
Ўн тўртда ҳам ахир яёв юрипти.

Отлар чопар баланд тоғлар, дузлара,
Яёв юрсанг ғубор инар юзлара.
Фарзандингиз отсиз яёв юргани
Муносибми, улуғ хоним, сизлара?..»

Шунда хоннинг қош-қовоғи уйилиб, қахри захри қуишлиб, шундай деб юборди:

«Баҳор бўлмай боғда гуллар термасман,
Бегонани тукқанимдай кўрмасман.
Бегонанинг безбетлиги бедаво,
Бетайнинга бедов сайлаб бермасман.

Қарқарам бор бу бошимда шўхдан-шўх,
Фарзандсизман, дилим қайғуга тўлик.
Бетайнлар қайтаверсин элина,
Бетайнинга берадиган отим йўқ.

Мен минганман нор бедовнинг белина,
Бефарзандлик ўтлар солди дилима.
Бетайнинга берадиган отим йўқ,
Бетайнлар қайтаверсин элина.

Миндирамасман уни бедов белина,
Бетайнлар ўтлар солар дилима.
Бегонанинг безбетлиги бедаво,
Обрўйида кетсин туқсан элина.

Таловга соларман дунё молини,
Истасам оларман ширин жонини.

Обрўйида қайтсин туққан элина.
Иркилса, тўккувси ноҳақ қонини.

От юбордим қия майдон чўлииа,
Шункор солдим қилқиллаган қўлина.
Бетайнинг берадиган отим йўқ,
Кета берсин боланг туққан элина.

Яхши ёвга сирин айтпб йнғларми?
Айтиб, сўнгра аттанг дея юрарми?
Бу болага берадиган отим йўқ,
Киши ўғли кишанласа турарми?»

Кўкрак сутини бериб катта қилмаган эса-да, чин кўнглини қўйиб вояга етказган
ғарибу мушфиқ она Шахсуворхоннинг қутилмаган ишндан, тутумидан хафа бўлиб
орқасига қайтади, боласига йиғлаб бир сўз айтади:

«Бир неча кун бўйинг кўриб қувондим,
Фарзанд, дея авлиёдан тиландим.
Туғмасам ҳам, сени туққан болам, деб,
Неча йиллар, болам, сенга суяндим.

Мен йиғладим кўз ёшимни сел қилиб,
Сочим ёзиб, юрак-бағрим кул қилиб,
От устида сендан бошқа фарзанд йўқ,
Кетсангизлар, уйлар қолар тул бўлиб.

Айтаверсам бу сийнамда дардим кўп,
Юрма, болам, янги боғдан гул териб.
Бориб эдим у беимон отангга,
От бермади, бетайнилар кетсин, деб.

Миндирамайди сени бедов белина,
Бетайнин, деб ўтлар солар дилингга.
Айланайин, сен кетавер, Шаҳриёр,
Ўргилайин, кет ўзингнинг элингга.

Қараб йиғлай берма йўлнинг юзина,
Тушмагил ҳеч мусибатнинг изина.
Гиргиттоним, сен кетавер, Шаҳриёр,
Мен розиман сенга берган тузима.

Баҳор куни боғнинг гулин тергайман,
Ҳаққингга, деб дуо қилиб юргайман.
Айланайин, сен кета бер, Шаҳриёр,
Ҳеч бўлмаса маҳшаргоҳда кўргайман».

Шаҳриёр Шахсуворхон ўз отаси эмаслигини билди. Кўнгли бузилиб, бағри
эзилиб, қадди букилиб, кўздан ёши тўкилиб, оҳ уриб, онасидан кетар жавобини ҳам
олди.

«Элиммиди бу Нўғой?
Дилиммиди бу Нўғой?
Куним ўтсин, дея мен,
Бу ерларда юрамен.
Бамисоли сағирдай,
Сағирдай ҳам асирдай
Яшамоғим не даркор?
Борми менда номус-ор?
Гурурим қайда қолди?
Айтинг, қайда йўқолди?
Нўғой эли кўрмасин,
Йиғлади, деб юрмасин.
Эс борда этак ёпай,
Топай бир чора, чопай!» —

деб Шахриёр манглайига бир уриб, ўз-ўзига дашном бериб, Анжим синглисини кўргиси келиб, унинг боғига қараб юрди. Қирқ канизи билан кўшқда ўтирган Анжим йиғлаб келаётган Шахриёрни кўрди. «Бирордан камлик кўрса, мустарлик тортса, ўғил отасига бориб айтар эди, қиз бўлса — онасига, бу нега, Анжим, деб, синглисига қараб бўзлаб келаётири? Демак, Шахсувор унинг ўз отаси эмас экан-да. Шахриёрни унинг заифаси туғмаган экан-да. Акам билан пинҳона сўйлашиб кўрайин, бунинг сабабини билайнин, душманлар сезмасин». Анжим шитоб кўшқдан тушди-да, оғасига пешвоз чиқди. «Не азоблар тортдинг, мусибатлар кўрдингки, бунчалар бўзлаб келаётирсан, эй оға?»—деб сўради:

«Мен элимда суролмадим давронни,
Элимдан айрилиб, кўнглим вайрондир.
Не сабабдан, ака, келасан бўзлаб,
Аҳволингни кўриб Анжим ҳайрондир.

Хазон келса, умр гули сўлмасми?
Мендай синглинг номусларга ўлмасми?

Жоним акам, кимдан не сўз эшилдинг,
Эшилганинг айтаверсанг бўлмасми?»

Шунда Шахриёр отасининг, туғилган юрти номаълум бўлган бетайинлар ўз элига кетаверсин, деган сўзини бир-бир басн қилди, Анжим қизнинг оқ қалбинн тилди:

«Баҳорда боғ аро очилди гулим,
Ака, деб сайрайсан, жоним булбулим.
Кўрганимни сенга баён этайин,
Арзимни айтайин, тингла, эй мунглим.

Айта берсам юрагимда дардим кўп,
Сен юрасан янги боғда гул териб.
Бориб эдик имони йўқ отангга,
От бермади, бетайинлар кетсин, деб.

Миндирмади мени бедов белина,

Бетайин, деб ўтлар солди дилима.
Бизнинг түкқан элатимиз бормикин?
Юр, кетайик отамизнинг элина!

Йироқда йўллар кўп йироқдан-йироқ,
Балки ота-онам чекарлар фироқ.
Ёт элда хон бўлиб даврон сургандан,
Ўз юртингда чўпон бўлган яхшироқ!»

Бошин қуий эгиб, жим,
Ёниб тинглади Анжим.
Титраб-қақшаб кетди-ю,
Шахриёрга деди у:

«Қуму тошни ел бузар,
Елдан тоғлар ҳам тўзар.
Унинг учун йиглама,
Йиглаб бағринг тиғлама.

Одамзодни сўз бузар,
Бирин-биридан узар.
Унинг учун йиглама,
Куйиб багрииг тиғлама.

Орадаги совуқ гап
Илон каби ўрмалаб,
Юракларга муз солар,
Изғиринли из солар.
Унинг учун йиглама,
Ўқсиб бағринг тиғлама!

Бедов ёлин ўрайин,
Изгинангга юрайин.
Давлати қайтган отамга
Мен ҳам бориб кўрайин.
Мен ҳам тилаб кўрайин,
Қаршисида турайин.
Олиб бедовни, сенга
Тизгинини берайин!

Бордию иккимизни,
Ҳам сизниу ҳам бизни
Туққанидай кўрмаса,
Ҳолу ахвол сўрмаса,
Қилса агарда ётлик,
Ноободлик, ношодлик,
Ака, бузма ҳеч хаёл,
Саройингга қайт дарҳол!
Фароғатинг ол бу кун,

Ҳасратларинг ёз бутун!
Ё чоршанба чошгоҳда,
Офтоб қиздирған чоғда,
Ё пайшанба пешинда
Сен қошимга келгин-да,
Билагимдан тутгил бот!

Сўнг бозорга элту сот!
Кимда бўлса учқур от,
Худди шунга мени сот!
Кулдай сотсанг кетайин,
Қул хизматин этайин!
Сенга от бўлса даркор,
Менда нима чора бор,
Соту сотиб олгил от!
Йўқ демайди паризод!
Кўз ёшиңг арт, жон оға,
Жоним бўлсин садоға!»
Акага тикиб кўзин,
Анжим тугатди сўзин.
Тугатдию сўнг пари
Кетди Шаҳсувор сари:

«Одамда бўлғуси меҳр ила вафо,
Мен мунглуг чекибман жабр ила жафо.
Арзимни бирма-бир айлайнин баён,
Сен тингла, давлати қайтган, жон ота!

Айтсам гар, сийнамда дард-даъвойим қўп,
Юрадим мен янги бодга гул териб.
Йиғлаб борди ёлғиз ўғлинг Шаҳриёр,
От бермабсан, бетайинлар кетсин, деб.

Миндирмадинг нега бедов белина,
Бетайин, деб ўт солибсан дилина.
Бўзлаб борди ёлғиз ўғлинг Шаҳриёр,
От бермабсан, кетсин, дея, элина.

Йиғлаб-сиқташ, айт, менга даркормиди?
Бир кўрмоққа ота-онам зормиди?
Бетайинлар кетсин, дебсан, элина,
Биздан бошқа ўғил-қизинг бормиди?

Ел бедовнинг кокилини тарайди,
Фарзанд ахир бир кунингга ярайди.
Бошқа ўқил-қизинг борми уйингда?
Биз кетганда ҳолинг кимлар сўрайди?

Минган бедов елади,
Вақт-соати келади...

Етим бўлган бандалар,
Фамга тўлган бандалар,
Жаҳон бўлиб тангу тор,
Ҳақ- худога қилас зор.
Қартайибсан,хон ота,
Букчайибсан, жон ота!
Бизлар элга қайтганда,
“Хайр-хўш”, деб айтганда,
Танҳо қолиб тахтингда,
Кўзинг юмган вақтингда
Қай кўздан ёш томади?
Қай ким сени кўмади?
Сабил қолган шаҳрингга,
Шаҳар недир, бағрингга
Кимлар эга бўлади,
Кимлар ўйнаб- кулади?

Худодан бўлиб фармон.
Паймонанг тўлган замон,
Ҳолинг куриб тахтингда,
Ўлиб қолган вақтингда,
Жанозангга ким келур?
Ким бу ён елдек елур?
Мулки вайрон хон дебон,
Хазонли бўстон дебон,
Инон, инон, сен томон
Келмас бирор тирик жон!
Фарзандликнинг, хон ота,

Уйи экан гулистон.
Фарзандсизнинг, жон ота,
Уйи эса зимистон.
Фарзакдликнинг, хон ота,
Тоғда қайнар булоғи.
Фарзандсизнинг, жон ота,
Сира ёнмас чироғи.

Етим кетса йўл топар,
Ўр-жар топар, чўл топар.
Сендай хонлар бўлар хор,
Зору ночор, хокисор!
Тахт сизники, Шаҳсувор,
Роҳ бизники, Шаҳсувор!
Факат маҳшар куни, рост,
Сўйлагин рост, илтимос,
Рози бўлгин тузингга,
Фатво бер ул-қизингга!..»

Сўзин битирди Анжим,
Ўрнидан турди Анжим.
Хон эшитиб, берди тан;
Булар аҳди чин экан,
Хувиллатиб саройни,
Сарондек гавжум жойни,
Кўнгилларни қилиб қон,
Қон қилиб, қилиб вайрон,
Ростдан ҳам кетишмоқчи,
Элни тарк этишмоқчи!..
Сакраб турди Шаҳсувор!
Тахтидан тушиб келди,
Қуш каби учиб келди!
Ёқасини айлаб чок,
Анжимга очди қучоқ:

♦Дунёсини нетайин!
Жоним қурбон этайин.
Бошимдаги ўйимни
Мен ҳам баён этайин.
Шахриёрга от берсам,
Бамисли қанот берсам,
Отга миниб олса-ю,
Босиб қамчи солса-ю,
Атрофида кирқ йигит,
Кирқ лочину кирқ бургут,
Сурон қиласа йўлларда,
Дала-дашту чўлларда,
Юртларга этса сафар,
Ёвларга етса хабар,
Овора қилмасмикин,
Ташвишга солмасмикин?..

Олти ойлик йўл нари
Бор Олмосхон шаҳари,
Мардлар кўп у қалъада.
Шахриёржон, бола-да,
Ногоҳ босиб фалокат,
У ёқларга борса, баъд —
Хоннинг шунқорин солса,
Қашқалдоғини олса,
Хонга хусумат қиласа,
Хоннинг ғазаби келса,
Бир деви бор — Қонбошли,
Қонбошлимас, ўн бошли,
Унга буюрса борми,
У қувиб Шахриёрни,

Етиб, олсаю жонин,
Күйдирса хонумонин,
Сүнгра юртимга етса,
Ҳар ёқни вайрон этса,
Хароб бўлса шаҳрим ҳам,

Ёлғизимдан айрилсам,
Айтгин-чи, кимга қийин?
Нима бўлади кейин?

От бермадим, бу гап рост,
Бор сабаби шу, холос.
Ушбу ишим, гап-сўзим
Кўнглингга келса, қизим,
Хафа бўлмагин зинхор!
Сенда энди ихтиёр!
Мен сизларнинг отангиз,
Улуғингиз, каттангиз.
Берганингиз еярман,
Берганингиз киярман.
Барига рози бўлай,
Рози бўлмасам, ўлай!
Озроқ қилингу шафқат,
Ташлаб кетмангиз фақат!»

Шахсуворхон бор гапини айтиб бўлди. Ҳар гапининг бирида: «Ўғлим, қизим!»—дерди, энди хонлик хазинасининг ихтиёрини Анжимга берди. Анжим тезда хазинага бориб ажойиб кескир қилич, ўқ ўтмас совут, қуббали қалқон ва паҳлавонга керакли нарсалардан бир-бир олди. Сайисхонадан яхши бир от ҳам танлади. Барини олиб келиб Шахриёр оғасига берди. Оғаси совутни кийди, қилични тақди, қалқонни ушлаб отга минди, синглисининг кўзига забардаст паҳлавон бўлиб кўринди. Қирқ йигити тезликда йиғилиб келди, улар Шахсувор айтгандан ҳам зўр, ўткир йигитлардан эди. Шахриёр тоғнинг канорасидан бир дарё олдирди. Бир ажойиб боғмисан — боғ солдирди. Кўрган одамларни ҳайрон қолдирди. Чорбогу ҳовли-ҳарам курди, давру даврон сурди. Бу ажойиб боғнинг овозаси элдан элга тарқала бошлади.

Шахриёр барпо этган чорбоғ овозаси Дарапشاҳоннинг ҳам элига етиб келди. Шахриёр ва Анжимнинг тириклигини билган хоннинг тўққиз хоними, ҳеч туғмаган золимичувиллашиб қолди. Уларнинг кечаси ҳам, кундузи ҳам ҳаловати йўқолди. Тезда бояги момонинг қошига елишди, алдаб-сулдаб, авайлаб ўрдага олиб келишди.

— Ҳой момо! Нега бизни лақиллатиб келасан? Ё бизни анқов фаҳм қиласан? Аввалига, Шахриёр билан Анжимни ўлдирдим, дединг, бир ҳамен тилламизни олдинг, улар ўлмади, биз армонда қолдик. Қулларга бориб айтинглар, ўлдирса шулар ўлдиради, деб маслаҳат бердинг, Қодирқул ҳам, ўлдирдим, деб иккисининг қонга бўялган кўйлагини олиб келди. Бу гал ҳам икки яшшамагур бола омон қолган экан. Фалон юртда яшаётган Шахриёр билан Аняшмнинг довруғи оромимизни олиб кўйди. «Шахриёр, Анжим», деган сўзлар ҳар сафар айтилганда, кулоғимиз ёрилиб кетай деяпти-ку! Бир чора қил, момо, ҳайрингни берсин худо!— дейишди тўққиз хоним бир-бирига гал бермай чувиллашиб.

— Болаларим! Бунинг чораси битта: мен ўша ёққа боришим керак. Бормасам, иш пишмас. Борар жойимнинг эса бу ердан қирқ кунлик йўли бор,— момо озрок тўхтаб, кейин хонимларга муғамбirona қаради.— Агар носвой пулимни мўлроқ қилиб берсангиз, ўлдириб келарман, борса келмасга жўнатиб келарман!

Тўққиз хонимнинг: «Бу занғарнинг носвой пули қанча бўлар экан?»— деб роса бошлари қотди. Бир лаган тиллани момо олдига қўйдилар. Момо афтини бужмайтириди:

— Бу берганинг менинг бурнимга искашга ҳам етмайди!— деди ва аччиғидан тиллони сочиб юборди, сочиб тупроққа корди. Хонимлар яна бир лаганда тилла бердилар.— Энди эшагимнинг емига етадиган пул бўлди,— деди момо тилланинг барини қоқиб олар экан, санаб бир-бир халтасига солар экан. «Роса бир балойи азимга учрадик-ку!»—дэйиши хонимлар ва учинчи лаганни ҳам узатдилар ва момони пинҳон кузатдилар. — Ниҳоят, қорнимнинг ғамидан ҳам қутулдим!— деди момо бу лаганни ҳам халтасига ағдариб. Яна бир лаган тилла ялтиллаб чиққан эди, момо энди хурсанд бўлиб кетди, тезда чорбозорга бориб етди.

Момо елиб-югуриб
Чорбозорга боради .
Жарақлатиб тиллани,
Раста кезиб юради.
Юришлари кўп қизик,
Савдоси ҳам ғалати.
Момо ишини кўриб,
Барча ҳайрон қолади:
Эскигина кўрпаю
Гуппи сотиб олади,
Буни кўрган эл кулиб,
Эшак ҳанграб қолади.
Оёғига тўзиган
Йиртиқ кавуш илади.
Буни кўрган катта-ёш
Таажжубда қолади.
Белгинамга боғлай, деб,
Эски белбоғ олади.
Буни кўриб элу халқ
Қотиб-қотиб кулади.
Лаш-лушу йиртиқ-ямок,
Қўлга таёқ олади.
Буни кўриб халқ энди
Ёқа ушлаб қолади,
Тилин тишлаб қолади.
Момо қотиб кулади:
Шахриёрни қидириб,
Дадил йўлни солади.

Бир кун тамом йўл юрди,
Чарчамади йўлидан.

Иккинчи кун мүл юрди,
Чиқолмади элидан.
Учинчи кун йўл юрди
Туриб олиб сахардан.
Тўртинчи кун мүл юрди,
Чиқиб олди шаҳардан.
Сакраб ўтиб боради
Ўрли-жарли қирлардан,
Зовур-чакир, паст-баланд,
Пана-пасқам ерлардан,
Елиб ўтиб боради
Сувлар оққан сойлардан,
Йинғил, тикан, ўт-ўлан,
Лойли тошлоқ жойлардан.
Тулки юрмас тўқайда
Тунда кетиб боради.
Қарсак юрмас чангальдан
Қайрилмай ўтиб боради.
Беш қалъани оралаб,
Оқшом ётмай боради.
Оқ дарёни ёқалаб,
Тонглар отмай боради.
Жонгинасин койитиб,
Кундуз кетиб боради.
Кунин-тунин бир этиб,
Ҳануз кетиб боради.
Бағри ўртаниб момо,
Ўртаниб ёниб момо
Қуёндайин букилар,
Шамолдай тез югурап.
Қуймичига товони
Тегар сакраган они.
Ўн тўрт яшар қиз бўлиб
Олар сочини ўриб,
Ювиб-тараб ўради,
Турки ўнгиб туради.
Олисларга қарап сўнг,
Қараб чўтлаб кўрар сўнг;
Ўтган кунни ҳисоблаб,
Кетган тунни ҳисоблаб,
Шундақа санаб олди:
Икки саккиз — ўн олти,
Саккиз кўшилди ана,
Олти қўшилса яна
Ўттиз икки бўлади.
(Ҳисобни хўп билади!)
Ўттиз учга ўтади,
Ўттиз тўрт ҳам тугади.
Ўттиз беш кун бўлганда
Мадори қолмай танда,
Нордай бели букилиб,
Лаҳза-лаҳза иркилиб,

Уриниб қолди сал-пал.
Күз ташласа, шу маҳал
Шахриёр курган шаҳар,
Нурли шаҳар жилвагар
Бу ердан яқин экан,
Зўрлиги ҳам чин экан.
Қолганда уч кунлик йўл,
Уч кеча, уч тунлик йўл
Яқин қолди ораси,
Рост кўринди қораси.

Энди сафар битади,
Қирқ кун ўтиб кетади.
Шахриёрнинг шаҳари,
Боғ-роғ, саройлар —
Рўбарўда ялтирад,
Кўриб момо мўлтирад.
У ён, бу ёнга юрар,
Ёндашиб келиб кўрар:
Саксон газли қалъадир,
Хаёлингни оладир.
Атрофи баланд девор
Қалинлиги тўрт газ бор.
Пастда тубсиз чуқур бор.
Қирқ газ келар зовур бор.
Ўн иккита дарвоза
Савлат тўқипти роса.
Дарвозамас, тилсимдир,
Тилсим унга исмдир.
Олти ерда жез эшик,
Ёвга мисли тор тешик,
На қулфи калити бор,
Қидирмоқ ўзи бекор.

Момо энди танг қолур,
Бошини куйи солур.
Ёқмади мутлақ сафар,
Каршида турса шаҳар.
Кириб бўлмаса унга,
Бу тилсимли очунга,
Нима ҳам қилсин момо,
Туриб дод солсинми ё?
Наҳот бахти чопмаса,
Бир туйнук ҳам топмаса?

Шум кампир ногаёнда
Қуёшботар томонда,
Боғларга сув элтгувчи,
Яшил ғулув элтгувчи
Сойни кўриб қолади,
Йўлин ўши ён солади.
Сой бўйлаб борди момо,

Борди-ю, күрди момо:
Девор тагида эовур,
Зовур устидан қувур
Ичкарига ўтмишдир,
Боғларга сув элтмишдир.

Момо күнглин хушлайди,
Шүхлигини бошлайди.
Кийимларин девордан
Ичкарига ташдайди.
Орқадан шамол турар,
Момони худо урар:
Қувурчага шум кампир
Тездан ўзини урар!
Қувур ичиди боши,
Ташда — гавдаю лоши.
Пишган икки қовундай,
Икки күймичи шунда
Қолади билтанглашиб!

Буни күрди жондорлар,
Бир парча этга зорлар.
Күринг энди томоша:
Чўлу ўрмонлар оша
Эдилдан келди эллиги,
Ажаб турлук-турлуги,
Ёйиқдан келди ёлғизи,
Қанотин ёзиб-ёзиб.
Ўнгдан келди ўн қарға,
Мундан келди минг қарға,
Қағ-қағ қилиб гўнг қарға.
Тумшуқлари чўнг қарға.
Момо танин юлқийди,
Думғазасин чўқийди!
Эдилдан келган эллиги,
Ажаб турлук-турлуги
Момони айлаб абор,
Чўқиб олар эллик бор!
Ёйиқдан келган ёлғизи,
Тумшуғин чўзиб-чўзиб,
Чўқиб-чўқиб олади,
Момо дод-вой солади!
Қон жўшатиб этини,
Чиқиб турган кетини
Чўқийверди минг қарға!
Ногоҳ чиқиб шаҳарга,
Омон қолди шум момо,
Йўқса, ўларди тамом!

Ўлмай қолганидан шод,
Кийимларин кияр бот
Боқса, атроф экан бог,

Боғлигидан вакти чог,
Сарховузни кўрганда,
Хайрон бўлиб турганда,
Ушлаб шу пайт момони
Шахриёрнинг багбони
Бошига мушт туширас,
Бошдан хушин учирар!
Кейин ғазабнок боғбон
Гирибондан бўгибон
Момони ниқтаб силтар,
Шахриёр сари элтар.

Узокдан боқди момо,
Йигитни кўриб аммо,
Салобату савлатдан
Ёқа ушлар ҳайратда!
Қизлар кўрса йигитни
Сору лочин тахлитни,
Ёри бўлсам, дер эрди,
Шундай бўлса эр, дерди!

Олтин тахтда улугвор
Чўкмиш эди Шахриёр.
Момо яқин келади,
Салом, деб букилади.
Эси кириб Шахриёр,
Дунё кўриб Шахриёр,
Бундай исқирт кампирни,
Кампирмас, қаро ерни
Учратган эмас ҳамон!
Момони кўрган замон,
Шахриёрдек хонзода,
Кўрк-хуснда зиёда
Сакраб жойидан турди,
Туриб момодан сўрди:

«Бахор бўлмай боғда гуллар термаган,
Момо, кимсан, оч теватдай серманган?
Одаммисан, инс-жинсмисан, нимасан,
Не важданки боғим аро юргансан?

Мени кўриб қовуштирдинг қўлингни,
Йўқотибсан магар юрар йўлингни.
Баён этгил бизга асл элингни,
Ёлғон айтсанг, кесажакман тилингни!

Умид билан отланибсан элингдан,
Қочган билан қутулмассан қўлимдан.
Обрў борда сўйлай қолгил, сен, момо,
Хабар келди юз минг отли ўлимдан!»

Шунда шум момо Шахриёрға қараб бир сўз айтиб турибди:

«Хизмат, деб бел бойлаган,
Меҳнат түкқан момонгман.
Яхши ният қидириб
Йўлга чикқан момонгман.
Хизматкор бир онангман,
Кўпни кўрган момонгман
Тахтиравон устида
Йўллар юрган момонгман.
Бувишларнинг ичидаги
Бамисоли гул бўлган,
Йигирмага етмайин
Бойи ўлиб тул қолган,
Шўрпешана, шўртумшук,
Иши чаппа момонгман.
Омади ҳеч келишмас,
Бахти чопмас момонгман.
Ақлгўйинг бўламан,
Жин эмасман, хон болам.
Билсанг, кенгашгўйингман,
Шайтонмасман, жон болам.
Чироғидан айрилган
Бахти қора момонг бу.

Юрт кезиб хору сарсон,
Дили пора момонг бу.
Дунёнинг тўрт бурчига
Бориб турган момонгдир,
Етти иқлим қальасин
Етти кўрган момонгдир.
Бадахшонга кўп борган,
Охир безган момонг шу.
Ҳиндистоннинг ерини
Уч бор кезган момонг шу.
Доғистоннинг тоғида
Ётиб қолган момонг-да!
Туркистонга йўлини
Тўрт бор солган момонг-да!
Қирқ чилтон эранлардан
Сарқит ичган момонг, ҳа!
Кўй-чи, чўлу тог ошган,
Сойлар кечган момонг, ҳа!

Қадам етмас чўли бор,

Юрса битмас күли бор.
Жамлаб күрсанг барини
Олти ойлик йўли бор.
Олти ойлик йўл нари
Бор Юлдузча шахари.
Юлдузчанинг қизи бор,
Қизимас, моҳпайкари.
Шуни билган момонгман,
Кўзга илган момонгман.
Юлдузчанинг қизидан
Сенга келган момонгман.
Уч минг олтмиш танобдан
Солдирган қиз боғи бор.
Ҳар боғда ўн тўрт йигит —
Боғбони, пойлоги бор.
Саҳар вақти сайроқи
Булбулгўё қуши бор.
Тинглаб қолса, айрилар
Эс-хушидан хуши бор.
Ҳар патининг тубида
Юз минг дуобанди бор.
Зар кокили устида
Қирқ минг дуо шарти бор.
О, худонинг ҳиммати,
Расулиллоҳ суннати!
Ҳеч бунингдек бўлмайди
Одамзоднинг қудрати!
У қизга сўз дегали
Етса одам журъати,
Ўша одам бошига
Ёғар оллоҳ раҳмати!

Борсанг қизни оларсан,
Йўқса, куруқ қоларсан.
Бўла кўрма гирифтор.
Ё мард эсанг, йигит, бор
Яна ўзинг биласан,
Ақл-хушинг тугал, соз.
Қиз юборди мени, ха!
Бу гапимга қўй ихлос!»

Шахриёр, ботир анқов, қалби дов, эр гўдак, қизнинг хабарини эшигандан кейин, эриб кетиб:

— Эй, момо! Қани, бир шаҳримни айланиб кўр-чи! — деб юборди, болалигига борди.

— Эй, болам! Қирқ кунлик йўлдан, йигирма кунлик чўлдан ҳориб-чарчаб келган момонгман. Белимда мадорим, тиззамда қувватим йўқ, оёқ босишга ҳолим, сўзлашга мажолим келмай турибди-ку!.. — деди момо. Шунда Шахриёр: «Сенда ҳол, қувват бўлмаса, бизда бор», — деб аъёнларни йиғдириб, момони таҳтга миндириб, кўрган-кечирғанларини сўйлатиб турибди:

«Кўп нарса кўрдим, ўғлим,
Ҳечам битмади йўлим.
Машриқ бордим, тинмадим,
Чарчаб-хордим, тинмадим.
Келар эдим сен томон,
Йўлда билдимки аён,
Йироқлардан келганим,
Сарсонзада бўлганим,
Бекор кетипти бари
Чўл шамоли сингари.
Нимани деб келдим-а?
Ўзим уриб елдим-а?
Боғингними кўрай деб?
Завқ қилибми юрай деб?
Э... биз ёқда бўш-баёв,
Бирор уқувсиз меров,
Минай деса оти йўқ,
Ҳамёнлари мирқурук,

Аравами ё хўкиз —
Очма ҳеч бундан оғиз,
Хуллас, ғирт камбағал ҳам
Чорасин топиб кам-кам,
Ҳайдаб, текислаб ерин,
Қовун пиширап ширин.
Атрофига камбағал
Ўраб қўяди чангали.
Иҳота бўлар полиз,
Агарда айтсанм холис:
Ўша полиз ҳам бироқ
Бу боғингдан яхшироқ!»

Шахриёрнинг қаттиқ ачиғи келиб, ғилофдан қиличини суғуриб момога деди: —
Бу гапингни ўйлаб гапирдингми? Айт! Қайси хон даврида, қайси хон замонида
менинг боғимдек боғ кўрдинг?

— Кўришилкка-ку кўрдим-а шундай боғни! — деди момо маккорлигини
қўймай. — Айтганимдан ҳам зўрроқ боғ бор-да, қайдалигини айтганим билан, сен
бормасанг, барibir бекор-да!

— Қаердалигини айтсанг, — қизишиб деди Шахриёр, — осмоннинг устида,
ернинг остида, куннинг кўзи-да бўлса ҳам излаб бораман, айтганимда тураман!

— Боролмайсан!

— Бораман!

Шунда момо бир сўз деди:

«Мен айтарман, жон болам,
Сен бормассан, хон болам!
Мен айтмоқчи шаҳарнинг,

Ул шаҳри жилвагарнинг
Уч ойлик йўли бор-ку,
Уч ойлик кўли бор-ку!
Жамлаб кўрсанг, Шаҳриёр,
Олти ойлик йўли бор.

Ундан нари ўтганда,
Бир манзилга етганда,
Юлдуз билан баробар
Тахтизаррин шаҳри бор.
Довруғин достон этсам,
Олқишин осмон этсам —
Бир пахсаси олтиндан,
Ловиллаб ёнар чиндан.
Бир пахсаси кумушдан,
Кўрган айрилар ҳушдан.
Бир пахсаси марварид,
Марваридмас, зар бари!
Бир пахсаси фил суяқ,
Фил суяқ, асиł суяқ.
Бир пахсаси қуш суяқ,
Турфа хил нақшу безак.
Шаҳарнинг пойдевори,
Ғиштдан тикланган бари.
Шаҳар четига бутун
Қокилган пўлат устун,
Ҳар бирига, хусн, деб,
Нақшин-нигор бўлсин, деб,
Инжа нозик бемисол
Қўндирилган хил-хил хол...
Борсанг агар, Шаҳриёр,
Йўлда дев, пари бисёр,
Сени кутиб олишар,
Шартта тутиб олишар!
Ундан ўтсанг, Шаҳриёр,
Баҳайбат аждаҳо бор,
Ёнар ўтлар сенга зор,
Кул бўларсан, Шаҳриёр.
Айқин сувлар сенга зор,
Фарқ. бўларсан, Шаҳриёр.
Улардан қолсанг омон,

Эй тап тортмас пахлавон,
Битар олти ойлик йўл,
Энди қўрқма, ботир бўл!
Худди шунда бор шаҳар,
Осмон билан баробар.
Тахтизарриндир оти,
Зардир бори бисоти.

Кирсанг, пўлат дарвоза,
Каттаю беандоза,
Исканжадай қисади,
Икки ёндан эзади,
Кирмоқ этсанг ихтиёр,
Бас, ўларсан, Шахриёр!
Сенга ер бўлиб омад,
Ўтсанг бундан саломат,
Тахтизарринг киргин,
Ичкари қараб юргин.
Келар катта сарҳовуз,
Тўхта бирпас, ташла кўз:
Кўш дараҳт бор лабида,
Кўш дараҳтнинг тубида
Юм-юмалоқ супа бор,
Супа узра барқарор
Савлат тўккан олтин тахт;
Тахт устида ҳамма вақт
Солланади бир қафас.
Қафас ичра берар сас
Сирли күш булбулгўё.
Қушнинг ҳар банди аро
Олтмиш дуобанди бор,
Минг алифнинг шарти бор.
Боққил, тожи остида,
Тумшуғининг устида
Мингмас, ўн мингмас, бисёр:
Юз минг дуобанди бор
Булбулгўё банди деб,

Минг алифнинг шарти, деб,
Не-не одам тош бўлди,
Бардоши одош бўлди.
Ким отадан айрилган,
Ким боладан айрилган,
Ким тахтидан мосуво,
Ким бахтидан мосуво...
Борсанг, кўрасан барин,
Билсанг дуо сирларин
Афсун билан енгурсан,
Енгиб, голиб қайтурсан!
Енгилсанг-чи, дуодан,
Сабот тила худодан,
Сен тош бўлиб қоласан,
Ўйла, ҳали боласан!

Мен қирқ кунлик йўл юрдим,
Йўлимни бу ён бурдим.
Шу шаҳарга борсанг гар
Бўлмоғинг шарт сеҳргар,
Қушу деву парини —
Енгсанг тамом барини,
Хоннинг барча дунёсин,
Зару молу матосин
Киритгайсан қўлингга,
Шон бағишлиб элингга!
Кошкийди, булбулгўё
Шахри — маконинг аро
Хушовоз сайраб турса,
Дилгинанг яйраб турса,
Қизни олиб ўйнатсанг,
Какликларни сайратсанг!..
Э, бу гаплар ҳом, болам,
Боролмайсан, хон болам!
Етолмайсан, йўл йироқ,
Манзил йироқ, чўл йироқ.

Боролмасанг агарда —
Йнгит, деган ном бор-да,—
Боролмасанг, бўл огоҳ,
Сендан хотин яхшироқ!»

Йигитга тикиб кўзин,
Момо тугатди сўзин,
Кетмоққа уннаб қолди,
Қўлга таёғин олди.
Шунда деди Шахриёр:
«Момо, сенда борми ор?
Таъриф этдинг шаҳарни,
Қушу дев, париларни
. Энди баён эт бундай:
Мақтаган қизинг қандай,
Сўйлаган сўзидан де!
Айлаган нозидан де!»

«Шахриёрим, хон болам,
Тахтга минган, жон болам!
Қиз таърифи шул эрур:
Нақ жаннатдан чикқан хур
Елкалари қопқоқдай,
Сочбоглари тўқмоқдай,
Босарина эринган,
Тақамисол ксрилган.

Қордай оппоқдир эти,
Қондай қнзилдир бети.
Одамзодни ўртаган
Қилигию хизмати.
Олти бор кўрган мардга
Ёғар худо раҳмати.
Бир кўрмаган шўрликка
Етгай ҳақнинг миннати.
Бир гўзалки париваш,
Ҳатто паривашлар ғаш.

Бундайи бўлмаган ҳеч,
Дунёга келмаган ҳеч.
Қарасанг, оппоқ томоқ,
Оқ томоқ тўла мунчоқ.
Сарвқомат, бол дудоқ,
Узун бўйли, кенг қучоқ...
Ўзи ҳам тўлган ойдай,
Тумоғали ҳумойдай,
Маъракада сайланиб
Ўтирган керик бойдай,
Хад билмаган сулув қиз,
Очилимаган гул у қиз!..»

Қизнинг бундок таърифини эшитган Шахриёр шу ондаёқ қуймаланиб қолди, ишқ қўнглига ўт солди. Сайисни чақириб, бир от берди ва уни кирқ кун қантариб боқишига, кирқ кун тоблашга буюрди, вақти-вақти билан ўзи бориб кўриб турди. Йўлга кетармон бўлиб, сафар жабдуғини ҳозир қилиб, отаси Шахсуворхон олдига боргандা, хон Шахриёр отининг тизгинидан олиб, бўйнидан қучоқлаб: «Қайга бормакдасан, болам?» — деб бир сўз айтди:

«Селлар ёғсин, ойдин қўллар сел бўлсин,
Йилдан-йилга мол-давлатинг мўл бўлсин.
Сен минибсан қантар отнинг белина,
Баён этгил, йўл бўлсин-а, йўл бўлсин!

Отлар чопдим тоғнинг баланд ерина,
Сигиндингми Шоҳимардон пирингга?
Сен минибсан қантар отнинг белина,
Йўлинг тушар қайси хоннинг элина?

Отлар чопдим баланд тоғнинг пастинда,
Ўтлар тушди танга сенинг дастингдан.
Сен минибсан қантар отнинг белина,
Йўл тортибсан қайси хоннинг элина?»

— Эй, отам!— деди Шахриёр.— Бу ердан олти ойлик йўл нарида Тахтизаррин шахри бор, у шаҳарда булбулгўё деган бир қуш бор. Ижозат берсангиз, шунга бормоқчи бўлдим!— Буни эшитиб, отаси Шахсуворхон, онаси Оқдавлат кўзларидан

ёшларини тўкиб, нолаю фифон чекдилар. Аңжим қарияларга далда берди:—
Йиғламангизлар, ўғилларингизга жавоб берингизлар! Йигит йўл тилабди,
тулпорининг ёлини силабди.

«Баҳор бўлса боғда гуллар терилар,
Улмаганга бир кун салом берилар.
Жиловга кўп осилишиб йиғламанг,
Ҳаққа энди топширинг, эй қарилар!

Хазон келса, умр гули сўлмасми?
Қазо етса банда уйда ўлмасми?
Жиловига осилишиб турганча
Яратганга топширсангиз бўлмасми?

Ўғлинг кетар, ота, бас қил фарёдинг,
Қартайганда қолмабдими саботинг?
Ёлғиз ўғлинг, кураш, дея отланди,
Шукр эт-чи, ушалмоқда муродинг!

Мен қараб йиғлайман йўлнинг юзина,
Кимса йўқ боргувчи унинг изиннан.
Худо ёлғиз, у ҳам ёлгиз фарзанддир,
Йиғламайин тупроқ тўлсин кўзима!»

Бу гап мутлақ қилмай кор,
Оқдавлат ва Шахсувор,
Кўздан тиёлмас ёшин,
Чил-чил бўлиб бардоши
Шахриёрни ўрашар,
Холу ахвол сўрашар:

«Бу дунёда, қароғим,
Ёниб турган чироғим,
Йиғламоқ бор, кулмоқ йўқ,
Энди сенга келмоқ йўқ!
Сени қайдан истармиз?
Соғинганда нетармиз?
Кетар бўлсанг, қароғим,
Илтимосим, сўроғим:
Тушайлигу эсингга,
Тезроқ қайтгин изингга.
Гар сен қолсанг у ёқда,
Бизлар бўлсак бу ёқда,
От ёлин ўрармиз-ку,
Даврон ҳам сурармиз-ку,
Болам, биздан рози бўл!
Биз ҳам розимиз буткул!
Бор, боравер, Шахриёр,

Сенга омад бўлгай ёр!»

Лаъли маржон садафдир,
Юрак-бағрим кабобдир...
Ота билан онадан,
Униб-ўсган хонадан,
Сингилжони Анжимдан,
Яқдонаи нужумдан
Олар, кетар жавобин,
Ичар сафар гулобин.
Минар бедов белига,
Чиқар олис йўлига.
Уч ойчалик йўли бор,
Уч ойчалик кўли бор.
Жамлаб кўрса Шахриёр,
Олти ойлик йўли бор.
Тахтизаррин, қайдасан,
Пастми, баланд жойдасан,
Каттамнсан, кичиксан,

Бадми, дуруст, нечуксан?
Деб аҳдида баркарор
Талаб этди Шахриёр.
Бурар энди от бошин,
Қолар қон-қариндоши,
Бўлар йўлга равона
Шахриёри замона.
Йигит минган учкур от,
Йигит минган хоназод
Йўл исини олади,
Ўқдай учиб елади,
Ундиради йўлини,
Елга ташлаб ёлини.
От сувлуғин чайнайди,
Ошиб-тошиб қайнайди.
Ҳар бир тоғнинг бошида
Жилов ташлаб ўйнайди.
Бир ой тамом йўл юрди,
Дарё бўлиб югорди.
Саҳроларда кишинабон,
Ўрмонларда пишқирди.
Гоҳ боради йўрғалаб,
Гоҳо кишинаб сирғалиб,
Жарлардан сакраганда
Буралиб ҳам иргалиб.
Аслин сўрсанг беозор,
Учкур қанот жонивор

Ел айғирдан бўлгандир,
Унда еллар шаҳди бор.
Қора тоққа қўнади,
Қуш тингандай тинади.
Тамом бўлиб икки ой
Йўқликларга инади.
Қорабанир туёғи,
Туёғи теккан чоғи

Қозондай қора тошнинг
Чиқиб кетар пачоғи!
Тўрт паррага бўлинар,
Тиф кесгандай тилинар,
Тошнинг зарб-ла учгани
Йироклардан билинар.
Туёқлардан учган тош
Жарга олиб кетар бош,
Чақмоқтошдай ярқираб
Кечак сирин этар фош.
Отнинг бағри ёзилар,
Тоғнинг бағри эзилар.
Отлар чопган ерларда
Тиздан сўқмоқ қазилар.
Сағрисидан тер оқар,
Юмалаб ерга томар.
Тер-ла бағри ёзилар,
Чопган йўллар қазилар.
Кунин-тунин бир этиб,
Азиз жонга зор этиб,
Кундуз ётмай боради,
Тонглар отмай боради.
Ул тепаю бул тепа,
Бағри чипор гул тепа,
Кўзин ташлаб қараса,
Бир ҳисоблаб қараса,
Тўрт ой тамом бўлибди,
Эллар ортда қолибди...
Тўрт ой тамом бўлганда,
Эллар ортда қолганда,
Балоларда барқарор,
Соғ-саломат Шахриёр
От жиловин буради,

Бир шаҳарга киради.
У шаҳарнинг гирдида
Турган тошнинг сиртида
Ёзилганди сирли хат,

Сирлию такбирли хат.
Хатни күрган заҳоти
Йигит түхтатар отин.
Тошга қараб туради,
Хатни ўқиб кўради:

«Кимнинг шахри бу шаҳар?
Юлдузча шахри бўлар.
Кимлар олар, деб эди?
Шахриёр олар, деб эди!
Искандардай Шахриёр,
Пурқуввату пурвикор,
Ўзин урмай сув-ўтга,
Подшо бўлар бу юртга,
Олар хоннинг ёлғизин —
Қундузча деган қизин!

Кимнинг шахри бу шаҳар?
Балиқхон шахри бўлар.
Кимлар олар, деб эди?
Шахриёр олар, деб эди!
Балиқхоннинг элига,
Тоғу ўрмон, чўлига
Подшоҳ бўлар Шахриёр,
Шахриёрнинг ҳаққи бор!
Олмосхоннинг юртини
Бориб олар Шахриёр!
Бермасхоннинг юртини
Тортиб олар Шахриёр!
Эманхоннинг шахрини
Айтиб олар Шахрнёр.
Булбулгўё шахрини
Шуйтиб олар Шахриёр.

Лекин ўзи оолмас,
Ғамга тўлар, деб эди.
Олмоғига Анжим қиз
Сабаб бўлар, деб эди.
Жаҳонгир от жонивор,
Кимлар минса ҳаққи бор?
Серғайрату сервикор
Миниб олар Шахриёр.
Лекин ўзи минолмас,
Ғамга тўлар, деб эди,
Минмоғига Анжим қиз
Сабаб бўлар, деб эди.

Етти иқлим шахрини
Бориб олар Шахриёр.

Етти хоннинг ўрнига
Подшо бўлар Шахриёр.
Етти иқлим элига,
Ўтар сўзи, деб эди!
Сулаймоннинг тахтига
Минар ўзи, деб эди!»

Хатни ўқиб Шахриёр,
Пуркувату пурвиқор
Бир қисим тупроқ олар
Ва тупроққа дам солар.
Йигит боқса қайрилиб,
Икки ёкка айрилиб,
Унга шаҳар йўл берар,
Йигит ичкари кирав.
Шаҳарнинг қўрк-жамоли
Олар эди хаёлин.
Бир сарховуз бор эди,
Атрофи гулзор эди.
Сарховузнинг лабида,
Кўш дарахтнинг тубида

Барқ уради бир ўтов,
Кўз олар мисли олов.
Мовутдандир ўзиги,
Бахмалдандир тунглиги.
Бўсағасин порлатган,
Уйифини сирлатган.
Ўтовнинг жиягини,
Жиягу безагини
Инжу билан тўрлатган,
Дурлар билан ўратган.
Ичкариси нурафшон,
Нурафшонмас, зарафшон...

Буни кўриб баҳодир
Аста қараб турадир.
Мўраласа, энг тўрда,
Юзи чайилиб нурда,
Камолига етган қиз,
Атрофида қирқ каниз —
Йигирмаси ўнгинда,
Йигирмаси сўлинда,
Шатранж ўйнаб ўлтирас,
Бир боқсанни ўлдирас!

Қизни кўриб баҳодир
Шундай ўйга борадир:

«Менинг ёрим шумикин?
Шу сулув оҳумикин?
Бирор байт айтиб кўрсам,
Бепарво бўлиб турсам
Танирмикин у барно?
Қилмасмикин ё парво?»
Кейин қизга кўз отар,

Кўз отару сўз қотар:
«Хой қизгина, қизгина!
Ошифингиз бизгина!
Оғзинг ўймоқ қизгина,
Лабинг қаймоқ қизгина!
Инжу тишли ёргина,
Илон сочли ёргина!
Қора қош, қора кўзли,
Ширмойдай қирмиз юзли,
Бахти бекам, қизгина,
Бўлгил бекам, қизгина!

Яшириниб олганингда
Топайнми, қизгина?
Юзларингга лаб қўйиб
Ўпайнми, қизгина?
Мойил бўлсанг, кўзларинг
Кўрайинми, қизгина?
Лабларинг новвотмисол,
Сўрайинми, қизгина?
Оқ сийнангда қўш анор,
Эзайнми, қизгина?
Оқ билагим бўйнингга
Чўзайнми, қизгина?
Оқ юзингдан ўн бўса
Олайнми, қизгина?
Рози эсанг, боғингда
Қолайнми, қизгина?
Сен — малика,
Мен — қулинг,
Борайнми, қизгина?
Хизматингта шай бўлиб
Турайинми, қизгина?

Олма берсам ермисан?
Мени ёрим дермисан?
У олмани еб бўлиб,
Қайдан келган бегона,
Қайда кезган девона,
Бу ким ўзи, дермисан?»

Қиз бу гапни эшитар,

Үз-үзича фикр этар:
«Атроф бари қиз бўлса,
Бирмас, қирқ каниз бўлса,
Йигит товуши-ку бу?
Қай тарафдан келар у?»
Қиз кўз ташлаб қаради,
Шахриёрни кўради.
Қиз қўйнига қўл солар,
Бир марварид тош олар.
Тош бетида ёнар нур,
Нур ичра хат кўринур:
«Худойим бандам депти,
Ўзи раво кўрипти.
Бир томонда қирқ чилтон,
Биби Фотма бир томон,—
Панд еганда паноҳим,
Ўқидилар никоҳим.
Сен ўша Шахриёрми?
Ҳақ ўша берган ёрми?
Кел равшаним, кўз нурим!
Кел роҳатим, хузурим!
Етти ёшга киргандим.
Тушда сени кўргандим.
Кўргандиму сўнггида
Топмай қолдим ўнгимда.
Кел, Шахриёр, кел, дилдор!
Айлайн жоним нисор!

Отам Юлдузхон эди,
Отим Кундузхон эди.
Тушда кўриб, сўнггида
Тополмайин ўнгимда
Менинг излаб қолганим,
Излай-излай толганим,
Кел, ёри жон, баҳодир!
Ёринг жонин қоқадир!

Юлдузхон ўлар пайти,
Менга шундай гап айтди:
«Хон бўлурсан етти йил,
Саккизинчи йилда, бил,
Келажакдир Шахриёр,
Наъра тортиб улуғвор!
Шунда топар ўз хонин
Менсиз мулки вайронинг!»
Шахриёрми сен ўша?
Барака топ, кўп яша!
Муносибми бизга тахт?
Насиб бўлсин сизга тахт!
Биз мингандик омонат,

Тахт ила мулку давлат,
Унга қўшиб Қундуз қиз —
Сизнинг мунтазирингиз!
Кел, суюклим, келгил, ёр!
Кел, кутганим, Шахриёр!»

Шахриёр отдан тушди, олтин тахтга минди, бутун иззат-икромни қўрди, хонлик давронини сурди. Муллаларни йиғдириб, оқ фотиҳа олиб Қундузчага уйланди. Иккови бўз ўрданинг ичида маст бўлиб ётди. Ойдан ой ўтди, кундан кун. Бир куни Шахриёр оҳ чекиб юборди:

— Шахриёр!—деди Қундузча.— Мен сенга олтин тахтимни бердим, эл юртимни инъом этдим. Сен шунда ҳам хафамисан?

Шахриёр Қундузчага шундай жавоб қилди:

— Менинг отам Шаҳсувор деган хон эди. У касалга чалиниб бедармон бўлди. Бор тибибларни йигиб, бу дардга даво нима, бу касалга қандай эм қиласа бўлар экан, деб маслаҳат солдик. Олти ойлик йўли бор. Тахтизаррин шахрида бу дарднинг давоси, дейиши. У ерда булбулгўё деган сеҳрли қуш бор экан. Ўша қушни дуо-афсун билан енгиб, қарқиратиб сўйиб, пахтага қонини сингдириб олиб келиб отамга томизсам, отам-нинг касали тузалиб кетар экан. Бу дам мен булбулгўбни излаб кетаётган одамман. Бу ерда хушчакчақлик билан умргузаронлик этсаму у ерда отам хаста бўлиб ётганини уиутсам, бу мендай йигитиинг шаънига ярашадиган ишми? Мана шунга оҳ чекяпман-да!

Қундузча Шахриёрнинг «ота» деган сўзини эшитиб жойидан турди-да, ичкари кирди. Олтин сандиқни очиб, отасидан қолган бир дубулга, бир камар, бир қамчини олиб Шахриёрнинг қўлига тутқазди.

— Қулоқ сол, эй, Шахриёр! Борар йўлингда аждаҳо, деву пари бор. Исми Аъзамнинг дуосини ўқиб, дубулғани бошингга кий, камарни белингга боғла, қамчини кўлга олиб, қальага урсанг, қалья очилиб, йўл беради,— деди Қундузча.— Тахтизаринга бориб булбулгўё билан айтишиб кўрарсан, енгсанг, қушни оларсан, енгмасанг, тош бўлиб қоларсан. Кўришмасак, яхши-ёмон гаплар гапирган эсак, рози бўл, энди сенга оқ йўл!

Қундузча шундай қилиб хўшлашиб қола берди.

Қундузчадай ёридан
Шахриёр жавоб олди.
Тахтизаррин қайда, деб,
Йўлга равона бўлди.
Неча замон йўл юриб,
Йўл юрса ҳам мўл юриб,
Қиз айтган жойга келар,
Гапин ростлигин билар:

Аждаҳо ютаман, дер!
Девлари тутаман, дер!
Отдан тушар Шахриёр,
Пурқуввату пурвиқор,
Бир кун тупроқ олади,
Тупроққа дам солади!
Бисмилло, деб туради,
Қайтмай қадам уради!

Үт қайрилиб йўл берар,
Сув айрилиб йўл берар,
Тоғ тевсалиб йўл берар,
Шахриёр шаҳар кирап!
Булбулгўё шаҳари,
Боқиб турганинг сари,
Қамаштирап кўзингни,
Йўқотасан ўзингни!
Момо сўзи рост экан,
Ёлғони ҳам оз экан.

Ичкарига юрар ул,
Бир сарҳовуз кўрар ул.
Сарҳовузнинг лабида
Кўш дарахтни кўради.
Кўш дарахтнинг тубида
Олтин тахтни кўради.
Олтин тахтнинг устида
Тураг чиройли қафас.
Шу қафасга Шахриёр
Қараб қолди бир нафас,
У қафаснинг устида
Булбулгўё қуши бор.
Ҳар патнинг остида
Олтмиш дуо нақши бор.
Тожгинасин устида
Юз минг дуобанди бор.
Тумшуғининг остида

Минг алифнинг шарти бор.
Булбулгўё банди, деб,
Минг алифнинг шарти, деб,
Ким отадан айрилди,
Ким боладан айрилди,
Ким тахтидан мосуво,
Ким баҳтидан мосуво,
Минг-минг одам тош бўлди,
Бардоши одош бўлди...
Борар экан Шахриёр,
Овоз ёғилди бисёр.
Жисму тани тош бўлган,
Ғаму фироққа тўлган,
Ватанидан айрилган,
Болу пари қайрилган
Тош одамлар шу замон
Бўлдилару намоён,
Сакраб-сакраб турдилар,
Шахриёрдан сўрдилар:

«Селлар ёғсин, ойдин күллар сел бўлсин,
Йилдан-йилга мол-давлатинг мўл бўлсин.
Не сабабдан талаб этиб келдинг сен,
Эй, одамзод, сенга энди йўл бўлсин?»

Бедов миниб тоғу тошда елган, ҳой,
Ҳақ-худони бош устида билган, ҳой!
Бу шаҳарга келган омон қайтмагай,
Айт сабабин, талаб этиб келган, ҳой!

Бизлар эдик отлар чопган кенг майдон,
Бизларнинг ҳам пиrimiz Шоҳимардон.
Бу шаҳарга келган қайтмагай омон,
Биз ҳам сендек эдик ахир мусулмон!»

Шунда тўхтаб Шахриёр,
Дилида чекиб озор,
Қараб тош бўлганларга,
Гул тарзи сўлганларга,
Наъра тортиб айқирап,
Арслон каби ҳайқирап:

«Неча ойким, келмоқдаман, элимдан,
Сизни кўриб оҳлар чиқди дилимдан.
Осий бўлсанг, гуноҳкорсан, тавба қил,
Кочган билан ким қутулгай ўлимдан?

Бедов минган Доғистонда зўрмикин?
Бизга Илёс ўзи жиловдормикин?
Осий гуноҳкорсан, тавба эт, тавба,
Ўлимдан қутулар банда бормикин?»

Юз беради ажиб ҳол,
Гапни эшитган маҳал
Одамлар боз бойланиб,
Қолар тошга айланиб!
Отдан тушар Шахриёр,

Пурқуввату пурвиқор,
Қуш қошига боради,
Бахтин синаб кўради:
«Подшо қушсан, биламан,
Синашай, деб келаман!
Қани, ўқи дуонгни!
Билайн муддаонгни!»
Булбулгўё қуш, мана,
Қанот қоқиб расмана,
Дараҳт шохига кўнар,

Күзлари чүрдай ёнар.
Олтмиш дуобандини,
Бирма-бир хар бандини
Чаппа ўқий беради,
Үқиб, түқий беради!
Аммо сабот, бардош ёр,
Азамат эр Шахриёр,

Мадад олиб худодан,
Фолиб чиқди дуодан!
Күнглидаги оллоси,
Тилидаги саноси
Енгилмасин билади,
Шундан умид қиласы.
Дунё бўлиб кўзга тор,
Булбулгўё беқарор
Дилда ғазаб тұяди,
Үртанади, куяди!
Бир тирноқда айланиб,
Қанотидан бойланиб,
Етмиш мингта дуони,
Дуои норавони
Чаппа ўқий беради!
Үқиб, түқий беради!
Шахриёрга мутлақо
Кор қиласы эди дуо.
Күнглидаги оллоси,
Тилидаги саноси
Енгилмасин биларди,
Шундан умид қиласы.

Булбулгўё билади,
Айиқ бўлиб келади.
Тирноқ ураг бешафқат!
Чангал ураг беадад!
Чангал урган ерлари,
Тирноқ кирган ерлари
Үтдай ёна беради!

Қуш керилиб туради.
Шахриёр ҳам шу замон,
Балокаш, балогардон,
Күнглидаги оллосин,
Тилидаги саносин
Бир-бир ўқий беради,

Үқиб, түқий беради!
Енгилмасин билади,
Шундан умид қиласы!

Тахтга минади энди,
Күш ҳам тинади энди,
Энди қилар маккорлик,
Айёрлигү беорлик!
Содда қалби бор йигит,
Гүё тахтда барқарор
Даврон сурар Шахриёр!

Бир кун тахтга чиқади,
Париларни йиғади.
Давра қуарар парилар,
Қаҳ-қаҳ урап парилар!
Шахриёрни қуршашар,
Түш-түшидан ушлашар.
Булбулгүё шу замон
Тепага қўнар чаққон!
Чақ-чақ этиб куладир!
Қулоқ кардай бўладир!
Күш, парилар кулганда,
Сурон туриб ўшанда,
Осмон ерга тушгандай,
Ер осмонга учгандай,
Исрофил бурғу чалгандай,
Қиёмат кун бўлгандай,
Қайтар акс-садо тоғдан.
Шахриёр ҳам шу чоғда
Мадад келмай худодан,
Енгилади дуодан!
Чаппа айланиб боши,
Кетиб йигит бардоши,
Кўнглидаги оллоси,
Тилидаги саноси

Ожиз бўлиб қолади,
Тош бўларин билади...
Отам билан онам, деб,
Саждагоҳим, қаъбам, деб,
Деб, ёлғизим, жаҳоним,
Анжимим — сингилжоним,
Фойибона хўшлашиб,
Розилашиб, мунглашиб,
Бўтадай бўзлаб турар,
Бир мадад излаб турар.
Булбулгүё шу захот,
Қоқибон мағрур қанот,
Дерки: «Чек энди фарёд!
Худо урган одамзод!
Ўз феълингдан тош бўлдинг,

Тошларга сирдош бўлдинг!
Саксон йил ер устида,
Тўқсон йил ер остида,
Кўкрагингда жонинг бор,
Аммо вужуд мулкинг хор,
Суратингда сув бўлиб,
Кўзда ёшинг дув бўлиб
Сўйламакка тилинг йўқ,
Бўйламакка элинг йўқ,
Тош бўла қол, бўла қол!
Тош бўла қол, бўла қол...»

Кушлар дуо килади,
Ёпирилишиб келади.
Осмон қах-қах уради,
Тоғлар депсиб туради!
Шахриёр тош бўлади,
Булбулгўё кулади!..

Йигит минган учқур от,
Йигит минган хоназод,
Аслин ҳайвон демасанг,
Ақли одамдан зиёд.
Ўт берарга жонлар йўқ,
Сув берарга жонлар йўқ,
Очқади, ташна бўлди,
Чайнади ёлғиз сўлиқ...
Чилвир узиб жонивор,
Қайдадир, деб, Шахриёр,
Шахриёр ётган ерга
Елди ўқраб зор-зор!
Уч мартаба айланиб,
Тўрт мартаба товланиб,
Билди Шахриёр тошга
Қолганини айланиб!
Мендан бошқа дўстинг ким?
Чўзай, десанг, дастинг ким?
Сен ёлғизга қайғу кўп,
Билдими буни Анжим?
Шу хаёлни ўйлайди,
Кўш қанотин кўмлайди.
Олти ойлик йўлни у
Бир оқшомга жамлайди!
Номозгарда учади,
Юртдан юртга кўчади.

Олти ойлик йўлларни

Босади бир кечада!
Ой ҳам энди ботганда,
Тонг ҳам отмай-отганда,
Етиб келар учкур от
Анжим ухлаб ётганда.
Сўйламоққа имкон йўқ,
Айтай деса забон йўқ.
Уч мартаба айланди,
Мадори йўқ, дармон йўқ.
Кўзида ёш шашқатор,
Берк дарвоза, тик девор...
Охир гурс-гурс ер тепди
Кишинаб~кишинаб жонивор!
Тинглаб отнинг дупурин
Анжим чиқар югуриб!
Хуши учар бошидан
Эгасиз отни кўриб!
Шахриёр қайдা қолди?
Ким бошига ғам солди?
Ёнгилиб майдонда,
Букилиб қадди толди?
Нўғой элин йиғар қиз,
Кўздан ёшин тўкар қиз.
Бедовнинг салт келганин,
Оғасининг қолганин
Баён қилиб чиқар қиз:

“Бу майдонда нордай белим букилди,
Йиғлаганда кўздан ёшим тўкилди.
Саҳар вақти ётар эдим ўрдада,
Ёлғиз келиб бедов оти ўкирди.

Баҳор бўлмай боғнинг гулин терарми?
Ҳақ, яратган муродимни берарми?
Қариндошим ўлдимикин, айтинг-чи,
Эрдан бурун оти қайтиб келарми?

Мен ўкийман манглайнинг сирли хат,
Оғамдан айрилиб, бўлдим bemурод.
Ҳали билдим отнинг ёлғиз қайтганин,
Эганг қани, эй араби учкур от?

Узоқ йўлда чин бедовлар елмади,
Ҳақдан тилаб эдим, қабул бўлмади.
Оғам ўлса, учар энди чироғим,
Чорасизман, уйда нишон қолмади.

Чора недир, келса йўлнинг йироғи?
Бағримни куйдирап айрилик доғи.
Банданинг изида авлод қолмаса,
Ўзи ўлган куни учар чироғи.

Бунча ҳам кўп экан дунё жафоси!
Ҳақ кечирсин бўлса сўзнинг хатоси!..
Оғам ўлса, мен-ку, ўзни босарман,
Қандай қилас она билан отоси?»

Бу машъум хабарни эшитиб Шахсувор билан Оқдавлат оҳ-воҳ чекдилар, ийғлай-ийғлай ҳолдан тойдилар. Оқ уйда эт сўйиб қон чиқардилар, ҳамма мотам тутиб қора кийди: «Яхшилик бўлса, тўйининг боши, ёмонлик бўлса, оши бўлсин»,— деб, кирқ кун ош тортдилар. Орадан кирқ кун ўтгач, Анжим оғасини излаб топиш ҳаракатига тушиб қолди. Бошига дубулға, эгнига жанда кийди. Бир темир ҳасса олиб, оёғига темир кавуш илиб, ёлғизим — акамни излаб келай, деб қарияларга бир сўз айтиб турибди:

«Мен йифлайман айрилиқда интизор,
Ҳақдан ўзга йифлайдиган кимим бор?
Ёлғизимни, оғайнимни излайман,
Фатво беринг, панд-насиҳат қилмас кор!
Мен йифлайман оқшом-кундуз зору зор,
Акам билан кўришгайманми дийдор?
Ёлғизимни, ягонамни излайман,
Жавоб беринг, панд-насиҳат қилмас кор!»

Бир томонда Шахсувор,
Бир ёқда онаизор
Йифламсаниб, мунграшиб,
Гоҳи-гоҳи ҳўнграшиб,
Анжимга қарашади,
«Кўйгил!» — деб туришади:
«Сабр этгин, Анжимжон!
Сабр этгин бир замон!
Сабрликка раҳмат ёр,
Бесабрга лаънат бор.
Сумбула тушсин сув совиб,
От семирсин эт олиб,
Яёв кетмайин ахир,
Бедов сайлаб мин ахир!
Сенга ҳамроҳ, ҳамқадам
Йифиб берайин одам.
Гапимга қулоқ солгин,
Ола байроқ, туғ олгин!
Атрофда бўлса лашкар,
Холингдан олар хабар.
Кўп-ла кетсанг, келарсан,
Оз-ла кетсанг, ўларсан.
Сен кўп билан йўлга чиқ!
Мен шод қолай, қоқиндиқ!»
Уларга интиқ бокиб,
Кўзларидан ёш окиб,
Анжим дейди: «Йўқ чора,
Кол, деб бўлманг овора.

Сиз отамсиз, Шаҳсувор,
Оқдавлат — онаизор,
Эшитингиз бир гапни,
Дилга солмай ғазабни:
Анжимга от даркорми?
Анжим кимхобга зорми?
Бизга худо бермаса,

Ўзи раво кўрмаса,
Бирор моли татирми?
Новвот-боли татирми?
Киши отин минмайман,
Олгани ҳеч кўнмайман!
Кишининг оти терчил,
Киши кийими кирчил.
Бедов сайлаб минсам мен,
Кимхоб танлаб кийсам мен,
Қўлга олсам лашкарни,
Азм айласам сафарни,
Борсам Доғистонгами,
Олис Ҳиндистонгами,
Чопган бедов суринса,
Тоғу тошга уринса,
Киши оти толиқса,
Бир балога йўлиқса,
Хориб-толса ё ўзи
Хиралашса юлдузи,
Кирилсаю оломон,
Фақат мен қайтсан омон,
Сўраб келсалар бир-бир,
На жавоб қилгум ахир,
Бирор келса отам деб,
Бирор келса оғам деб,
Бироз келса болам деб,
Дилга солдинг алам деб...
Отам деб келса етим,
На жавоб қилгай эдим?
Келса вақти қиёмат,
Қўпса балои офат,
Ўксиз етиму ғариб
Кетма-кет бош кўтариб,
Топиб бер, деб, отамни,
Маҳкам тутса ёқамни,
Иддаонинг олдида,
Ҳақ-худонинг олдида
Мен шарманда бўларман,
Номусларга ўларман!
Мен оғамдан айрилиб,
Ҳаққа илтижо қилиб,
Сизларга ёлворурман,
Оғам излаб борурман!
Агар ўлса Шахриёр,

Шахид бўлса Шахриёр,
Анжим ҳам шахид бўлар,
Мағрур бош қўйиб ўлар!»
Эл-халқ бунда жам эди,
Келмагани кам эди.
Қиз сўзин тингладилар,
Эс-хушин ўнгладилар.
Кексалар бўзлаб, мўнграб,
Довқалб Анжимга сўнгра
Оқ фотиха бердилар,
«Саломат бўл!»— дедилар.
Боғнинг гулин сўлдирди,
Ғамга қўнглин тўлдирди.
Тинмай кирқ кун йўл юрди,
Йўл юрмаган Анжим қиз,
Қия чўлларда ёлғиз
Тиззаларин толдирди,
Оёғин тошга олдирди.
Нозик бели букилди,
Кўздан ёши тўкилди.
Кушлар учиб ўтганда,
Ёппа кўкни тутганда:
«Кўрдингизми оғамни?
Бир жоним садоғамни?
Кўрсангиз, беринг хабар,
Елиб борурман агар!» —
Деб осмонга бўйлайди.

Куш тилида сўйлайди.
Садо бўлмади бироқ,
Ер қаттиқ, осмон йироқ.
Кун ўтганин билмади,
Тун йитганин билмади.
Кийик янглиғ қулонлар,
Аждаҳойи илонлар —
Тили билан сўрди қиз,
Жавоб бўлмади ҳаргиз!
Қаердадир пахлавон —
Ҳеч ким билмасди ҳамон.
Кун йитганин билмади,
Тун ўтганин билмади.
Неча ойлаб йўл юрди,
Кеч ётиб, эрта турди,
Кунни кунга улашди,
Озгинамас, мўл ошди.
Темир ҳасса тўзади,
Темир кавуш тўзади.
Юрай деса дармон йўқ,
Емак истаса, нон йўқ,
Суви йўқ ичай деса,
Шийдам чўл атроф эса!

Эси тўниб қолар қиз,
Кўзи тиниб қолар қиз...
Билмас, кечди қанча он,
Бир маҳали Анжимжон
Эсин йифиб олади,
Тум-тўшга кўз солади.
Бир лабида ер тираб,
Бир лабида кўк тираб,
Нортуюдай ўкириб,
Сурон солиб, бўкириб,
Наҳанг қора аждаҳо,
Дам тортарди, вовайло!
Буни Анжим кўради,

Қути учиб туради.
Шўрлик тўхтайди таққа,
Қарайди қибла ёкка:
Қибла ёқдан, дариғо,
Келарди оқ аждаҳо!
Иккиси тоғ бошида,
Шундоқ Анжим қошида
Тоғни токқа урдилар,
Улуғ саваш қурдилар!
Чақмоқдан ўт чақилди,
Ўтлар ҳар ён сочилди!
Тошлар кўкка отилди,
Куннинг ўзи тутилди!
Кўрганга зўр гап бўлди,
Кўрмаганга лоф бўлди.

Икки аждаҳо етти кун ва етти тун саваш қурдилар, жанг қилдилар. Охири қора аждаҳо зўр чиқа бошлади, оқ аждаҳо азизлов келди. Анжим туриб: «Худойим, доим азизланганлар тарафида бўл дерди, қора аждаҳога бориб қилич урсам қалай бўлар экан?»—деди ўзига-ўзи. Қиличини суғуриб олди, қора аждаҳонинг бошига солди. Қора аждаҳонинг боши танасидан жудо бўлиб, оқ аждаҳо муродига етди. Анжимнинг қошига келиб, боши ерга текқунича уч мартаба эгилиб таъзим қилди. Бир фурсат туриб, «Изимдан юр!»— дегандай ишора қилди-да, йўлга тушди. Анжим ҳам унинг изидан юриб борди. Бир неча кун коронғи ернинг ости билан юришгандан сўнг, ернинг устига чиқишиди. Анжим қараса, салобатли бир шаҳар ёнида туришибди. Шаҳарга кириб боришди. Буларни девлар, парилар, аждаҳолар, турли қиёфадаги одамлар ажабтовур нағмаю ўйинлар билан кутиб олишди. Оқ аждаҳо билан Анжим уларнинг қуршовида қолишиди. Шундай қилиб, саройга кириб бордилар, олдинда бир гаройиб тахт турар эди. Гаройиблиги бул эдикӣ, тахтнинг на кўкда тутқаси бор эди, на ерда тираги! Оқ аждаҳо бу муаллақ тахтга миниб бир силкинган эди, ўрта ёшлардаги соқоли чала бурул бўлиб оқара бошлаган бир хон бўлди-қолди! Анжим қараса, бу Эманхон дегани экан, Анжим салом берди, хон алик олди- Ёлғиз қизи Зухрани чақириб, Анжимга никоҳ қилиб берди, икковини бир ўрдага киритиб юборди. Юмшоқ кўрпада ётар экан, Анжим Зухранинг бўйнига қўл солди. Қиз Анжимнинг кўлини итариб юборди-да, аччиқланиб бир сўз деди:

«Келдингиз биз сари очиқ юз билан,

Эриди бағримиз шириң сүз билан.
Сен ҳам заифасан, мендек, Аижимжон,
Эркакман, деб ўйнай күрма биз билан!
Елган бедов қаҳрин йўлларга сочар,
Мўмин бандада ҳақ йўлидан адашар.
Не сабабдан бизга қўлни узатдинг,
Заифага бу қанчалик ярашар?
Мўмин бўлиб ҳаққа сажда қиласан,
Боқсам, йўлдан адашган бир боласан.
Сен ҳам мендай, мен ҳам сендай заифа.
Нима важдан бизга қўлни соласан?
Бедов миниб ёбонларда ёнайик,
Бирга бўлиб, ўтдай жўшиб қайнайик.
Сен ҳам, мен ҳам заифамиз, Анжимжон,
Кел, нккимиз сочбоғ солиб ўйнайик!»

Зухранинг сўзини эшитиб Анжимнинг қаҳри келди. Қўлини қизнинг бўйнига солди-да, икки юзига шапати урди.— Юр отангнинг олдига! Менинг заифаю ночор-лигимни бўйнимга қўйиб бер!— деди Зухрага кейин. Иккови ёқаллашиб Эманхоннинг олдига келди. Зухра отасини кўриб, шундай бир сўз айтиб турибди:

«Кўкармасми буюк тоғнинг гиёси,
Чўуринг тентак, қолмаганми ё эси.
Бировлар белида қирмизи камар,
Мен чекиб ётибман жабру жафосин.
Айт, икки заифа яшай оларми?
Хазон бўлмай, умрим гули сўларми?
Аёллигин билмадингми, хон ота,
Эвоҳ, тақдир баҳтимга чанг соларми?
Қиз болани қиз болага бердингми?
Буни дастур ё китобда кўрдингми?
От куйругин нималигин биласан,
Шу ақл-ла хонлик даврин сурдингми?
Қачон гунча баҳордаёқ сўлипти?
Хотин киши хотин жуфти бўлипти?
Бу ишингни эшитибди юрту ҳалқ,
Эшак ҳанграб, эл аланглаб қулипти!»

Бу гапга бўлмай ҳайрон,
Жавоб қилар Эманхон:
«Мен йиғлайман зор-зор,

Ҳақдан ўзга кимим бор?
Қулоқ солгил, ёлғизим,
Мунглим, Зухражон қизим.
Айтар сўзимни эшиш,
Ўйлаб, яхшилаб пишиш.
Жон қулоқ бўлиб тингла,

Гапнинг маънисин англа!
Сенга ҳол бўлсин аён,
Бирма-бир айлай баён.
Қолмасин ҳеч битта гап,
Қулоғинг сол яхшилаб.
Жон болам, мен аҳд қилдим,
Аҳдимни маҳкам билдим:
Ким бўлса халоскорим,—
Шундай эди қарорим,—
Шунга бергум қизимни,
Ёлғизим, гул юзимни!
Саваш бўлган замонда,

Қайдандир ногаҳонда
Анжимжон келиб қолди,
Менинг ёнимни олди!
Жангда мардона туриб,
Илонга қилич уриб,
Ер билан этди яксон,
Сўнг қиличин Анжимжон
Бир силтаб тортиб олди,
Олиб чап ёнга солди.
Қиз бола эканин ҳам
Шундан билувдим, болам.
«Ўйламайин тан-жонни,
Ўлдирдинг у илонни.
Яхшилик қилдинг рўй-рост,
Мен билан юр, илтимос!»—
Деб сўрадим мен ундан,
Иболик билан шунда
Текис қадам ташлабон
Юриб кетди Анжимжон!
Қиз бола эканин ҳам,
Шундан билувдим, болам.
Сўнг саройга келдик биз,
Турдик тахтга юзма-юз.
«Тахтга мингил, марҳамат!» —
Деб айладим ишорат.
«Ярашмагай бизга тахт»,—
Деб кўнмади у хушбахт.
Қизбала эканин ҳам
Шундан билдим, жон болам!
Бундан олдин Юлдузча,
Ёлғиз қизи Қундузча,
Қундузчани бергандир,
Бериб, кўкрак кергандир.

Мен ҳам бердим гул қизим,
Бағримдаги ёлғизим.
Билсанг, сенга азиз ёр,

Сенга күёв — Шахриёр!
Ҳар қанча мақтасанг оз —
Анжим бекачинг, холос.
Етти хоннинг күёви,
Етти мамлакат дови,
Етти юртнинг сардори,
Етти иқлим сарвари
Шахриёрдек паҳлавон
Күёвингдир, Зухражон!
Булбулгүё шахрида,
Енгилиб қуш сехридан,
Тош бўлгандир Шахриёр,
Кўзларида зулмат бор.
Бўлмади халоскори,
Йўқ-да қаторда нори.
Ёлғиз минган тулпори
Элига қайтиб борди.
Олдида йўқ оғаси,
Тоғаси, ўтоғаси.
Изинда йўқ иниси,
Шу важдан ҳам синглиси,
Яримта қўнгли маҳзун,
Акасин излар бугун.
От ёлини ўрсин деб,
Оз-оз даврон сурсин деб,
Шахриёрнинг никоҳи
Бузилмасдан турсин деб,
Мен Анжимга, дўмбоғим,
Бердим сени, чироғим.
Анжимнинг-ку қизлигин
Билиб эдим, қароғим!»
Буни тинглаб Анжимжон,
Бўлди юрак-бағри қон.
Шахриёр тош бўлипти!
Тошга туташ бўлипти!
Йиғлаб-йиғлаб толар қиз,

Эси оғиб қолар қиз.
Фурсат ўтиб ногаҳон
Сакраб турар Анжимжон!
«Мен нечун бўзламайин?
Оғамни изламайин?»
Анжим кетмоқчи бўлди,

Буни Эманхон билди:
«Кетармисан, Анжимjon?
Сабр этгин бир замон.
Бир-икки жумла жуфтлаб,
У шаҳарни таърифлаб,
Айтиб берай, жон болам:
У шаҳар — сирли олам,
У шаҳар жуда ёмон,
Борган қайтмагай омон.
Отин Кантарқалъа дер,
Турган-битган нола дер.
Унда сеҳргар куш бор,
Гар афсунгар бўлсанг, бор!
Афсунидан енгилсанг,
Унда ҳолинг тангдир, танг,
Бошга кулфат соласан,
Тош бўласан-қоласан!»

— Мен ҳам дуюхону сеҳргарман!— деди Анжим. Қани, бунинг дуюхону афсунгарлигини бир кўрай, деган ниятда Эманхон ёлғиз қизи Зухрани сеҳр, дуо билан тошга айлантириб қўйди-

— Шу сеҳрни ёза олсанг, Зухрани асли ҳолига қайтара олсанг, сени сафарга юбораман,— деди Эманхон. Анжим дуо ўқиб тошга дам урган эди, қиз ўз ҳолига, қадди-камолига келди. Яна бир дам урган эди, Зухра тош бўлиб қолди. Анжим тошни олиб халтасига солиб қўйди. Эманхон Анжимнииг афсунгар эканини билди, ҳатто ўзидан Анжимнинг бир дуоси ортиқ чиқди. Хон шунда бир девни ёнига чақирди:

— Нима хизмат бор?— деб сўради келган дев.

— Тоғ булоқнинг қошида Сулаймон минган Жа-ҳонгир дулдул бор, унгача етти кунлик йўл. Жаҳонгир-нинг етти кунлик уйқусидан бир кунлик уйқуси қол-ди. Шунга қанчада бориб келасан?

— Уч соатда бораман, уч соатда келаман,— деб жавоб берди дев. Хон уни қувиб юбориб, бошқасини чақирди. Етти кунлик йўлга неча соатда бориб келишинисўради:

— Анжим устимга минса, қўзини юмса, бир соатда бориб келаман,— девнинг жавоби шу бўлди. Буни ҳам қувиб юбордилар. Хон учинчи бир бошқа девни чақирди, унинг отини Қонбошли қора дев деб айтишар эди.

— Анжимжон устимга минса, қўзини юмса, қўзини очиб-юмгунча бориб келаман,— деди дев Эманхонга. Бу Эманхоннинг қўнглидагидек бўлиб чиқди.

— Жуда соз!— деди хон ва Анжимни девга миндирди-да, унга шундай маслаҳат берди: — Отнинг қошига етиб борганингдан сўнг, девнинг устидан туш. Отга тез миниб ол-да, оёқ-қўлингни отга маҳкам танғиб боғла. От уйқудан уйғонмасдан Қонбошлини қайтариб юбор. Қўлингдаги темир қозиқ билан отни боши қўзи демай ур! Шунда от сакраб ўрнидан туриб кетади. Осмонга учса ҳам қўйма, ерга тушса ҳам қўйма. Ким юборди, Эманхон деган душманим бор эди, шу юбориб-ди чамаси, деса, йўқ, ўзим келдим, де! Кейин, осмонга учиб, сувга, тошга ташлаб юбораман, деб қўрқитади. Сен қўрқма! Отнинг «сеники бўлдим, таслим бўлдим», деган шарти бор. Шуни айтмагунча қўйма, охири от сеники бўлади. Бу отга етишсанг, муродим ҳосил бўл-ди, деявер! Кўришамизми, кўришмаймизми, яхши-ёмон гапирган гапларимизга рози бўлайлик!

Эманхон фотиха бериб, хайр-хўшлашиб қола берди. Анжим пари тоғ булоқнинг қошига борди, Эманхон айтганларининг биронтасини ҳам эсдан чиқармай бажо

келтирди. Отга миниб, ёлига ёпишиб олди. От ўзини у ёкка урди — бўлмади, бу ёкка урди — бўлмади. Охири от тилга кириб:

— Исли Аъзам урсин, илло бўлдим сеники, билло бўлдим сеники! — деб юборди.

Анжим отдан тушди. От Анжимга қараб:

— Ҳой, қароғим! Мен Анжимман, Дарапшанинг қизиман, Шахриёрнинг синглисиман, десанг, бўладиган иш экан-ку, менга кўп азоб бердинг-а! — деди.

— Эй, Жаҳонгир! Сизни ҳайвон деб бўлмас, мунофиқлик ҳам ярашмас. Оғамнинг оти Шахриёр экани, ўзимнинг отим Анжим экани рост. Мен Шаҳсувордан бўлганман, мени унинг заифаси туқкан. Хон Дарапша деганингизни ўнгим тугул тушимда ҳам кўрганим йўқ! — деди Анжим отга қараб.

— Э, Анжимжон, бола бўлма! Мен сенинг аслингни билармиканман, билмасмиканман, қани, бир тингла-чи!

Шундан кейин Жаҳонгир Анжимга қараб бундай сўз айтди:

«Мен сўйлайман ростини,
Гапнинг баланд-пастини.
Тинглаб, ақлинг бўлар лол,
Ишонмассан эҳтимол.
Дарапшадир падаринг,
Асли умрпарваринг.
Тўққиз марта уйланди,
Бўлмади ҳеч фарзанди.
Хон Дарапша қирқ ёшда
Айри тушар бардошдан,
Тожу тахтидан безар,
Енг ила пешин кесар.
Бошига кулоҳ кияр,
Эгнига жанда илар.
Заифаларин бир-бир
Талоқ қиласиди охир-

Сўнг эса ҳажга жўнар,
Йўлда бир жойга қўнар
Ярим кеча бўлганда.
Уч қизни у кўрганда,
Уч қиз суҳбатлашарди,
Уч қизнинг учта шарти
Хонга хўп ёқиб қолди,
Қайтиб юртга йўл олди.
Қайтиб тахтга минди хон,
Қайтиб мингани замон
Чорлар Тўман вазирни,
Вазири беназирни
Совчиликка юборар,
«Олиб кел!» — деб ёлборар.

Бўйи тенгли зар бериб,
Зари жилвагар бериб,
Тўй қилиб олар барин —
Хасис бойлар қизларин.
Қизларнинг иккитаси
Унугди ўз ваъдасин.
Сенинг онанг Гулсора,
Гулдай нозик моҳпора,
Отанг билан бирлашди,
Чирмовуқдай чирмашди,
Даврини суриб олди,
Сўзига содик қолди.
Тўйга олти ой тўлди,
Онанг бўйида бўлди.
Яқинлашиб ой-куни,
Онагинанг кўнглини
Босиб келди гумонлар,
Атрофда кўп ёмонлар...
Туғилмаган чоғингиз,
Отангиз, паноҳингиз
Шаҳду шикор этай деб,
Тоғу тошга кетай деб,

Отланганда, Гулсора:
«Кетма!»— деди бечора!..
Аммо қулоқ солмай хон
Кетаверди тоғ томон.
Йўлда учраб бир момо,
Айёр, сертадбир момо
Ўғирлади хаёлин;
Момодеди: «Аёлинг
Ёлғиз қолса яхшимас-
Мен доялик этай, бас!»
Хон бир ҳамён пул берар,
Кўзу қулоқ бўл, деяр.
Отанг овга кетди-ю,
Ойи куни етди-ю,
Тўлгоқ тутди онангни.
Уий қуйгур момонгни
Шайтон йўлдан оздирап:
Тезгина ер қаздирар,
Арча ёғочин қўмар,
Унга зар юган қўяр.
Сизлар туғилган замон,
Кўтаришиб тўполон
Хоннинг тўққиз хоними,

Гулсоранинг ғаними,
Уйга кириб келишар,
Момога пул беришар,
Гўдакларни ўлдир, дер,
Мақсадимиз шулдир, дер!
Кўриб ҳамён бандини,
Хонга берган онтини
Эсдан чикарди тамом,
Уйинг қуйгур, шум момо!
Бало ёғилди сизга!
Боғдаги сарҳовузга
Элтдию иккингизни,
Оёғу илкингизни

Танғиб боғларкан маҳкам,
Ҳовуз сари отган дам,
Ҳақ-худога мен бордим,
Рахм айла, деб ёлвордим!
Бир тасбех шафоати,
Бир дуо шарофати,
Ҳовузнинг остида сиз
Ўлмай тирик юрдингиз.
Анжиммидинг сен ўша?
Кел бунда жигаргўша!
Чўри сизни кўрди-ю,
Дарҳол хабар берди-ю,
Кундошлар ўтмай бир он
Қулга айлашди фармон!
Қул сизни қопга солди,
Кўл сари жўнаб қолди.
Кўл-оёғингиз боғлаб,
Сувга отмоққа чоғлаб
Турганида сас берган,
Отма уларни, деган
Парвонангиз мен эдим,
Гирёнангиз мен эдим!
Анжиммидинг сен ўша?
Кел, келгил, жигаргўша!
Кўришайлик, кела қол!
Тортинмагин, бемалол!
Қул сизни қопга солди,
Тоғ сари жўнаб қолди.
Элтдию иккингизни,
Оёғу илкингизни
Танғиб маҳкам боғлади,
Ўлдирмоққа чоғлади!

Ханжарини олганда,
Энди урмоқ бўлганда,
Урма, дея сас берган,
Сўйма уларни, деган,

Фамхўингиз мен эдим,
Зор-зорингиз мен эдим...
Ҳайрон бўлиб қолди кул,
Туриб ўйга толди кул.
Унга, бадар кет, дедим,
Дарбанд чўлга ет, дедик,
Ўлдирма гўдакларни,
Гулдайин мурғакларни!
Қолма ноҳақ қонига,
Жабр қилма жонига!
Тирик ташлаб кет, дедим,
Одамийлик эт, дедим:
Хоннинг тўққиз хоними,
Туғмас қисир золими,
Ўлдирдингми, деганда,
Ўлдирдим, де, эй банда!
Койитган жон мен эдим,
Ҳам меҳрибон мен эдим...
Ташлаб кетди қул сизни,
Қаровсиз иккингизни-
Дарбанднинг ёбонида,
Йўлнинг икки ёнида,
Иссикда куйиб-ёниб,
Ночор тўлиб-тўлганиб
Ётардингиз сарсонда,
Булут бўлиб осмонда
Соя соглан мен эдим,
Асрраб қолган мен эдим...
Совуқларда қувушиб,
Эт-этингиз увушиб
Жонингиздан ўтганда,
Булут бўлиб ўшанда,
Паноҳ бўлган мен эдим,
Асрраб қолган мен эдим...
Икковингиз оч қолиб,
Мунграб, мунғайиб, нолиб

Ётар экансиз ночор,
Кийик бўлиб беозор
Ризқ етказган мен эдим,

Фам кетказган мен эдим.
Анжиммисан сен ўша?
Кел, келгил, жигаргүша!
Кўришайлик, кела қол,
Тортинмагин, бемалол!
Шахсуворхон қуллари —
Дарбанд тушиб йўллари
Топиб олганда сизни,
Хору зор иккингизни,
«Болани бер, Қахрамон!»—
Деб тортиб олганда хон,
Шаҳарга жар солганда,
Хурсандчилик қилганда,
Туя сўйиб, сўйиб қўй,
Қирқ кунгача бериб тўй,
Расамадли, ботартиб,
Элу халққа ош тортиб,
Сўнг чақириб чолларни,
Кўйиб қирқ лаган зарни,
Дейишиди эр-хотин шод:
«Болаларга қўйинг от!»
От излади ёш-қари,
Кун-тун ухламай бари
Топарманми, деб, зора
Уч кун бўлди овора.
Ўшанда кулоҳ кийиб,
Эгнима жанда илиб,
Аканготин «Шаҳрнёр»,
Пурқуввату пурвиқор,
Ўзингга-чи, «Анжим» от —
Паривашу паризод —
Кўйган бобонг мен эдим,
Ақли расонг мен эдим...

Анжиммисан сен ўша?
Кел, келгил, жигаргүша!
Кўришайлик, кела қол!
Тортинмагин бемалол!
Дарапша — отанг оти,
Гулсора — онанг оти,
Кундошлардан Гулсора
Озор тортиб бечора,
Уқубат ичра ҳозир
Зиндонда сингиб ётирип.
Оғанг оти Шаҳриёр
Пурқуввату пурвиқор,
Ўзингга-чи, паризод,
Анжим дея қўйдим от!

Анжимисан сен ўша?
Келгил, кел, жигаргүш!
Муродингга еткизай,
Аламларинг кеткизай!
Десанг: «Оғам кўрсат-да!» —
Кўрсатгум тез фурсатда!
Хизматкоринг мен ахир!
Кел, устимга мин ахир!»

Анжим тезда Жаҳонгирга минди, йўл унгандан-унди. Кўзини очиб-юмгунча бўлмади, от уни бир шаҳарга етказиб қўйди. Анжим шаҳарни қуршаб олган лашкарни кўрди. Шунда Анжим, ёзда ўтга тушиб куйиб ўлган капалакдай, мен ҳам ёлғиз оғамнинг орқасидан ўлайин-қолайин, деди-да, ўзини лашкарга урди. Шу пайт бир хон олдинга чиқиб, Анжимга қараб бундай деди:

«Селлар ёғсин, ойдин кўллар сел бўлсин,
Йилдан-йилга мол-давлатинг мўл бўлсин!
Сулаймоннинг отин минган, кимсан, айт?
Одамизод, энди сенга йўл бўлсин?

Сен минибсан Жаҳонгирнинг белина,
От солибсан дев-парилар йўлина.
Сулаймоннинг отин минган, одамзод,
Не талабдан келдинг хоннинг элина?
Қаердан ҳам сен кўриндинг кўзларга?
Сени кўриб губор инди юзларга.
Сулаймоннинг отин миниб келибсан,
Асил зотинг баён этгил бизларга!»

Анжимжон хонга боқди, Гапига қулоқ қоқди. Сўнг шундай сўз чиқарди Нозиккина дудоқдан:

«Бу ерларга мен бир келган мубтало,
Манман бўлсам бошга тушар минг бало.
Кейнингда лашкаринг бор улуг хонсан,
Мен эса тоғларда кезган бир гадо.
Минганим Жаҳонгир билмас эсанг гар,
Сулаймон мингандир — буюк пайғамбар.
Кейнингда лашкаринг бор битта хонсан,
Мен эса тоғларда юрган қаландар.
Мен минибман Жаҳонгирнинг белина,
От солибман дев-парининг йўлина.
Кейнингда лашкаринг бор улуг хонсан,
Талаб этдим Тахтизаррин элина!»

Сўйлай берди Анжимжон:
«Отамдир Шахсуворхон,
Олти ойлик йўл нари
Унинг юрти, боғлари.

Шаҳсуворхон зўр эди,
Минг лашкари бор эди.
Бошлиқ эди лашкарда
Кўзи ўткир саркарда.
Икки лочин, бир туйғун,
Яна шунқорин бутун,

Билмам, қаён учирган,
Учирмаган, қочирган,
Қуш қочирган халфаман,
Ўз-ўзимдан хафаман.
Кўрсанг агар бер хабар,
Шу ёққа қиласай сафар!»

Хон Анжимга тикилар,
Шундайин жавоб қиласар:
«Қушим дейсан, йиғлайсан,
Халфаман, деб сўйлайсан.
Қушимдан бер хабар, деб,
Шу ён қиласай сафар, деб,
Бўзлаб турасан бу пайт,
Қочирган қушиңгнинг, айт,
Не белгиси бор эди?
Не фазилат ёр эди?
Баён эт-чи, тусини,
Бўй-басти, юз-кўзини?»

Анжим хонга тикилар,
Шундайин жавоб қиласар:
«Қочирган қушим шундай:
Кўзга яқиндир кундай-
У ҳавога учганда,
Бисмилло, деб учади.
Қайтиб ерга тушганда,
Субхон, дебон тушади.
Одамзодни кўрганда
Кўлин қўйиб кўксига,
Таъзим бажо қилиши
Кўп ярашар ўзига.
Бўйнига боғлаб олган
Жуфт-жуфт жигаси бордир.
У сенингдай хонларнинг
Мингига баравардир!

Тобони кимхобдану
Тори тиллодан эрур!
Ҳар бир туки заррин ўқ,
Дурри аълодан эрур!
Ўзи эса паҳлавон

Пурқуввату пурвиқор.
Унинг отин сўрасанг,
Унинг оти Шахриёр!
Кўрган борми шу қушни?
Билган борми шу қушни?
Кўрдим деса кимда-ким,
Суюнчиdir бу жоним!»
Анжимнинг сўзин тинглаб,
Англамаганини англаб,

хон ҳам қизга юзланиб, ўз аҳволидан сўзлаб туриди:

«Келдингиз биз сари очик юз билан,
Эриди бағримиз яхши сўз билан.
Сенинг дардинг бўлса, мен ҳам дардлиман,
Дардинг бўлса, дардлашиб кет биз билан!
Олтиндан ясалган мен ҳам соз эдим,
Айтганда бўй бермас ғамза-ноз эдим.
Мен, билсанг, оғангнинг тул қолган ёри,
Юлдузчанииг қизи Қундуз қиз эдим.
Отланибсан баланд тоғлар ёғина,
Булбуллар сайраган ошиқ боғина.
Мен, билсанг, оғангнинг тул қолган ёри,
Йифи келди ўйнаб-кулар чоғима.
От чопганда баланд йўллар паст бўлар,
Мен йиғлайман, кўзларима ёш тўлар.
Қирқ кун суҳбат қурдим, холос, оғанг-ла,
Билмам, энди қачон вақтим хуш бўлар?
Булбулгўё деган қушга дуч келиб,
Оғанг қолди суратинда тош бўлиб.
Қўлингни бер, кўришайлик, бекачим,
Қабул бўлсин тилагимиз қўш бўлиб!»

Анжим билан Қундузча иккиси қучоқлашиб кўришдилар, ҳол-аҳвол сўрашдилар. Бир пайт Қундузча оҳ-воҳ чекди, кўзидан қонли ёш тўқди, бағрини ерга бериб ётиб қолди- Анжим Қундузчанинг бошини тиззасига олиб турди. Бирпасдан кейин Қундузча ўзига келди. Анжим ундан: «Сен нега ўзингни билмай ётиб қолдинг?»—деб сўради. «Эй қароғим Анжим! —деди Қундузча.— Оғангга кетишидан аввал бир дубулға, бир камар, бир қамчи берибману, Сулаймоннинг узугини беришни унутиб қўйибман. Агар ул хотами Сулаймонни берганимда, у тошга айланмас ҳам эди! Рўзи азалда ўзи узукни олиш сенинг пешанангга ёзилган экан-да!»

Қундузча олтин сандиқдан кўп йиллардан бери банд бўлиб ётган Сулаймоннинг узугини олиб Анжим парига берди. Анжимнинг кўнгли хуш бўлиб, узукни қўлига тақиб олди.

Ташқарида Жаҳонгир
Бўйнин буриб туради.
Олтмиш икки дев, пари
Атрофида юради.

Етмиш иккита пари
Олдин бошлаб боради.
Кўрган ёвнинг дилини
Обдан ғашлаб боради.
Қурт-қумурсқа бир томон,
Уймалашиб боради.
Илон билан аждаҳо¹
Ўрмалашиб боради.
Олтмиш икки дарвоза
Ланг очила беради
Етмиш иккита қопқа
Ланг очила беради.
От устида Анжимжон,
Дев-парилар бир томон.

Тахтизаррин шаҳрига
Киришар солиб сурон.
Лак-лак босиб боришар,
Ичкарига юришар.
Ичкарида, энг тўрда
Сарховузни кўришар.
Сарховузнинг лабинда,
Кўш дарахтнинг тубинда
Бежамали, безакли
Олтин тахтнинг устинда
Тураг эди бир қафас,
Қафас ичра бу нафас
Қушлар аро танҳо қуш
Булбулгўё бермас сас...
Олтмиш дуобандими,
Минг алифнинг шартими
Тош қилиб сурат этган
Не-не элнинг мардини?..
Буни Анжим кўради,
Ҳайратда лол туради.
Кўзларидан тўқиб ёш,
Бўзлай-бўзлай беради:

«Мен йиғлайман айриликда интизор,
Ҳақдан ўзга йиғлагувчи кимим бор?
Бахти қора Анжим келди изингдан,
Садо бергил, айланайин Шаҳриёр!
Сўрасанг, сўйлашга чечан тил бўлай,
Бахтингни тилабон дуолар қилай.
Қайдасан, оғажон, садо бера қол,
Анжим излаб келди йиғлай ва йиғлай!
Қайдасан, мунглиғим, дебон садо бер,
Муштипаринг ёлворару шундай дер!

Бахти қора Анжим келди кейнингдан,
Қайда бўлсанг, садо бергил, ботир шер!
Узоқ йўлда шум бедовлар чопмади,
Бу сафар ҳеч Анжим қизга ёқмади.
Етти кунки, суратлардан изладим-
Ҳеч суратдан зарра садо чиқмади!»

Хориб-толиб Анжимжон,
Бўлди юрак-бағри қон.
Шаҳар кезиб бирпасда
Келар олтин қафасга.
Унга ёпиша қолар,
Қуббасин юлиб олар:
«Ё фалакнинг гардиши,
Ё худонинг қарғиши
Иқболимни паст этган,
Мен ночорга қасд этган,
Кўзим тўла ёш этган,
Бардошим одош отган...
Қоч, эй қуши маккор, деб,
Сулаймон мададкор, деб
Бунда келган Анжимман!
Тинмай елган Анжимман!»
Шундай дегач Анжим қиз,
Кўрқмай, чўчимай ҳаргиз.
Ўқий берар дуосин,
Дилдаги муддаосин.
Кўнгилдаги оллосин,
Тилидаги саносин
Енгилмасин билар қиз,
Шундан умид қиласр қиз.
Эшитиб, энтикар қуш,
Қафасидан чиқар қуш,
Каҳр-ғазаби келади,
Қаҳ-қаҳ уриб кулади!
Ер юзини ўт олар,
Тоғу тошлар кул бўлар!
Анжим тилаб худодан,
Ғолиб чиқар дуодан!
Сўнг ўқийди дуосин,
Тилидаги саносин.

Қушнинг қаҳри келади,
Чақ-чақ уриб кулади!
Ер юзини сув олар,
Тоғ-тошлар сувда қолар!

Анжим тилаб оллодан,
Фолиб чиқар дуодан!
Яна ўқир дуосин,
Дилидаги саносин
Енгилмасин билади,
Қушнинг қахри келади!
Чап эгнига чиқар қуш,
Чиқару энтикар қуш!
Хандон отиб қулади!
Ҳаво айниб келади!
Анжим тилаб оллодан,
Фолиб чиқар дуодан!
Қиз ўқийди дуосин,
Дилидаги саносин
Енгилмасин билади.
Қушнинг қахри келади!
Ўнг эгнига чиқар қуш,
Чиқару энтикар қуш!
Ер юзига чўқар тун,
Қора доғдай қолар кун!
Анжим тилаб худодан,
Енгилмади дуодан!
Саксон мингта дуони,
Тилидаги санони
Чаппа ўқий беради,
Ўқиб, тўқий беради!
Қуш ҳам энди билади;
Айик бўлиб келади!
Панжаларин чоғлаоон,
Тирноқларин чархлабон,
Анжимга тирноқ урап,
Дилин айлаб чоғ, урап!

Тирноқ урган ерлари,
Юзию қўли — бари
Ўтдай ёна беради!
Анжим буни кўради,
Дилдан тилаб худодан,
Енгилмади дуодан!
Ўқир экан дуосин,
Тилидаги саносин,
Енгилмасин билади,
Катта умид қиласди...
Булбулгўё ғазабли,
Аламзада, итобли
Фазоларга учади,

Қайтиб ерга тушади.
Бир тирнокда айланиб,
Қанотидан бойланиб,
Түқсон мингта дуони,
Ул дуои хатони
Чаппа ўқий беради,
Ўқиб, түқий беради!
Осмон ерга тушгандай,
Ер осмонга учгандай,
Исрофил бурғу чалгандай,
Қиёмат кун бўлгандай!..
У дуога аввало
Тоғлар берар акс-садо!
Тоғ-тошларга басма-бас
Ер гунграбиб берар сас!
Қиз-чи, тилаб оллодан,
Ғолиб чикар дуодан!
Қиз ўқиган дуони —
Тилидаги санони
Енгилмасин билди қуш,
Энди таъзим қилди қуш:
«Худой урган одамзод!
Дилимга солдинг фарёд,

Мен енгилдим дуодан,
Дилингдаги оллодан!
Нима қилсанг ўзинг бил,
Хоҳла, раҳм-шафқат қил!
Хоҳла, мени ўтга от,
Хоҳла, умрим эт барбод!
Хизматингга кўнайин,
Нима десанг унайин!» —
Деб оҳиста қуш ювош
Қора тошга қўяр бош.
Сакраб чиқиб шу замон
Қушга минар Анжимжон!
Бир адабин берай, деб,
Ханжаримни урай, деб,
Чоғланарди шу асно,
Сўзлади булбулгўё:

«Ўлмоқ ҳақ, тирилмоқ йўқ,
Мендай қушга ўлмоқ йўқ.
Олмасмисан жонимни,
Совуриб имонимни?»
«Йўқ, оларман жонингни,

Совуриб имонингни!»
«Булбулгүе шахрини,
Боғу роғу — барини,
Туришича кўчирсам,
Бу ерлардан ўчирсам,
Олмасмисан жонимни?
Ёқиб хонумонимни?»
«Йўқ, оларман жонингни,
Ёқиб хонумонингни!»
«Юрт сўрамоқ баҳтини,
Тожи билан таҳтини,
Измингга олиб берсам,
Олтин таҳтга миндирсам,
Ернинг остию усти
Бўлса сенинг зердастинг,

Хукминг юрса ҳар ёнда,
Бори жумла-жаҳонда,
Олмасмисан жонимни,
Тор қилиб жаҳонимни?»
«Йўқ, оларман жонингни!
Тор қилиб жаҳонингни!»
«Олти ойлик йўлларни,
Дала, дашту чўлларни
Бир кечага жойласам,
Шундай ғайрат айласам,
Бу жойингни кўчирсам,
Ўз элингга учирсам,
Кўрсатсан ота-онанг,
Гирёning ҳам парвонанг,
Олмасмисан жонимни,
Хор»зор қилиб танингни?»
«Йўқ, оларман жонингни,
Хор-зор қилиб танингни!»
«Тош бўлган инсонларга,
Тўниб қолган жонларга —
Барчасига берсам жон,
Тирилтирсам бегумон,
Олмасмисан жонимни,
Ичмасмисан қонимни?»
Анжим озроқ ўйлади,
Кейин дадил сўйлади:
«Булбулгүе шахрини,
Боғу роғу — барини,
Бу ерлардан ўчирсанг,
Туришича кўчирсанг;

Олти ойлик йўлларни,
Дала, дашту чўлларни
Бир кечага жойласанг,
Шундай ғайрат айласанг,
Бу жойимдан кўчирсанг,
Ўз еримга учирсанг,

Ота-онам кўрсатсанг,
Ўсган хонам кўрсатсанг;
Тош бўлган инсонларга,
Тўниб қолган жонларга
Жон ато этсанг борми,
Кўрсатсанг Шахриёрни,
Йўқ, олмасман жонингни!
Йўқ, ичмасман қонингни!»

Анжим булбулгўёга шафқат қилди. Булбулгўё қафасга минди, кейин бир қаҳ-қаҳ урган эди, тош бўлиб ётган саксон минг одамнинг ҳар бири қаттиқ уйқудан тургандай эснаб, керишиб-керишиб ўринларидан тура бошлади. Анжимнинг акаси Шахрнёр ҳам жойидан турди. Неча йилдан бери айри тушган икки ғариби бенаво қучоқлашиб кўришдилару бўтадай бўзлаб, эс-хушларидан бери бўлдилар. Эс-хушларига келишгандан кейин Анжим хотами Сулаймонни, аспи Жаҳонгирни, булбулгўёни, Эманхоннинг қизи Зухра билан Юлдузчанинг қизи Қундузчани оғасига инъом этди, буларнинг барчаси сеники, деди. Шахриёр Сулаймон тахтига минди. Сўнг булбулгўёга фармон қилди:

— Тўрт карвоннинг тилла япроқларини бир-бирига тегдирмасдан, шаҳарнинг муштдай кесагини ерга туширмасдан, тахтимни чайқамасдан, уйқумни бузмасдан, шу тилсим шаҳарни кўчириб, отам Шахсуворхон шаҳрининг ўнг тарафиға олиб бориб қўндирасан. Ўзинг қафасда сайраб, боқقا фараҳ бахш этажаксан! Бўлма-са, албатта сўйиласан!

— Хўп бўлади!— деди булбулгўё. Ана энди Шахриёр уйқуга машгул бўлди. Булбулгўё дев ва париларга фармон этди. Шахриёр айтгандай, тилсим шаҳарни олиб бориб Шахсуворхон шаҳрининг ўнг ёғига қўндиради, ўзи эса бетиним сайраб турди. Анжим кетгандан бери Шахсувор катта ғамга тушиб қолди. «Менга давлат бердинг, нима учун эгасини бермадинг, ана шунга куяман, эй худо! Фойибдан икки фарзандни етказган эдинг, икковидан ҳам жудо қилдинг, аввал Шахриёрим кетди, кейин Анжим қизим. Ё уларни қайтиб бер, ёки тезгина менинг жонимнн ол!» — Шахсувор ҳар куни худога шундай нола қилар ва хуфтон намозидан кейин мажнун суратига кириб шаҳарни уч мартаба айланиб чиқар эди. Бир хуфтон намозидан сўнг шаҳарни айланиб юриб, ўнг томондаги ғаройиб шаҳарга кўзи тушди. Шахсувор ўз-ўзига шундай деди: «Кун-тун Шахриёр деб йиғласам ҳам худо меки ҳар турли балоларга дучор қилмоқда. Бундай қилиб юргандан кўра, капалак ўзини ўтга ташлаганидай, мен ҳам шу шаҳарга ўзимни урайин-у ўлайнқолайин!» Шахсуворхон шу сўзларни айтиб шаҳарга қараб юрди. Шахриёрнинг ижозатисиз шаҳарга кирганинг холига маймунлар йиғларди. Булбулгўё бир бад назар билан қараб оҳ уради, қазоси етган бўлса ҳалиги одамнинг юраги ёрилиб ўларди, эмаса эси оғиб қоларди. Эси оғиб қолган пайтида дев, парилар келиб, ҳеч нарсасини қолдирмай олиб, онадан янги туғилгандай яланғочлашарди-да, юзини оқартириб, шарманда қилиб ташлаб кетишарди. Шахсуворхонни ҳам шундай қилишмоқчи эдк. Қундузча билан Зухра буни кўриб қолишид:

— Ҳой булбулгүё!—дайишди улар.— Бу Шахриёрнинг отаси чикар, уни расво қилганингни Шахриёр билса, адабингни бериб кўяр, ўлдирмоғи ҳам турган гап. Ширин тил билан сайраб тургин!

Булбулгүё бу гапга қулоқ осиб, ширин-ширин сайраб турди.

Шу вақтда Қундузча Шахриёр ёнига кириб, уйғотиб: — Ҳой улуғ Шахриёр! Отангиз келаётганда сизнинг ётишингиз яхши бўлмаса керак!— деб ўпкалади. Шахриёр пастда «Шахриёр»лаб йиғлаб келаётган отасини кўриб, тахтнинг устидан тушиб, эси оғиб йиқилди. Отаси уни бу аҳволда кўриб бир сўз деди:

«Мени кўриб, ўзинг бердинг хушсалом,
Сени қўрдим, бегона бўлди олам.
Йиғлаб келган отанг сенга тасаддуқ,
Омонмидинг, ҳойиб бўлган жон болам?
Кундан-кунга баттар бўлди бу дардим,
Не-не йилни йиғлай-йиғлай ўткардим.
Йиғлаб келган отанг бўлсин тасаддуқ,
Омонмидинг, ғойиб болам, шер мардим?..»
Армон билан совут кийиб шайланиб,
Сўйлай олмай, ширин тили бойланиб,
Айланайин, кўрар кунлар борми, деб,
Йиғлай берди уч мартаба айланиб-
Қиз тақар бўйнига тиллои садаф,
Ёлғизим кўргандга бағримдир кабоб.
Айланайин, кўрар кунлар борми, деб.
Бошида айланиб қиласи тавоф.
Шу вақт Шахриёрнинг кучи энади,
Қаддин тиклаб, сал ўзига келади.
Ўн тўртда кўтарди ҳақнинг қаламин,
Йиғлаб тарқатдилар, таннинг аламин.
Ҳақдан бўлди ғариблиқда иноят,
Аён бўлди мана шундок қаромат.
Ғойиб бўлса ҳамки, тирик бўлса соз,
Кўшилди ғариблар соғу саломат.

Эндиғи гапни Шахриёрнинг ўз отаси Дарапшадан эшитинг. Бир куни хон бир вазирини ёнига чақиртириди:

— Фалон ерда бир ўлимга сазовор одам бор. Шуни етти кун ичиди топиб олиб келсанг — келганинг, бўлмаса ўзинг ўлимда, молинг талонда!

Вазир отига минди. Уч кун йўл юрган эди, бирдан тўфон кўтарилиб, ер-кўкни чанг-тўзон тутди, тонг отмади, кун чиқмади. Кунлардан бир кун туман тарқалиб, ер юзи ёришиб қолди. Вазир қараса, бир тоғнинг устида турибди. Рўпарасида осмон билан баробар Шахриёрнинг шахри намоён бўлди. Бу қалъа кимнинг қалъаси, деб ҳайрон бўлиб турган эди, бир чўпон кўй ҳайдаб ўтиб қолди. Вазир: — Бу кимнинг шахри? Келаётган хушвоноз қандай қушнинг овози?— деб чўпондан сўради.

— Бу қалъаи Заррин, ичидан келаётган овоз булбулгүё қушнинг овози. Бу ерда Шахриёр деганин хон дайишади. Ҳов анови шаҳарда бўлса Шаҳсуворхон туради. Нима арзинг бўлса шунга бориб айт!—деди-да, чўпон қарамай кета берди. Вазир бу гапни эшитиб қаттиқ ўйланиб қолди. «Агар Дарапшага бориб қалъаи Зарринни кўрдим, ҳазрати Сулаймоннинг тилсим қалъасини кўрдим, дев, париларнинг маконини кўрдим, булбулгүёни ҳам кўрдим, десам, хон ишонармикин? У ердаги

одамлар қандай динда экан, булбулгүёенинг болу пари қандай, туси қанақа экан, деб сүраб қолса-чи? Девларининг бўйи неча газ экан, деса-чи? Бир чўпондан сўраб билувдим, десам, ишонмай, мени тириклай ўлдирса керак. Ундан кўра, сўраб, аниқлаб кетганим яхши!» Шундан кейин вазир қалъаи Зарринга қараб юрди. Булбулгүё шунда бир оҳ урди, вазир бехуш бўлиб йиқилди. Вазир ҳушига келиб, орадан қанча вақт ўтганини била олмади. Қараса, шаҳар дарвозаси олдида онадан янги туғилган чақалоқдай қип-яланғоч ётибди. Эси оғиб, телба бўлган вазир ба-рини худога солдию, туриб жўнаб қолди. Шу кетганча кўп йўл босиб Дарапша саройига етиб келди. Дарапша вазирни кўриб, жаллодни чақирди:

— Менинг фармонимни бажо келтирмагани учун дорга осиб ўлдиринг!

Жаллодлар вазирнинг икки қўлини орқасига бойлаб олиб боришмоқда эди, вазир хонга:

— Тақсир, бир қошиқ қонимдан кечинг, бир арзим бор!— деди-

— Айт!

Шунда вазир ўзининг кўрган-билганинни оқизмай~томизмай баён қилиб берди. Вазирнинг гапларини эшитгак хон ўз-ўзига деди: «Шу пайтгача бу айтган қалъаи Зарринни ё кунботишда кўрдик, ё кунчикишда кўрдик, деб биронта одам айтиб келмаган эди. Бу қалай кўрди зкан? Нима бўлса ҳам, буни зиндонга солиш керак. Гапнинг рост-ёлғонлигини Шахсуворхонга хат ёзиб биламан. Гапи рост бўлса, зиндондан чиқариб шаҳарга ҳоким қиласман, агар ёлғон бўлса, зиндонда йўқ қилиб юбораман!»

Зиндонбонлар метки билан ўйиб, тош қўйиб, Вазирни зиндонга солдилар. Дарапша Тўман вазирни элчи қилиб, хат билан Шахсуворхонга юборди. Тўман вазир неча кунлар йўл юриб, хатни Шахсуворхонга тутқазди. Хон хатни Шахриёрга элтиб берди. Шахриёр Жаҳонгирнинг олдида хатни баланд овоз билан ўқиди. Кейин Жаҳонгирдан сўради:

— Нима дейсан, Жаҳонгир: Дарапшадан хат келди, бориб кўриб, зиёрат этиб, қайтамиз, депти. Агар сен, дўст, десанг, келсин, душман, десанг, аскар тўплайлик, енгсак, юртимишни берайлик!

— Эй, Шахриёр! Сен нима учун ўз отанг билан бас бойлашмоқчи бўласан? Келаман, деса, келгин, де. Кўлдагисин ҳам, чўлдагисин ҳам қолдирмай, етти яшаридан етмиш яшаригача олиб келсин. Кейин фармон қил: Анжим пари бир товоққа олтин, бир товоққа кумушдан солсин. Дев, париларга буюр: ер юзидағи асил лаълу дур, тошларнинг барини битта ҳам қўймай ийғишин, кейин дарвозанинг олдига уйишсин. Куртларга амр эт: дур, тошларнинг ўрта-ўртасидан тешиб қўйишсин!

Жаҳонгирнинг берган бу маслахати Шахриёрга жуда хуш келди. Ҳаммаси ўша айтгандай бўлди.

Дарапша лашкарлари билан яқинлаб келар экан, тағин Шахсуворга хат юборди. Тағин Шахриёр хатни Жаҳонгирга ўқиб берди:

— Айт!— деди сўнг Шахриёр.— Бу лашкарга нима дейсан? Дўст, десанг, кўришайлик, душман, десанг, уришайлик!

— Шахриёр!— деди Жаҳонгир.— Гўдакнинг ишини қиласма, эси йўқ бўлма! Отанг келаман деса, кела берсин. Сен тахтингдан тушгин-да, отангнинг олдига чиқ! Отанг сени кўрибок, таъзим қилиб бош эгмокчи бўлади. Сен, таъзим қилиб эгилма, деб ишорат этгин-да, бориб от устидан қўлингда кўтариб ол, сўнг тахтингга ўтқиз!

Шахриёр Жаҳонгирнинг айтганидан ҳам ортиқ қилиб бажо келтирди. Буни кўриб: «Бизнинг хон Шахриёрдан ҳам улуғ бообру ёкан!» — деб Дарапшайинг одамлари ўзида йўқ шод бўлишди. Шахриёрнинг одамлари буларни роса меҳмон

қилишди, чўпонгача ало-ҳида товоқда ош тортдилар. Мехмондорчиликнинг охирида Шахриёр бутун шаҳарга: «Тортилган товоқ, тўшалган тўшак олғаннинки, ол, олавер!»—деб жар солдирди. Баъзи бирлар олтин товоқ олди, баъзи бирлар кумуш товоқ. Ҳатто чўпонлар ҳам учтадан товоқ олди. Булбулгўё бир сайраган эди, эшиглар эс-хушидан адашгудай бўлди.

Дарапشاҳон ўз ютига хурсанд бўлиб қайтди. Энди у, бизга келиб меҳмон бўлиб кетинглар, деб Шаҳсуворхонга хат юборди. Хат Шахриёрга етиб борди. Шахриёр хатни ўқиди-ю, яна Жаҳонгирга бориб айтди. Жаҳонгир Шахриёрга қараб деди:

— Эй, Шахриёр! Сен нега отанг билан душманлаша берасан?

Шахриёр ўксисб-ўксисб йиғларкан, Жаҳонгирдан сўради:

— Эй, Жаҳонгир! Сени ҳайвон деб бўлмас. Менга шу билан уч мартаба, отанг, деяпсан. Бу нима деганинг ахир?

— Сен меҳмонликка боравер, бу ёғини ўзимга қўй. Борганда менга ўт беришса емайман, сув беришса ичмайман, олдимдан келса тишлайман, ортимдан келса тепаман, одамларни безор қиласман. Шунда отбоқарлар Дарапшанинг ва сенинг олдингга келишади. Бу отинг қанақа от ўзи, ўт берсак емайди, сув берсак ичмайди, бўлмаса нима ейди, деганда, сен: отим қунига чорак ботмон тош ейди, де! Бу гапингни отанг эшитиб, сенга қараб: сенда ҳам мунофиқлик бор чоғи, бўлмаса от ҳам тош ейдими, дейди. Менда мунофиқлик нима қилсин, мунофиқлик сизда-да, хоним, сизда! Агар сизда мунофиқлик бўлмаса, одамнинг ит бил мушук туғишига ишонармидингиз, деб жавоб бер! Кейин ин-дамай орқангга қайтавер!

Жаҳонгирнинг гаплари Шахриёрга жуда ёқиб тушди, Бутун аъёнларини тўплаб Дарапша элига меҳмон бўлиб борди. Жаҳонгирнинг тайинлаганларини ўз ўрнига қўйди. От ем емади, сув ичмади. Олдиндан келганни тишлади, орқадан келганни тепди. Отбоқар Дарапша билан Шахриёрга келиб отнинг қилигини айтганда, Шахриёр: «Отим тош ейди»,— деди. Дарапшаҳон: «Сенда ҳам мунофиқлик бор эканда, Шахриёр»,— деб сўради. «Мунофиқлик сизда, хоним, эмаса одамнинг мушук билан кучук туғишига ишонармидингиз?» — деди-да, Шахриёр ўрнидан туриб йўлга равона бўлди. Шунда Дарапша йиғлаб Шахриёрга бир сўз деди:

«Мени кўриб, ўзинг бердинг хуш салом,
Сени кўрдим, бегона бўлди олам.
Хом сут эмган одамзоддан алдандим,
Бормисан, қўндоқда кетган жон болам!
Кундан-кунга баттар бўлди бу дардим,
Не-не йилни йиғлай-йиғлай ўткардим.
Алданибман хом сут эмган одамдан,
Бормисан, қўндоқда йўқолган мардим?
Булбул учди, қарға қўнди гулима,
Юрдим кундошларнинг айтган йўлина.
Онагинанг, болам, ноҳақ ўлдирдим,

Қолдим қиёматнинг қора кунина.
Таловга солмагил хонумонимни,
Хору зор этмагил ёлғиз жонимни.
Минг марта розиман, менга қилич ур,
Махшарга қўймайин онанг қонини!»

Мен энди не қиласай ёруг дунёни?
Не қилгунг сен мендай бахти қарони?
Минг марта розиман, қилич сол менга?
Бўйнимда қолмасин онангнинг қони!»

Дарапшахон бу сўзларни айтиб, тиз чўкиб, бошини эгиб турди.

Шахриёр Жаҳонгир олдига келиб:

— Айтганларинг рост экан, Жаҳонгир!— деди.— Менинг отам Дарапша экан, кундошларнинг гапига кириб, онамни ўлдирибди. Онамнинг хуни, деб отамни ўлдирсам, онамнинг арвоҳи ризо бўлармикин?

— Гўдакнинг ишини қиласа, Шахриёр!— деди Жаҳонгир йигитга.— Тез борда, отангнинг оёғига бош ур! Гунохингни сўра!

Шахриёр қайтиб келиб отасининг оёғига бош урди-да, гуноҳини сўради. Дарапша фарзанди билан йиғлашиб қучоқлашиб, меҳрларини қондириб, душманларини ёндириб ўтиришди. Буларни кўрган хоннинг тўққиз хоними, ҳеч туғмаган золими, Гулсоранинг ғаними ин-инларига писиб кетдилар: бири ҳожатхонада ётди, бошқаси жувозхонага кириб жон саклади, учинчиси эски тандирнинг ичига кириб тонг оттириди. Хон барибир уларни соғ кўймади. Қиркта қисир бияни келтириб, тўққиз хонимни уларнинг қўйруғига боғлатди-да, хуркитиб тоқقا ҳайдаттириб юборди. Қирқ биянинг қўйруғи тўққиз хонимни гумдан қилди. Момони Ҳам топиб, ҳамманинг олдида бошини танидан жудо этдилар. Шахриёр ўзининг тилсим қалъасини Шаҳсуворхоннинг қалъасига қўшиб, Дарапшахон юртига кўчириб келтирди.

— Шахриёр, қайга боряпсан?— деди Жаҳонгир.

— Энди саройга бориб дам оламан, ҳориб-чарчадим.

— Сен дам олишни айтасан. Тўққиз ой, тўққиз кун сени қурсоғида кўтариб умуртқаси букилган, йигирма тўрт йилдан бери сенинг йўлингга қараб, зинданда ётган онангни чиқариб олмайсанми?— деди Жаҳонгир чарчаб дам олмоқчи бўлган йигитга.

— О, қайси зинданда ётиби онам?— деб оҳ чекиб юборди Шахриёр.— Ўтмайин бир лаҳза фурсат, тез олиб бориб кўрсат!

От тоғнинг бир чеккасига бориб тўхтади. Шу ерда бир тош бор, от шу тош атрофида айланаверди, Шахриёр тошнинг остида кудуқ кўрди. Кудуқ оғзини занжирли қопқоқ беркитиб турар эди. Шахриёр занжирни узиб, қопқоқни кўтарди. Кудуқнинг ичига ёруғ тушганини кўриб, Гулсоранинг хўрлиги келиб, бир сўз деб турибди:

«Бошимда бор жафойим,
Ҳақ кечиргай хатойим.
Кимсан, эй қудуқ очган?
Зулмат сари нур сочган?
Соғ-омон юролмаган,
Аҳволин сўролмаган
Суюқ падариммисан,
Дурри гавҳариммисан?»
Дилда ҳасрати бисёр,
Жавоб бермас Шахриёр.
«Доим эркалаб юрган,

Қон аралаш сут берган,
Аёзли қун айланган,
Йиғласам гар уйғонган,
Фойиб бўлсам излаган,
Зор-зор йиглаб бўзлаган
Мехрибон онаммисан,

Дурри яқдонаммисан?»
Дилда ҳасрати бисёр,
Жавоб бермас Шахриёр.
«Ҳамроҳ бўлган куну тун.
Сиримдан огоҳ бутун.
Ваъдалар бериб хонга,
Ёлғон шартидан тонган
Икки бирдай қурдошим,
Дардлашгандা дарддошим,
Дугона қизлармисиз?
Бегона қизлармисиз?»
Дилда ҳасрати бисёр,
Жавоб бермас Шахриёр.
«Кундош этган ўзига,
Қора суртган юзига,
Болаларим айирган,
Қўш қанотим қайирган,
Бошга солган жафолар,
Тўққиз кундош ополар,
Қудуқни очган сизми?
Ахтариб келдингизми?»
Дилда ҳасрати бисёр,
Жавоб бермас Шахриёр.
«Бошда дўпписи тўзган,
Хонга онтини бузган,
Охиратда шарманда,
Шармисору хор бапда,
Виждонини сотворган,
Имонини ютворган,
Маккор моможонмисан?
Айёр моможонмисан?»
Дилда ҳасрати бисёр,
Жавоб бермас Шахриёр.
«Икки ўргада турган,
Совчи бўлиб кўп борган,
Ўн тўрт йил мени сақлаб,
Ўзин ўлимга чоғлаб,
Тутқун бўлган мени деб,

Күвғин бўлган мени деб,
Келдингми, Тўман вазир,
Эй вазири беназир?»
Дилда ҳасрати бисёр,
Жавоб бермас Шахриёр.
«Ишониб кундош сўзина,
Азоб бериб ўзима,
Эс-хушини йиғмаган,
Пешанамга сиғмаган,
Қўз очиб қўрган ёрим,
Худо қўшган шунқорим,
Дарапшахон, келдингми?
Жону жаҳон келдингми?»
Дилда ҳасрати бисёр,
Жавоб бермас Шахриёр.
«Қудуққа қопқоқ қилган,
Ўз ишин савоб билган,
Қўй ҳайдаб келган замон
Ўтингимни тинглабон,
Ўзин ўлимга чоғлаб,
Етти йил мени сақлаб,
Асраган чўпон сенми?
Чинакам инсон сенми?»
Дилда ҳасрати бисёр,
Жавоб бермас Шахриёр.
«Тушга кирган эранлар,
Равшан дилли мардонлар,
Чап қўлимга гул берган:
«Бу, сен кўёрат қиз,— деган.—
Отин Анжим қўярсан,
Суюб-суймай суярсан!»
Она сутига тўймай,
Ҳам меҳр қўйиб-қўймай
Улгурмаган иойибим,

Кўндоғида ғойибим,
Наҳот ўша Анжимсан?
Айта қолгин, сен кимсан?»
Дилда ҳасрати бисёр,
Жавоб бермас Шахриёр.
«Тушга кирган эранлар,
Ёруғ дилли мардонлар,
Ўнг қўлимга гул берган:
«Буниси ўғил!— деган,—
Шахриер деб атарсан,
Суюб-суюб ўтарсан!»
Она сутига тўймай,

Хам меҳр қўйиб-қўймай
Улгурмаган сойибим,
Қўндоғида ғойибим,
Айланайин отингдан,
Наслу насаб зотингдан!
Мардим Шахриёрмисан?
Бу дунёда бормисан?»

Шахриёр кўз ёшини дарё қилиб, Жаҳонгирнинг тизгинини зинданга ташлади. Гулсора тизгиннинг тушганини билиб, ушлаб олди-да, белига маҳкам боғлади. Шахриёр онасини тортиб чиқариб олди. Айрилиқда кечирган азоб-уқубатлардан чеккан нолаю афғонлардан Гулсоранинг кўзлари кўр бўлган экан. Қулоғи ҳам битиб, кар бўлиб қолибди. Зиндандан чиқсанда Шахриёрнинг иси бурнига кириб, неча йилдан бери қотиб қолган маммаларидан сут келиб кетди. Гулсора: «Сизлар кимсизлар?»— деб сўраб бир сўз деди:

«Мен шўрликнинг фалак қаддим ёйлаган,
Мен муҳтожнинг олло баҳтим бойлаган.
Исинг келиб, титраб кетди баданим,
Сизлар кимсиз, мени озод айлаган?
Бу майдонда от думини туйдирган,
Худо уриб, азоб тўнин кийдирган.
Исинг келиб, титраб кетди баданим,
Сизлар кимсиз, сутсиз кўксим ийдирган?
Мен қараб йиғлайман йўлнинг юзина,
Кўзим кетиб, қараб қолдим изипа.
Исинг келиб, титраб кетди баданим,
Ким бўлсанг ҳам баён этгин ўзингни»-

Шунда Шахриёр онасига шундай деб турган экан:

«Мен йиғлайман айрилиқда зор-зор,
Хақдан ўзга йиғлайдиган кимим бор?
Йиғлай берма бугун, ғариф онажон,
Ҳузурингга келди ўғлинг Шахриёр.
От чопмадим йўлнинг майдон юзиндан,
Аслим сўрсанг, наслим келар ўзингдан.
Йиғлай берма бугун, ғариф онажон,
Фойибонанг, Шахриёринг, кўзингман!»

Ҳар ким Жаҳонгирнинг босган изидан бир қисим тупроқ олиб кўзига суртса, у одамнинг кўзида нур пайдо бўлар эди, кўрмаса кўзи очилар эди.

Шу пайт Жаҳонгир Шахриёрга қараб оёғининг остига ишора қилди. Шахриёр тезлиқда отнинг икки туёғи остидан тупроқ олиб, онасининг кўзига суртди. Она-болалар кучоклашиб, бўтадай бўзлашиб кўришишди. Шахриёр дарров онасини Жаҳонгирга миндириб саройига олиб келди. Дарвозадан кираётгандаридаги Гулсора бирдан оҳ чекиб юборди, кўзларидан қонли ёшлар тўкилди, бехуш бўлди-ю, отдан йикилди. Шахриёр онасининг бошини суяб турганича, орадан талай вақт ўтди. Бир пайт Гулсора ҳушига келди.

— Эй, онажон!— деди Шахриёр.— Нимага оҳ чек-динг? Нима бўлди?

— Шахриёр ўғлим!— деди Гулсора.— Хон мени зинданга солиб, устимни занжирлаб беркитиб кетганида, етти кунгача нон-тузсиз, оч-наҳор қолиб кетдим... Йиғламоқдан мадорим ҳам қолмаган эди. Шунда бир чўпон қўй ҳайдаб

устимга келиб қолди. Мени кўриб раҳми келди, менга қараб турди. Ноn десам ноn, сув десам сув бериб турди. Мен яратганга ёлбориb, агар икки фарзандимни кўриш менга насиb қилса, Анжим пари қизимни шу чўпонга берсам, уларни қўшиб уйга кпритиb юборсам, ундан кейингина уйга ўзим кирсам, деб ният қилган эдим. Шу ниятим ўринламаса, мен ро-зимасман. Мени окам десанг, шу чўпонни топиb келиб Анжим синглингни никоҳ қилиб берасан. Мени онам десанг, кимхоб тўн билан олтин камар олиb чўпонга кийдирасан!

Шунда Шахриёр онасига қараб:

— Ҳаммаси айтганингиздай бўлади, онажон!— деди. Бу чўпонни қаердан топсам экан, деб Шахриёрнинг роса боши қотди. Дунёда нима кўп, чўпон кўп, унинг қайсиси экан, деб ўйланиб қолди. Онаси шуни билиб тургандай Шахриёрга деди:

— Кимда-ким мен ётган зиндоннинг олдига бориb мени йўқласа, мен айтган чўпон ўша бўлади.

Шахриёр шу ондаёқ йўлга равона бўлди. Зиндонга яқинлашиб борганда, бир одамнинг ўша ерда юрганини кўрди. Ҳалиги одам зиндонни айланиб-айланиб:

«Чопмай, елмай бу тоғлардан айрилдим,
Шунқор эдим, жез қанотим майрилди.
Нима қилиб эдим, куйди меҳнатим,
Етти йилги мусофиридан айрилдим!» —

деб бетўхтов кўздан ёш тўкиб, зориллар эди. Шахриёр, мен излаган чўпон шу бўлса керак, деб, от кўйиb чўпон устига бостириб кела берди. Чўпон от бошини бўш кўйиb, урра ҳайдаб келаётган Шахриёрни кўриб, эс-кути ўчиb: «Оббо! Гулсорани зиндондан чиқариb олишиб, хонга олиb боришган шекилли. Шу пайтгача сенга ким қараб турди, деб сўрашганда, муштипар мени айтганга ўхшайди. Шундан кейин, менинг жазомни беришга қидириb келишаётиби чоғи. Мени роса худо урибди!»—деди ўз-ўзига. Кейин Шахриёрга қараб ёлвориb бир сўз айтади:

«Бедов туёғига қоқибсан таقا,
Тақибсан совутга олтиндан ёқа.
Ишонмагин ўлармоннинг гапига,
Гулсорангни кўрганим йўқ, жон оға!
Таловга солмагил хонумонимни,
Тилаб олай сендан ёлғиз жонимни.
Ишонма ҳеч ўлармоннинг сўзига,
Ўлдирсанг, тўкарсан ноҳақ қонимни!»

Чўпон қочиb боради,
Йўллар ошиb боради.
Қувиb борар Шахриёр,
Тутиb олмоқ шаҳди бор.
Бир ерда етиb олар,
Етару тутиb олар.
Титраб-қақшарди чўпон,
Рангида йўқ қатра қон,
Ундан чикмас бирон сас,

Шахриёр ҳам индамас.
Кийимларин ечади,
Ечилмаса кесади,
Сүнг, онам ҳурмати, деб—
Меңнатинг иззати, деб,
Бедовга миндиради,
Кимхоб түн кийдиради,
Олтин камар боғлайды,
Оғам, деб қучоқлайды.
Чўпоннинг кирди жони,
Ёруғ бўлди жаҳони.
Жаҳонгирда елдилар,
Тез саройга келдилар.

Рози бўлди Гулсора,
Хурсанд эди бечора.
Қирқ кун тинмай тўй берди,
Муллаларни йиғдирди.
Чоршанба кун чошгоҳда,
Кун айни қизғин чоғда,
Пайшанба кун пешинда
Жам бўлди бари шунда,
Анжим пари ва чўпон —
Икки оқил навқирон
Бир-бирига ақд бўлди,
Ширин умр нақд бўлди!..
Эгик бошни кўтартсанг,
Эллар силар бошингни.
Итга берсанг ошингни,
Итлар талар бошингни!
Қўй боқиб юрган чўпон
Мана бугун юртга хон,
Хон этиб кўтардилар,
Муродга егкардилар.
Дараپشاҳон таҳтида
Қартайган бир вақтида
Муллаларни сафлайди,
Одамларни тўплайди.
Гулсорага қайта бор
Уйланади хукмдор!

Алқисса: мард Шахриёр,
Дараپшаю Шаҳсувор,
Элга суйгулик қараб,
Етти иқлимини сўраб
Довруқ солиб ўтдилар,
Муродига етдилар!..

www.turklib.com

www.turklib.ru

www.turklib.uz